

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КОМУНАЛЬНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХЕРСОНСЬКА АКАДЕМІЯ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ»
ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЗОЛОТОВСЬКА ВІКТОРІЯ СЕРГІЇВНА

УДК 378:016:81'243:355.231.4 «197/201»

ДИСЕРТАЦІЯ

ТЕНДЕНЦІЇ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДАХ МОРСЬКОГО ПРОФІЛЮ
(70-І РОКИ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки
011 – Освіта/Педагогіка

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

В. С. Золотовська

Науковий керівник Зубко Анатолій Миколайович, кандидат педагогічних
наук, професор

Херсон – 2019
Тернопіль – 2019

АНОТАЦІЯ

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» (011 – освітні, педагогічні науки). – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2019.

У дисертації репрезентовано результати історико-педагогічного дослідження теорії і практики вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю у 70-х роках ХХ – на початку ХХІ століття.

Сучасний розвиток української морської галузі позначений посиленням інтеграційних процесів у світову спільноту, активізацією взаємодії з міжнародними організаціями, розширенням векторів співпраці з іноземними партнерами, що зумовлює важливість формування іншомовної комунікативної компетенції як засобу професійної комунікації. З огляду на це рівень іншомовної підготовки в закладах вищої освіти має відповідати вимогам світового ринку праці та забезпечувати високу якість роботи фахівців морської галузі, які працюють у складі спільних інтернаціональних екіпажів або на іноземних суднах, де головним засобом міжособистісного та групового спілкування, функціональної комунікації та регуляції професійної діяльності стає іноземна мова. Водночас ціннісним для підвищення продуктивності вивчення іноземних мов є реактуалізація найкращих національних здобутків білінгвальної освіти.

Підвищення якості іншомовної професійної освіти відповідно до чинних документів потребує системного вивчення та ретроспективного аналізу історичного досвіду з метою імплементації позитивних практик іншомовної освіти і водночас уникнення можливих помилкових кроків у цій сфері. У контексті пошуку оптимальних шляхів удосконалення вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю актуальним є переосмислення історичного розвитку іншомовної підготовки в кінці 70-х

років ХХ – на початку ХХІ століття, оскільки саме в цей період відбувалися численні реформувальні процеси в системі вивчення іноземних мов (активний пошук нових форм, методів і засобів навчання; комп'ютеризація освітнього процесу в морських навчальних закладах; стандартизація підготовки фахівців морської галузі та підвищення престижності вивчення іноземних мов в умовах загальної гуманітаризації вітчизняної системи освіти; імплементація міжнародних вимог і стандартів підготовки та дипломування моряків).

Об'єкт дослідження – генеза вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю. *Предмет дослідження* – тенденції вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю у 70-х роках ХХ – на початку ХХІ століття. *Мета дослідження* – на основі цілісного ретроспективного аналізу педагогічної теорії і практики виявити основні тенденції вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю у 70-х роках ХХ – початку ХХІ століття та визначити основні напрями екстраполяції історико-педагогічного досвіду в практику сьогодення.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що *вперше*:

розкрито тенденції вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю у 70-х роках ХХ – на початку ХХІ століття: парадигмальні (оновлення змісту іншомовної професійної підготовки відповідно до пріоритетних напрямків розвитку морської галузі); структурно-навчальні (забезпечення оптимального вивчення іноземної мови у структурно-логічній схемі підготовки майбутніх фахівців морської галузі); змістові (кореляція змісту іншомовної підготовки зі специфікою професійної діяльності майбутніх фахівців морської галузі); інструментально-методичні (розвиток методичного інструментарію викладання іноземних мов закладах вищої освіти морського профілю);

визначено й обґрунтовано періодизацію вивчення іноземної мови у закладах вищої освіти морського профілю у 1970-ті роки ХХ – на початку ХХІ століття: I період (1978 – 1990 рр.) – уніфікаційний (перший субперіод – 1978 – 1983 рр., другий субперіод – 1984 – 1990 рр.); II період (1991 – 2002 рр.) – трансформаційний (перший субперіод – 1991 – 1996 рр., другий субперіод – 1997 – 2002 рр.); III період (2003 – 2017 рр.) – інтеграційний (перший субперіод – 2003 – 2010 рр., другий субперіод – 2011 – 2017 рр.);

виявлено чинники, що впливали на розвиток іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців морської галузі: соціально-економічні (орієнтація на потреби ринку праці, інтеграція в міжнародний простір, науково-технічний прогрес); освітні (оновлення нормативно-правових документів у галузі освіти, стандартизація змісту підготовки, розвиток методик формування професійно-орієнтованого мовлення); галузеві (модернізація устаткування морських суден, розширення виробничих функцій фахівців морської галузі, інтернаціоналізація складу екіпажу суден).

окреслено можливості реактуалізації продуктивних ідей та історико-педагогічного досвіду вивчення іноземних мов як обов'язкового компонента професійної підготовки майбутніх фахівців морського профілю в умовах сьогодення (проблемно-орієнтоване вивчення іноземної мови з професійним зануренням; залучення до викладання фахівців – носіїв мови; диференціація підготовки здобувачів освіти з урахуванням базового рівня знань; діджиталізація вивчення іноземної мови; забезпечення наскрізного і міжпредметного підходу у викладанні іноземних мов; запровадження дуальної форми навчання іноземної мови за професійним спрямуванням; створення репозитарію фахової літератури морської галузі іноземною мовою; підготовка викладачів закладі вищої освіти до підручникотворення; викладання спеціальних дисциплін іноземною мовою).

Уточнено сутність понять «підготовка майбутніх фахівців морської галузі», «іншомовне професійне мовлення», «вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю».

Подальшого розвитку набули положення, що розкривають особливості вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в розробці методичних рекомендацій «Вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах морського профілю (1978 – 2017 рр.)». Результати роботи використовуються для створення спецкурсів для підвищення кваліфікації викладачів іноземних мов, підготовки науково-методичних конференцій та семінарів щодо вдосконалення вивчення іноземних мов фахівців морської галузі. Зміст, висновки та джерельна база дисертації можуть бути підґрунтям для пошуку оптимальних шляхів формування цілісної системи професійних якостей майбутніх фахівців морського профілю в умовах її переорієнтації на потреби світової морської галузі.

Ключові слова: професійна підготовка, іншомовна професійна підготовка, заклади вищої освіти морського профілю, вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю.

SUMMARY

The thesis for obtaining the scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences (Doctor of Philosophy) in the specialty 13.00.01 «General Pedagogy and History of Pedagogy» (011 – Educational, Pedagogical Sciences). – Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ternopil, 2019.

The thesis presents the results of a historical and pedagogical study of the theory and practice foreign languages studying in institutions of higher education of maritime profile in the 70s of 20th – beginning of the 21st century. The modern development of the Ukrainian maritime industry is marked by increased integration processes in the world community, intensified interaction with international

organizations, and expansion of vectors of cooperation with foreign partners, which determines the importance of the formation of foreign language communicative competence as a means of professional communication. For this reason, the level of foreign language training in the higher education institutions should meet the requirements of the world labor market and ensure the high quality of maritime industry specialists' work, working in the joint international crews or on foreign vessels, where the main means of interpersonal and group communication, functional and group communication professional activity becomes a foreign language. At the same time, the realization of the best national achievements in bilingual education is valuable for improving the productivity of foreign language studying.

At the same time, the realization of the best national achievements in bilingual education is valuable for improving the productivity of foreign language studying.

Improving the quality of foreign language vocational education, in accordance with current documents, requires a systematic studying and retrospective analysis of historical experience in order to implement positive foreign language education practices and at the same time avoid possible missteps in this area.

In the context of finding the best ways to improve the foreign languages studying in higher education institutions of the maritime profile, it is relevant to rethink the historical development of foreign language training in the 70s of 20th – beginning of the 21st century, since it was during this period that numerous reform processes took place in the foreign language studying system (active search for new forms, methods and teaching aids; computerization of the educational process in maritime educational establishments; standardization of training of the maritime industry specialists and enhancing the prestige of learning foreign languages in the context of the common language national education system; implementation of international requirements and standards for the training and diploma of seafarers).

The object of research is the genesis of foreign language studying in maritime higher education institutions. The subject of research – tendencies of foreign language studying in higher education institutions of maritime profile in the 70s of 20th – beginning of the 21st century. The aim of research is to identify, on the basis of a comprehensive retrospective analysis of pedagogical theory and practice, the main tendencies of foreign languages studying in higher education institutions of the maritime profile in the 70s of 20th –beginning of the centuries and to determine the main directions of extrapolation of historical and pedagogical experience into practice today.

The scientific novelty of the results of the dissertation research is that for the first time: The tendencies of studying of foreign languages in higher education institutions of maritime profile in the 70s of the 20th – beginning of the 21st century are revealed:

– paradigmatic (updating the content of foreign language vocational training in accordance with priority directions of development of the maritime industry); structural and educational (ensuring the optimal study of a foreign language in the structural and logical scheme of training future specialists in the maritime industry); content (correlation of the content of foreign language training with the specific professional activity of future specialists in the maritime industry); instrumental and methodological (development of methodological tools for teaching foreign languages to institutions of higher education of maritime profile);

– the periodization of foreign language studying in higher education institutions of maritime profile in the 1970s – beginning of the 21st century has been defined and substantiated: I period (1978 – 1990) – unified (the first subperiod – 1978 – 1983, the second subperiod – 1984 – 1990); II period (1991 – 2002) – transformational (the first subperiod – 1991 – 1996; the second subperiod – 1997 – 2002); 3rd period (2003 – 2017) – integration (the first subperiod – 2003 – 2010, the second subperiod – 2011 – 2017);

– the factors that influenced the development of foreign language training of future specialists in maritime industry were identified: socio-economic (orientation to the needs of the labor market, integration into the international space, scientific and technological progress); educational (updating of normative-legal documents in the field of education, standardization of the content of training, development of methods of forming vocationally oriented broadcasting); sectoral (modernization of the equipment of seagoing vessels, expansion of production functions of specialists of the maritime industry, internationalization of the composition of the crew of ships);

– outlined the possibilities of actualization of productive ideas and historical and pedagogical experience of foreign languages studying as a compulsory component of professional training of future specialists of the maritime profile in the present conditions (problem-oriented learning of foreign languages with professional immersion; involvement in the teaching of specialists; teaching taking into account the basic level of knowledge; digitization of foreign languages studying; providing a cross-cutting and cross-curricular approach in teaching foreign languages introduction of a dual form of foreign language teaching in a professional direction; creation of a repository of professional literature of the maritime industry in a foreign language; preparation of teachers of higher education institutions for textbook creation; teaching special subjects in a foreign language).

The essence of the concepts «training of future specialists in the maritime industry», «foreign language professional language», «study of foreign languages in institutions of higher education of maritime profile» is clarified.

Provisions revealing the peculiarities of foreign languages studying in maritime higher education institutions have been further developed.

The practical significance of the dissertation research is the fact that its results have been reflected in the developed methodological recommendations «Foreign languages studying in higher educational establishments of maritime

profile (1978 – 2017)». The results of the work are used to create special courses for the development of foreign language teachers, the preparation of scientific and methodological conferences and seminars on improving the foreign languages studying by professionals in maritime industry. The content, conclusions, and source of the thesis can be the basis for finding the best ways of forming a holistic system of professional qualities of future specialists of maritime profile in terms of its reorientation to the needs of the world maritime industry.

Key words: vocational training, foreign language vocational training, maritime higher education institutions, foreign language studying in maritime higher education institutions.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Золотовська В. С. Комунікативна підготовка курсантів в історії розвитку морської освіти України. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький, 2017. Вип. 159. С. 206–210.

2. Золотовська В. С. Проблематика вивчення іноземних мов у ВНЗ України морського профілю 1970-і роки. *World Science: multidisciplinary scientific edition* / chif editor Ramachandran Nithya. Dubai.UAE : RS Global Sp. Z O.O., 2017. № 12 (28), vol. 3. P. 38–41.

3. Золотовська В. С. Зміст поняття дисципліни «Іноземна мова». *Педагогічні науки: збірник наукових праць* / Херсонський державний університет. Херсон, 2018. Вип. 82, т. 2. С. 13–17.

4. Золотовська В. С. Вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю як науково-педагогічна проблема. *Педагогічний альманах* : збірник наукових праць / редкол. : В. В. Кузьменко (голова) та ін.

Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2018. Вип. 37. С. 152–157.

5. Золотовська В. С. Історіографія проблеми вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю України. *Педагогічний альманах: збірник наукових праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін.* Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2018. Вип. 39. С. 270–276.

6. Золотовська В. С. Зміст, форми і методи викладання іноземних мов у ВНЗ морського профілю. *Інноваційна педагогіка: науковий журнал.* 2018. Вип. 4 (1). С. 31–34.

7. Золотовська В. С. Питання періодизації розвитку вищої освіти морського профілю у історико-педагогічних дослідженнях (70-ті роки ХХ – початок ХХІ століття). *Наукові записки: збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання і виховання.* Київ, 2019. Вип. 31. С. 84–92.

8. Зубко А. М., Золотовська В. С. Вивчення іноземної мови у закладах морського профілю 1980–1992: тенденції, особливості. *Наукова скарбниця освіти Донеччини: науково-методичний журнал.* 2018. Вип. 2. С. 11–19.

9. Золотовська В. С. Генеза тенденцій у вивченні іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю. *Педагогічний альманах: збірник наукових праць / редкол.: В. В. Кузьменко (голова) та ін.* Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2019. Вип. 42. С. 263–270.

Наукові праці, які засвідчують апробацію дисертації

10. Золотовська В. С. Вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах морського профілю (1978 – 2017 рр.): методичні рекомендації. КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2018. 24 с.

11. Золотовська В. С. Професійна підготовка майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах на основі компетентнісного підходу. *Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах глобалізації: матеріали*

II Всеукраїнської науково-практичної конференції (28–29 жовтня 2016 року, м. Дніпро). Дніпро, 2016. С. 117–119.

12. Золотовська В. С. Єдність складових освітнього простору як головна умова особистості. *Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами: II Всеукраїнська (з міжнародною участю) науково-методична конференція (18 листопада 2016 року, м. Херсон): в 2 ч. / за ред. В. В. Кузьменка, Н. В. Слюсаренко. Херсон, 2016. С. 167–171.*

13. Золотовська В. С. Освітні тенденції вивчення іноземних мов за дидактичними принципами Я. А. Коменського у вищих навчальних закладах морського профілю. *Ян Амос Коменський – великий педагог минулого (до 425-річчя від дня народження): матеріали II Всеукраїнських педагогічних читань (24 березня 2017 року, м. Херсон) / за ред. В. В. Кузьменка, Н. В. Слюсаренко. Херсон, 2017. С. 106–109.*

14. Золотовська В. С. Проблема підготовки курсантів при вивченні іноземних мов у ВНЗ України морського профілю. *Topical Issues of Science and Education: Proceedings of the International Scientific Conference. Multidisciplinary scientific edition (July 17, 2017, Warsaw, Poland). Warsaw, 2017. Vol. 5. P. 95–99.*

15. Золотовська В. С. Сучасні підходи до вивчення іноземних мов у ВНЗ морського профілю України. *Педагогічна наука в Україні за роки незалежності: здобутки, прорахунки, перспективи: матеріали Всеукраїнської (з міжнародною участю) науково-практичної конференції (15–16 листопада 2017 року, м. Херсон). Херсон, 2017. С. 167–170.*

16. Золотовська В. С. Особливості вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю. *Теоретико методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (5 грудня 2017 року, м. Херсон) / за ред. Кузьменка В. В., Слюсаренко Н. В. Херсон, 2017. Ч. 1. С. 247–252.*

17. Золотовська В. С. Інтердисциплінарний підхід у викладанні фахових дисциплін у ВНЗ морського профілю. *Сучасні тенденції розвитку освіти і науки інтердисциплінарному контексті*: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (29–30 березня 2018 року, Ченстохова – Ужгород – Дрогобич) / ред.-упоряд.: І. Зиморя, В. Ільницький, Г. Бурунова та ін. Ченстохова; Ужгород; Дрогобич, 2018. С. 223–225.

18. Золотовська В. С. Педагогічна спадщина Василя Сухомлинського у міжнародному вимірі. *Нова українська школа – діалог з В. О. Сухомлинським*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 квітня 2018 року, м. Херсон): в 2 ч. / за заг. ред. А. М. Зубка, В. В. Кузьменка, Н. В. Слюсаренко. Херсон, 2018. С. 193–197.

19. Золотовська В. С. Генезис викладання іноземної мови у ВНЗ України (на прикладі англійської мови (1970–2015 рр.)). *The Second International scientific congress of scientists of Europe. Proceedings of the II International Scientific Forum of Scientists «East–West»* (May 10 – 11, 2018, Vienna, Austria). Vienna, 2018. P. 584–592.

20. Золотовська В. С. Тенденції вивчення англійської мови у ВНЗ морського профілю у 1970-ті рр. *Science and society: the 5th International conference* (June 15, 2018, Hamilton, Canada). Hamilton, 2018. P. 1084–1094.

21. Золотовська В. С. Підготовка викладачів іноземних мов у ВНЗ морського профілю як складова імплементації концептуальних засад педагогічної освіти в Україні. *Підготовка фахівців в умовах імплементації концептуальних засад розвитку педагогічної освіти в Україні*: матеріали III всеукраїнських педагогічних читань, присвячених 100-річчю з дня народження Василя Сухомлинського (15 листопада 2018 р., м. Черкаси). Черкаси, 2018. С. 48–50.

22. Золотовська В. С. Форми та методи навчання іноземних мов у ВНЗ морського профілю. *Сучасні педагогіка та психологія: перспективні та*

пріоритетні напрями наукових досліджень: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 13–14 липня 2018 р.). Київ, 2018. С. 13–15.

23. Золотовська В. С. Професійно-орієнтоване навчання іноземної мови у ВНЗ морського профілю. *Сучасний вимір психології та педагогіки: збірник тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 24–25 травня 2019 р.). Львів, 2019. С. 81–83.*

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

24. Золотовська В. С. Актуальність англійської мови в професійній діяльності фахівців морського профілю. *Науковий пошук молодих: збірник статей аспірантів та магістрів. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2018. Вип. 2. С. 79–84.*

25. Золотовська В. С. Особливості професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти морського профілю. *Науковий пошук молодих: збірник статей аспірантів та магістрантів. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2019. Вип. 3. С. 63–68.*

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	15
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ МОРСЬКОГО ПРОФІЛЮ.....	
1.1. Іншомовна підготовка фахівців морського профілю як педагогічна проблема	27
1.2. Характеристика джерельної бази дослідження.....	49
1.3. Передумови й періодизація вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю (70-ті роки ХХ – початок ХХІ століття).....	66
Висновки до першого розділу.....	93
РОЗДІЛ 2. РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ МОРСЬКОГО ПРОФІЛЮ (70-І РОКИ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ).....	
2.1. Уніфікація змісту, форм та методів вивчення іноземних мов майбутніми фахівцями морської галузі (1978 – 1990 рр.).....	96
2.2. Розвиток іншомовної підготовки в умовах оновлення цілей і змісту морської освіти (1991 – 2002 рр.).....	119
2.3. Вплив євроінтеграційних процесів на зміст і технології іншомовної підготовки майбутніх фахівців морської галузі (2003 – 2017 рр.).....	136
2.4. Перспективні напрями використання продуктивних ідей історико-педагогічного досвіду для вдосконалення іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців морської галузі	159
Висновки до другого розділу.....	181
ВИСНОВКИ.....	186
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	189
ДОДАТКИ.....	226

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

IMO – The International Maritime Organization

SOLAS – The International Convention for the Safety of Life at Sea

STCW – The International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers

GOLREG – International Regulations for Preventing Collisions at Sea

VOLL – vocationally oriented language learning

АПН – Академія педагогічних наук

ВМФ – воєнно-морський флот

ЗВО – заклад вищої освіти

ЄС – Європейський Союз

ДАОО – Державний архів Одеської області

ДАХО – Державний архів Херсонської області

КМУ – Кабінет Міністрів України

КПДМ – Кодекс про підготовку і дипломування моряків та несення вахти

МВССО – Міністерство вищої та середньої спеціальної освіти

ММФ СРСР – Міністерство морського флоту Союзу Радянських Соціалістичних Республік

МНЗ – морський навчальний заклад

МНО – Міністерство народної освіти

МО – морська освіта

МП – морського профілю

МПСС-72 – Международные Правила Предупреждения Столкновения Судов в море

МРГ СРСР – Міністерство рибного господарства Союзу Радянських Соціалістичних Республік

ОКР – освітньо-кваліфікаційні рівні

ОКХ – освітньо-кваліфікаційної характеристики

ОПП – освітньої професійної програми

ПДМНВ – Міжнародна конвенція про підготовку і дипломування моряків та несення вахти

ПДП – проблемно-діяльнісного підходу

ПОНІМ – професійно-орієнтоване навчання іноземної мови

СМНСР – Стандартній морський навігаційний словник-розмовник

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

ЦДАВО – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України

ЦК КПРС – Центральний комітет Комуністичної Партії Радянського Союзу

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний розвиток української морської галузі позначений посиленням інтеграційних процесів у світову спільноту, активізацією взаємодії з міжнародними організаціями, розширенням векторів співпраці з іноземними партнерами, що зумовлює важливість формування іншомовної комунікативної компетенції як засобу професійної комунікації. З огляду на це рівень іншомовної підготовки в закладах вищої освіти має відповідати вимогам світового ринку праці та забезпечувати високу якість роботи фахівців морської галузі, які працюють у складі спільних інтернаціональних екіпажів або на іноземних судах, де головним засобом міжособистісного та групового спілкування, функціональної комунікації та регуляції професійної діяльності стає іноземна мова. Водночас цінним для підвищення продуктивності вивчення іноземних мов є реактуалізація найкращих національних здобутків білінгвальної освіти.

Підготовка майбутніх фахівців у закладах вищої освіти морського профілю регламентується загальними та галузевими державними нормативноправовими актами (Закони України «Про освіту» (2017 р.) та «Про вищу освіту» (2014 р.), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013), Морська доктрина України на період до 2035 року (2009), стандарт вищої освіти зі спеціальності «Річковий та морський транспорт» (2018) та ін.) і вимогами та стандартами Міжнародної морської організації (ІМО – International Maritime Organization).

Підвищення якості іншомовної професійної освіти відповідно до чинних документів потребує системного вивчення та ретроспективного аналізу історичного досвіду з метою імплементації позитивних практик іншомовної освіти і водночас уникнення можливих помилкових кроків у цій сфері. У контексті пошуку оптимальних шляхів удосконалення вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю актуальним є переосмислення історичного розвитку іншомовної підготовки в кінці 70-х

років ХХ – на початку ХХІ століття, оскільки саме в цей період відбувалися численні реформувальні процеси в системі вивчення іноземних мов (активний пошук нових форм, методів і засобів навчання; комп'ютеризація освітнього процесу в морських навчальних закладах; стандартизація підготовки фахівців морської галузі та підвищення престижності вивчення іноземних мов в умовах загальної гуманітаризації вітчизняної системи освіти; імплементація міжнародних вимог і стандартів підготовки та дипломування моряків).

У педагогічній науці актуалізуються дослідження щодо питань, пов'язаних із різноманітними аспектами професійної підготовки майбутніх фахівців, а саме: становлення та розвиток вищої освіти України (П. Атаманчук, В. Безлюдна, Л. Березівська, О. Бугайов, С. Величко, С. Гончаренко, Н. Гупан, Є. Коршак, О. Ляшенко, Г. Мешко, Н. Слюсаренко, О. Сухомлинська, Н. Терентьева, К. Трибулькевич, О. Сергєєв, М. Шут та ін.); навчання іноземних мов у системі освіти України та на підготовчих відділеннях у закладах вищої освіти (О. Варнікова, О. Заболотська, А. Долапчі, Г. Карловська, Г. Китайгородська, Ю. Котова, Л. Лічман, К. Матійчук, Н. Микитенко, Е. Мироненко, Л. Морська, С. Ніколаєва, Н. Приміна, В. Стрекозин, Л. Ступіна, О. Фролова та ін.); розвиток морської освіти (М. Бабишена, Д. Герганов, Н. Грушева, О. Доброштан, С. Козак, М. Корольчук, Л. Криворучко, М. Кулакова, А. Ляшкевич, О. Попова, І. Рябуха, С. Ситник, В. Смелікова, С. Соколюк, А. Солодовник, Ю. Стенько, О. Тимофєєва, В. Чернявський, О. Чорний та ін.).

Аналіз джерельної бази дає підстави стверджувати, що історикопедагогічний аспект вивчення іноземних мов у закладах морського профілю не був предметом системного вивчення й окремого аналізу, тому можна констатувати актуальність цього питання. Освітній процес у закладах вищої освіти морського профілю має свою специфіку, що зумовлює

необхідність спеціального дослідження зазначеної проблеми. Її актуальність посилюється також *суперечностями* між:

- потребою використання англійської мови для виконання професійних обов'язків фахівцями морської галузі і недостатнім рівнем гуманітарної підготовки в профільних закладах вищої освіти;

- необхідністю забезпечення якісного вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю на основі найкращого світового досвіду з урахуванням ментальних традицій українського народу та незначною кількістю історико-педагогічних досліджень із питань білінгвальної професійної освіти.

Виявлені суперечності підтверджують необхідність теоретичного узагальнення окреслених питань та потребу в ретельному аналізі тенденцій вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю в історичній ретроспективі.

Отже, недостатня розробленість наукової проблеми, її актуальність, наявність суперечностей і необхідність їхнього розв'язання зумовили вибір теми дослідження **«Тенденції вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах морського профілю (70-ті роки ХХ – початок ХХІ століття)»**. Відповідно до Закону України «Про освіту» (2017) термін «заклад вищої освіти» вживається замість терміна «вищий навчальний заклад», тому в роботі їхнє використання є взаємозамінним і тотожним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження здійснювалося відповідно до теми науково-дослідної роботи Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради «Історико-педагогічні аспекти розвитку неперервної освіти в Україні та зарубіжжі» (державний реєстраційний номер 0115U002891). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради

(протокол № 1 від 21.01.2016 року) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 14.06.2016 року).

Об'єкт дослідження – генеза вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю.

Предмет дослідження – тенденції вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю у 70-х роках ХХ – на початку ХХІ століття.

Мета дослідження – на основі цілісного ретроспективного аналізу педагогічної теорії і практики виявити тенденції вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю у 70-х роках ХХ – на початку ХХІ століття та визначити основні напрями екстраполяції історикопедагогічного досвіду в практику сьогодення.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан досліджуваної проблеми в педагогічній теорії й освітній практиці та розкрити сутність базових понять.

2. Визначити та обґрунтувати періодизацію вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю у 70-х роках ХХ – на початку ХХІ століття.

3. Виявити чинники та розкрити тенденції вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю в досліджуваний період.

4. Окреслити перспективні напрями використання продуктивних ідей історико-педагогічного досвіду для вдосконалення іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців морської галузі.

Для розв'язання поставлених завдань і досягнення мети на різних етапах наукового дослідження були використані такі **методи дослідження**: *порівняльний аналіз* (теоретичний аналіз, синтез, узагальнення, систематизація наукових джерел, періодичних видань для вирішення зазначеної проблеми та уточнення понятійного апарату дослідження); *хронологічний та діяхронний* (визначення тенденцій вивчення іноземної мови

в закладах вищої освіти морського профілю); *пошуково-бібліографічний* (систематизація і класифікація педагогічної, методичної, наукової літератури, архівних матеріалів, періодичної преси з проблем вивчення іноземних мов за професійним спрямуванням); *порівняльно-історичний* (аналіз і зіставлення соціально-педагогічних явищ, які дають можливість виявлення позитивних тенденцій у вивченні іноземних мов у галузевих закладах вищої освіти); *структурно-системний аналіз змісту, форм, методів і засобів навчання* (систематизація та узагальнення теорії і практики іншомовної підготовки на різних етапах розвитку освіти), *прогностичний*, за допомогою якого відбувалися акумулювання отриманих результатів та їхня екстраполяція в національний освітній простір.

Джерельну базу дисертаційного дослідження становлять опубліковані та неопубліковані матеріали, які зберігаються в архівних фондах Центрального державного архіву вищих органів влади й управління України, Державного архіву Херсонської області, Державного архіву Одеської області, архівів морських закладів освіти, зокрема Херсонського морського коледжу Херсонської державної морської академії; наукові праці та публікації провідних вітчизняних та зарубіжних учених середини ХХ – початку ХХІ століття (монографії, дисертації, автореферати, підручники, навчальні та методичні посібники, статті); законодавчі та нормативні акти, статистичні збірники, матеріали з'їздів, конференцій, галузеві стандарти вищої освіти, нормативні документи, навчальні плани, навчальні програми, у яких висвітлено вітчизняний і зарубіжний досвід змісту професійної підготовки майбутніх фахівців морської галузі; вимоги та стандарти Міжнародної морської організації; фонди бібліотек: Національної бібліотеки України В. І. Вернадського, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки імені О. Гончара; вітчизняна історико-педагогічна та психолого-педагогічна література досліджуваного періоду.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 1978 – 2017 рр. Вибір нижньої хронологічної межі (1978 р.) зумовлений прийняттям Міжнародної конвенції про підготовку й дипломування моряків та несення вахти (ПДНВ-78), (The International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers – STCW-78), де визначено необхідність удосконалення знань іноземної (англійської) мови, яка потрібна для виконання виробничих завдань, професійної комунікації та уникання аварійних ситуацій на морі.

Верхня хронологічна межа (2017 р.) пов'язана із запровадженням в Україні Манільських поправок до додатка до Міжнародної конвенції та Кодексу про підготовку і дипломування моряків та несення вахти, що зумовило суттєві зміни у змісті підготовки фахівців морської галузі, також новою редакцією Закону України «Про вищу освіту», де визначено організаційні засади підготовки здобувачів вищої освіти; набуттям чинності стандарту вищої освіти за спеціальністю «Річковий та морський транспорт».

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що *вперше*:

– *розкрито* тенденції вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю у 70-х роках ХХ – на початку ХХІ століття: *парадигмальні* (оновлення змісту іншомовної професійної підготовки відповідно до пріоритетних напрямків розвитку морської галузі); *структурно-навчальні* (забезпечення оптимального вивчення іноземної мови у структурно-логічній схемі підготовки майбутніх фахівців морської галузі); *змістові* (кореляція змісту іншомовної підготовки зі специфікою професійної діяльності майбутніх фахівців морської галузі); *інструментально-методичні* (розвиток методичного інструментарію викладання іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю);

– *визначено й обґрунтовано* періодизацію вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю у 1970-ті роки ХХ – на початку

XXI століття: I період (1978–1990 рр.) – *уніфікаційний* (перший субперіод – 1978–1983 рр., другий субперіод – 1984–1990 рр.); II період (1991–2002 рр.) – *трансформаційний* (перший субперіод – 1991–1996 рр., другий субперіод – 1997–2002 рр.); III період (2003–2017 рр.) – *інтеграційний* (перший субперіод – 2003–2010 рр., другий субперіод – 2011–2017 рр.);

– *виявлено* чинники, що впливали на розвиток іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців морської галузі: *соціально-економічні* (орієнтація на потреби ринку праці, інтеграція в міжнародний простір, науковотехнічний прогрес); *освітні* (оновлення нормативно-правових документів у галузі освіти, стандартизація змісту підготовки, розвиток методик формування професійно-орієнтованого мовлення); *галузеві* (модернізація устаткування морських суден, розширення виробничих функцій фахівців морської галузі, інтернаціоналізація складу екіпажу суден);

– *окреслено* можливості реактуалізації продуктивних ідей та історикопедагогічного досвіду вивчення іноземних мов як обов’язкового компонента професійної підготовки майбутніх фахівців морського профілю в умовах сьогодення (проблемно-орієнтоване вивчення іноземної мови з професійним зануренням; залучення до викладання фахівців – носіїв мови; диференціація підготовки здобувачів освіти з урахуванням базового рівня знань; діджиталізація вивчення іноземної мови; забезпечення наскрізного і міжпредметного підходу у викладанні іноземних мов; запровадження дуальної форми навчання іноземної мови за професійним спрямуванням; створення репозитарію фахової літератури морської галузі іноземною мовою; підготовка викладачів закладів вищої освіти до підручникотворення; викладання спеціальних дисциплін іноземною мовою).

Розкрито сутність понять «підготовка майбутніх фахівців морської галузі», «іншомовне професійне мовлення», «вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю».

Подальшого розвитку набули положення, що розкривають особливості вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю. До наукового обігу введено маловідомі архівні документи, зокрема: Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ф. 4621), Державного архіву Одеської області (ф. Р-2018), Державного архіву Херсонської області (ф. Р-472, ф. Р-1316).

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в розробці методичних рекомендацій «Вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах морського профілю (1978–2017 рр.)». Результати роботи використовуються для створення спецкурсів, для підвищення кваліфікації викладачів іноземних мов, підготовки науково-методичних конференцій та семінарів щодо вдосконалення вивчення іноземних мов фахівцями морської галузі. Зміст, висновки та джерельна база дисертації можуть бути підґрунтям для пошуку оптимальних шляхів формування цілісної системи професійних якостей майбутніх фахівців морського профілю в умовах її переорієнтації на потреби світової морської галузі.

Результати дослідження впроваджено в закладах вищої освіти України: відокремленому підрозділі «Учбовий центр» Приватного акціонерного товариства «Українське Дунайське пароплавство» (довідка № 1 від 04.04.2018 р.), Комунальному вищому навчальному закладі «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради (довідка № 01-23/446 від 27.06.2019 р.), Інституті Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія» (довідка № 460/1775 від 21.08.2019 р.), Херсонській державній морській академії (довідка № 1 від 29.08.2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Наукові результати дисертаційного дослідження, які виносяться на захист, є особистим надбанням автора. У науковій праці [96], опублікованій у співавторстві, особистий внесок

здобувача полягає в аналізі вивчення іноземних мов в закладах вищої освіти морського профілю та їхніх тенденцій.

Апробація матеріалів дисертації. Обговорення основних положень та результатів проведеного дослідження здійснювалася на 14 науково-практичних та науково-методичних конференціях різного рівня, зокрема: міжнародних: «Topical Issues of Science and Education» (Warsaw, 2017), «Science and Education – Our Future» (Dubai, 2017), «Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті» (Ченстохова – Ужгород – Дрогобич, 2018); «Science and society» (Hamilton, 2018); Congress of scientists of Europe as part of the II International Scientific Forum of Scientists «East – West», (Vienna, 2018); «Сучасні педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень» (Київ, 2018); «Сучасний вимір психології та педагогіки» (Львів, 2019); всеукраїнських: «Актуальні проблеми розвитку освіти й науки в умовах глобалізації» (Дніпро, 2016); «Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами» (Херсон, 2016); «Ян Амос Коменський – великий педагог минулого (до 425-річчя від дня народження)» (Херсон, 2017); «Педагогічна наука в Україні за роки незалежності: здобутки, прорахунки, перспективи» (Херсон, 2017); «Теоретикометодологічні основи розвитку освіти та управління закладами освіти» (Херсон, 2017); «Нова українська школа – діалог з В. О. Сухомлинським» (Херсон, 2018); «Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управлінської діяльності» (Херсон, 2018).

Публікації. Основний зміст дисертації відображено у 25 публікаціях, з них 8 статей у фахових виданнях України і виданнях, які індексуються у міжнародних наукометричних базах даних (одна у співавторстві), 1 методична рекомендація, 14 публікацій у збірниках матеріалів конференцій, 2 статті в науково-методичних журналах.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (303 найменування, з яких 10 – іноземною мовою), 10 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 263 сторінки. Основний текст дисертації викладено на 176 сторінках. Робота містить 6 таблиць та 6 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ МОРСЬКОГО ПРОФІЛЮ

1.1. Іншомовна підготовка фахівців морського профілю як педагогічна проблема

Сучасна вища освіта морського профілю окреслює нові вимоги до професійної підготовки майбутніх фахівців, конкурентоспроможність яких залежить не тільки від глибоких професійних знань і вмінь їх гнучко застосовувати, але й від готовності розв'язувати професійні завдання в умовах іншомовної комунікації, здатності інтегруватися до європейського освітнього простору. Утім, стан професійної освіти в Україні не повною мірою узгоджений із посиленими потребами до рівня компетентності працівників, зокрема морського профілю. Такий стан спричинений як зовнішніми, так і внутрішньогалузевими проблемами. Швидке старіння змісту освіти й методичного забезпечення, матеріально-технічної бази, трансформація вимог до випускників, періодичні зміни організаційного й нормативно-правового аспектів системи морської освіти суттєво ускладнюють досягнення високого рівня кваліфікації працівників морського флоту. З огляду на це, набуває актуальності проблема підготовки моряків до виконання професійних функцій.

Потреби нашої держави у висококваліфікованих спеціалістах, спроможних налагоджувати ділові контакти та співпрацю з іноземними партнерами, у фахівцях, які володіють іноземною мовою на професійному рівні, відображено в робочих навчальних програмах ЗВО країни. Нині іноземна мова є не просто частиною культури певної нації, а й запорукою успіху студентів, їхньої майбутньої вдалої кар'єри. Досягнення високого

рівня володіння іноземною мовою не можливе без фундаментальної мовної підготовки у вищій школі.

Виклад доводить, що знання іноземної мови стають невід'ємним складником професійної компетентності фахівців із вищою освітою морського профілю, сприяють їхній конкурентоспроможності на міжнародному ринку праці. Усе це зумовлює необхідність якісних змін у навчанні іноземних мов студентів немовних спеціальностей, для покращення рівня їхніх знань іноземної мови та посилення можливості її практичного використання в майбутній професійній діяльності.

Необхідним складником такої підготовки є гуманітарна підготовка, зокрема іншомовна комунікативна, засобами якої сучасний працівник морського флоту зможе успішно діяти в міжнародному багатонаціональному екіпажі судна, адаптуватися до умов перманентно створеного поліетнічного середовища. Потребують уваги теоретичні аспекти проблеми забезпечення в закладах вищої освіти гуманітарної підготовки. Зокрема, вважаємо необхідним уточнити сутність ключових понять дослідження («підготовка майбутніх фахівців морської галузі», «іншомовне професійне мовлення», «вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю») та близьких за значенням категорій, які дотичні до проблеми вивчення іноземних мов, гуманітарної підготовки фахівців ЗВО морського профілю.

Питання загальної підготовки студентів до професійної діяльності досліджували О. Абдулліна, В. Гриньова, І. Зязюн, Л. Кондрашова та ін. Проблеми фахової підготовки майбутніх фахівців у ЗВО морського профілю студіювали М. Кулакова, О. Попова, Л. Ступіна та ін. Учені досліджували можливості формування професійно значущих якостей майбутніх моряків і судових офіцерів у процесі опанування різних навчальних дисциплін: соціально-гуманітарних (М. Бабишена, О. Фролова), фахових (М. Кулакова, І. Сокол). Теорію і практику формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв засобами опанування іноземних мов

описували С. Буценко, С. Козак, В. Чернявський та ін. Вітчизняні лінгводидакти (Н. Бориско, О. Заболотська, Л. Морська, Н. Скляренко та ін.) виокремили найефективніші принципи навчання діалогічного мовлення на засадах комунікативно-когнітивного підходу. Аналіз потужного масиву напрацювань із проблем функціонування сучасної вітчизняної освіти моряків дає змогу зосередитися на теоретико-методологічному аспекті проблеми підготовки майбутніх фахівців морського профілю, особливостях формування в них іншомовної комунікативної компетентності, що сприятиме обґрунтуванню теоретичних засад дисертації.

У результативному вимірі поняття «підготовка» потрактоване в «Українському радянському енциклопедичному словнику» як запас знань, отриманий будь-ким [270, с. 179]. В «Українському педагогічному словнику» кінцевим результатом підготовки названі формування та збагачення настанов, знань і вмінь, необхідних індивідові для адекватного виконання специфічних завдань [41, с. 260; 271, с. 273].

На інтеграції змістового й процесуального складників процесу підготовки наголошено в «Енциклопедії освіти», де зазначено, що це спеціально організований процес формування готовності до виконання майбутніх завдань [54, с. 876].

А. Солодовник акцентує увагу на таких змістових аспектах тлумачення поняття «підготовка»:

- процес формування, удосконалення знань, умінь, навичок, якостей особистості, необхідних для виконання діяльності, що провадять під час навчання, самоосвіти або професійної освіти;
- процес, під час якого формують і вдосконалюють професійні знання, уміння, навички та особистісні якості, необхідні в майбутній діяльності;
- заздалегідь обдуманий процес прогресування рівня знань або навичок, кінцевою метою якого є отримання роботи в певній галузі [254, с. 19].

Аналіз джерельної бази спонукає до висновку про те, що в науково-педагогічній літературі поняття підготовки схарактеризоване в процесуальному та змістовому вимірах.

Важливою особливістю підготовки майбутніх фахівців морської галузі є те, що вона організована відповідно до міжнародних і національних вимог, стандартів та правил, що регламентовані в освітніх і галузевих нормативно-правових документах (Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Національна доктрина розвитку освіти», «Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»)), міжнародні конвенції підготовки моряків та безпеки судноплавства). У цих документах спроектовано досягнення функційної грамотності у володінні іноземною мовою, тобто реальне робоче володіння нею, яке б справді надало випускникам змогу реалізувати мовну взаємодію з носіями іноземної мови як з особистою метою, так і для міжнародної співпраці.

Відповідно до вимог «Конвенції з підготовки та надання дипломів морякам і несення вахт 1978 р.» (ПДМНВ – 78, STCW – 78); «Кодексу з підготовки та надання дипломів морякам і несення вахт 1995 р.» (КПДМ – 95, CODE – 95) [149] та з огляду на Манільські поправки Україною у 2012 році, розроблено галузевий стандарт освітньо-професійної програми підготовки молодшого спеціаліста за кваліфікацією 3141 «Механік (судновий)», що поширений на всю систему вищої освіти України, зокрема на заклади вищої освіти всіх форм власності [169, с. 4].

У нормативній частині змісту, що регламентує стандарт, подано рекомендований перелік навчальних дисциплін і практик, а також компетенцій згідно з вимогами освітньо-кваліфікаційної характеристики фахівців морського профілю. Її аналіз дає змогу з'ясувати роль вивчення іноземних мов у програмах підготовки ЗВО морського профілю.

Освітньо-професійна програма підготовки майбутніх фахівців морського флоту передбачає три цикли в нормативній та два у варіативній

частині, де цикл гуманітарної й соціально-економічної підготовки становить 756 академічних годин, 216 із них заплановано для вивчення англійської мови (за професійним спрямуванням) [169].

У цьому ж документі представлено перелік компетентностей студента з англійської мови професійного напрямку «Морський та річковий транспорт». До основних вимог належать такі: опанування курсантами знань під час підготовки до професійної діяльності, що сприяють формуванню вміння нестандартно розв'язувати завдання й проблеми, орієнтуватися в інформаційному полі, збирати та інтерпретувати відомості, користуватися засобами особистісної комунікації [169].

На основі аналізу нормативно-правових документів і наукових досліджень *підготовку майбутніх фахівців морської галузі* трактуємо як спеціально організований процес формування готовності майбутніх фахівців морської галузі до виконання виробничих завдань щодо експлуатації флоту, управління рухом суден та забезпечення безпеки судноплавства.

Формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх морських фахівців – невід'ємний компонент професійної підготовки, що являє собою комплексний особистісний ресурс, який уможлиблює ефективну взаємодію в процесі використання іноземної мови як засобу розв'язання професійних завдань. Унаслідок навчання англійської мови у ЗВО морського профілю курсанти засобами мовлення насамперед розширюють свої професійні уявлення.

Під професійним спілкуванням фахівців морського профілю розуміють мовленнєву взаємодію фахівців у сфері професійної діяльності з колегами, партнерами, роботодавцями, представниками органів контролю безпеки життєдіяльності та професійної діяльності на морі [140, с. 49].

Знання, які входять до складу лінгвальної компетенції, є однією з професійних навичок. Серед змістових компонентів, що входять до складу лінгвістичних знань, виокремлюють:

- 1) фахову терміносистему з характером її зв'язків;
- 2) наповнення лексичного матеріалу соціокультурним складником;
- 3) відношення еквівалентності / безеквівалентності між лексичними одиницями іноземної та рідної мов.

Лінгвістичні навички формують кількома способами: 1) еталон слова, словосполучення або готової фрази для виконання комунікативного завдання необхідно активувати з тривалої пам'яті; 2) у семантиці термінологічної лексики розпізнавати національно-культурний складник; 3) відношення еквівалентності / безеквівалентності виявляти між лексичними одиницями іноземної та рідної мов.

Комунікативна компетентність особистості – здатність вільно, невимушено користуватися мовою в спілкуванні, зокрема, обмінюватися думками в процесі взаємодії з різними учасниками, передавати їх; застосовувати доцільну систему норм мовлення й вибирати комунікацію, адекватну до ситуації спілкування.

В основі комунікативної змістової лінії можна виокремити мовленнєву діяльність, формування вмінь аудіювання, читання, говоріння, письма.

Аудіювання витлумачують як розуміння сприйнятого на слух усного мовлення, що є важливою умовою правильного говоріння. Аудіювання та говоріння – це два складники усного мовлення.

Говоріння вимагає формування вмінь і навичок діалогічного й монологічного мовлення. Монолог – організований вид усного мовлення, що спрямований безпосередньо на розмовника чи на аудиторію. Серед основних типів монологічних висловлювань диференціюють опис, розповідь, роздум. В основі формування комунікативної компетентності перебуває діалогічне мовлення.

Одне з важливих завдань курсу іноземної мови – навчання спонтанного мовлення. Написання різнотипних робіт покладено в основу письма як

одного з видів мовленнєвої діяльності. Навички з орфографії, пунктуації формують у ході письма [7].

У руслі аналізу іншомовної комунікативної компетентності курсантів, які вивчають іноземну мову за професійним спрямуванням, доцільно звернути увагу на можливість і необхідність формування навчальної, мовної, соціолінгвістичної, соціокультурної та компенсаторної компетенцій як основних складників у процесі розвитку комунікативної компетентності, що відображено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

**Структура іншомовної комунікативної компетентності
майбутніх фахівців морської галузі**

Назва складника компетентності	Зміст
Навчальний складник	Формування таких умінь, як уміння працювати зі словником, довідковою літературою тощо.
Мовний складник	Розвиток уміння користуватися мовним матеріалом у процесі отримання певної інформації під час міжкультурного спілкування.
Соціолінгвістичний складник	Уміння користуватися реаліями, особливими зворотами, специфічними правилами мовного спілкування, характерними для країн, мову яких вивчають.
Соціокультурний складник	Знання соціокультурних особливостей цієї країни.
Компенсаторний складник	Розв'язання поставлених комунікативних завдань різної складності з використанням обмежених мовних можливостей.

Джерело: [240].

Формування мовної компетенції має бути спрямоване на розвиток уміння користуватися мовним матеріалом у процесі отримання певної інформації під час міжкультурного спілкування. Наявність соціолінгвістичної компетенції передбачає вміння послуговуватися реаліями, особливими зворотами, специфічними правилами мовного спілкування, характерними для країн, мову яких вивчають. Соціокультурна компетенція залежить від володіння знаннями соціокультурних особливостей цієї країни.

Навчальну компетенцію формують такі вміння, як уміння працювати зі словником, довідковою літературою тощо. Особливе місце в системі формування комунікативної компетентності в курсантів під час вивчення іноземних мов у ЗВО України морського профілю посідає компенсаторна компетенція. Ідеться про ситуацію, коли від курсанта вимагають спроможності виконувати поставлені комунікативні завдання різної складності з використанням обмежених мовних можливостей, за умови що розвиток кожного виду мовленнєвої діяльності буде комунікативно достатнім.

Формування іншомовної професійно-комунікативної компетентності вимагає зміни змісту, структури й технології вивчення іноземної мови для спеціальних професійних цілей, спонукає методистів, технологів, лінгвістів до інтенсифікації проведення досліджень. Перехід від мови як «сукупності граматичних і лексичних знань» до практичного використання її фахівцями різних профілів затверджує проблемно-комунікативний метод навчання як основний, підґрунтя якого становить орієнтація на професійну комунікацію [240].

Досліджуючи проблеми навчання діалогічного мовлення курсантів – майбутніх судноводіїв, С. Барсук трактує «іншомовне професійне мовлення» як умотивовану й адресну респонсивну взаємодію між представниками спільної сфери діяльності, спрямовану на розв'язання професійно значущих питань [5]. Водночас саме застосування іншомовного професійного мовлення забезпечує певний досвід розуміння культурно-історичних і національних особливостей різних народів, усвідомлення самотності й унікальності кожного, поваги до традицій і цінностей, притаманних йому.

Аналіз змісту поняття «іншомовна комунікативна компетентність» (додаток Б) і ключових понять проблеми опанування іноземних мов у вищих навчальних закладах морського профілю слугує підставою для трактування *іншомовного професійного мовлення* як системи компетенцій, набутих

упродовж цілеспрямованої навчально-пізнавальної та іншомовної комунікативної діяльності, що забезпечують ефективне провадження професійної діяльності.

В епоху науково-технічної революції володіння іноземною мовою для кваліфікованих робітників є невід'ємним компонентом їхньої діяльності. Науково-технічний прогрес вимагає самостійного поповнення знань, їх оновлення, ознайомлення із закордонним досвідом, досягненнями світової науки та техніки, відбору наукової, технічної й іншої інформації [29].

Варто зазначити, що це суттєвою мірою стосується висококваліфікованих фахівців закладів вищої освіти, підготовка яких на щабель вища за середні професійно-технічні училища. Зрозуміло, що навчання іноземних мов у немовному вищому навчальному закладі суттєво відрізняється від навчання в мовному ЗВО. Порівнюючи навчання в мовному й немовному ЗВЛ, засновниця напряму методики навчання іноземних мов у немовних ЗВО Н. Беленкова вважає, що в першому випадку мову опановують як засіб спілкування й вивчають її як систему засобів вираження. У другому випадку мови навчають тільки як засобу спілкування, що реалізоване в мовленні [9].

Інтерпретуючи вивчення однієї або кількох мов як цілеспрямований організований процес набуття особою мовної та мовленнєвої компетентності, вважаємо його основним результатом сформованість належного рівня готовності до застосування іншомовної комунікації. Такий процес передбачає опанування учнем, курсантом, слухачем певного запасу знань, вироблення професійно спрямованих комунікативних умінь і навичок володіння іноземною мовою. Унаслідок такої підготовки (синтезу навчально-пізнавальної та комунікативної діяльності), у майбутнього моряка формується іншомовне професійне мовлення, що в подальшому слугує засобом ефективного спілкування, налагодження контакту з іноземними колегами, сприяє запобіганню конфліктам під час перебування на судах із

багатонаціональним екіпажем. Зміст навчальної дисципліни охоплює також матеріали про культуру й традиції різних народів світу, що дає змогу краще розуміти представників різних етносів, ефективніше взаємодіяти з ними під час спільної діяльності.

В. Юкало описує специфічні риси навчальної дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)»: володіння термінологією й понятійно-категорійним апаратом певної сфери діяльності фахівця; наявність ситуацій, що актуалізують використання іноземної мови та забезпечують спілкування в межах професійної сфери, спонукаючи до вживання спеціалізованої мови [292]. Залежно від специфіки професійної діяльності, добирають мовний і мовленнєвий матеріал – лексику, необхідну фахівцеві для професійної діяльності в міжнародному середовищі.

Основні завдання вивчення дисципліни «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)» такі: оволодіння практичними навичками в іншомовному спілкуванні; актуалізація граматичних структур у різних контекстах та під час підготовки виступів із низки галузевих питань, перекладів іншомовних професійних і країнознавчих текстів; пошук нової текстової, графічної, аудіо й відеоінформації, що представлена в іншомовних галузевих матеріалах.

Ключові результати навчання (уміння й навички) з опанування іноземної мови як дисципліни:

- працювати над перекладом українськомовних мистецтвознавчих наукових матеріалів іноземною мовою;
- уміти використовувати різні види читання тексту, оригінальної літератури за фахом, відповідно до завдань, які полягають у розумінні змісту й отриманні інформації з оригінального джерела, виробити автоматизм для вживання в мові граматичних явищ, вивчених під час здобуття ступеня бакалавра;

– володіти зв'язним діалогічним і монологічним мовленням на рівні самостійно підготовленого й непідготовленого висловлювання, складати резюме, реферат та анотацію, розуміти діалогічне й монологічне мовлення в межах вивченого мовного матеріалу на заняттях із самостійної роботи, уміти робити вибірковий переклад, висловлювати власну думку, збагачувати словниковий запас.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

– знати природу синтаксичних відношень, особливості граматичних розрядів, щоб розпізнавати й продукувати інформацію в академічній та професійній сферах; мовні форми, властиві офіційним і розмовним регістрам академічного й професійного мовлення; широкий діапазон словникового запасу (зокрема термінології), що є необхідним в академічній і професійній сферах;

– уміти застосовувати міжкультурне розуміння в процесі безпосереднього усного й писемного спілкування в академічному та професійному середовищі; належним чином поводитися в типових ситуаціях повсякденного життя; розуміти різні корпоративні культури в конкретних контекстах і те, як саме вони зіставлені одна з одною [42; 241].

У. Ляшенко наголошує, що досконале володіння професійною лексикою з англійської мови – необхідна умова комунікативного компонента готовності до професійної діяльності майбутніх фахівців морського профілю, оскільки навіть задовільне володіння нею може призвести до катастрофічних наслідків (неправильне розуміння інструкцій, повідомлень, мови комуніканта) [140]. Навчальна дисципліна «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» у підготовці майбутніх моряків є пріоритетною, виконує багаторівневі функції, які сприяють інтегруванню знань, формуванню уявлень із курсів усіх циклів підготовки, удосконаленню професійних умінь та навичок курсантів.

На думку О. Роменського, тенденція до професіоналізації викладання іноземних мов загалом реалізована у формуванні навичок спілкування за професійною тематикою. Однак такий підхід, як засвідчують дослідження та практика, не дає змоги виконувати завдання з формування вмінь і навичок, необхідних для реалізації завдань професійного змісту з використанням засобів іноземної мови. Формування іншомовної професійної компетентності, що передбачає «накладання» іншомовних навичок на предметний зміст професії під час виконання професійних завдань, варто трактувати як підхід, у межах якого викладання дисципліни «Іноземна мова» буде спрямоване в навчальному плані підготовки майбутнього фахівця не формально, а змістовно на досягнення загальної мети навчання – формування професійної компетентності майбутнього фахівця [240].

Як й інші навчальні дисципліни, іноземна мова за професійним спрямуванням у вищому морському навчальному закладі має на меті досягнення практичних, загальноосвітніх, виховних і розвивальних цілей. Предмет «іноземна мова» суттєво відрізняється від інших, оскільки основне місце під час його вивчення посідає реалізація практичних цілей, у процесі реалізації яких досягають і всіх інших цілей. Крім того, практична мета в навчанні курсантів під час опанування іноземних мов у ЗВО України морського профілю полягає у формуванні комунікативної компетентності, тобто у формуванні здатності спілкуватися з представниками тієї країни, мову якої вивчають.

За висловом О. Істоміної, конфлікти в міжнародних екіпажах найчастіше спричинені етнічними стереотипами й упередженням, негативним ставленням до людей певної національності, різницею в національному менталітеті, неприйняттям релігійних або культурних відмінностей, «морських» прикмет тощо. Згодом ці ознаки переходять на ділову сферу, що шкодить роботі, породжуючи конфлікти [101]. Отже, зазнає актуалізації

необхідність формування іншомовного професійного та діалогічного мовлення, що сприятиме запобіганню деструктивним виявам.

Сьогодні відбувається реформування освітнього процесу у ЗВО України згідно із загальноєвропейськими вимогами до якості освіти: інформатизація-глобалізація освітнього простору, інтеграція процесів у сучасній освіті, налагодження українськими ЗВО співпраці з європейськими та східними навчальними закладами у сфері навчальної й наукової діяльності, проведення міжнародних обмінів, можливість здобуття другої вищої освіти, навчання за магістерськими програмами за кордоном тощо.

За таких умов мають змінюватися й освітні технології викладання іноземних мов. Мовна освіта теж поступово модернізується внаслідок упровадження модульно-рейтингової системи навчання іноземних мов, міждисциплінарної інтеграції, демократизації та економізації. Проблема пошуку ефективних підходів до викладання іноземних мов є актуальною й відображена в працях вітчизняних і зарубіжних учених [130].

Я. Коменський виокремлює принцип активності, міцності, свідомості, науковості, навчання, що виховує, індивідуалізації. Принцип наочності в освітньому процесі з іноземної мови вможливує створення належних умов для чуттєвого сприйняття іншомовного оточення. Важливу роль у формуванні вмій і навичок, мовного й мовленнєвого матеріалу відіграє наочність. Розрізняють слухову та зорову наочність. Слухова наочність у процесі навчання необхідна для формування механізмів мовлення, оскільки мовлення є звуковою матерією, що зафіксована письмовим кодом. Зорова наочність постає як у формі тексту, так і у формі малюнків, схем, фотографій, карт тощо. Такі засоби, як кінофільм, відеофільм або театральна вистава, об'єднують слухову й зорову наочність. Отже, успішне оволодіння іншомовною мовленнєвою діяльністю під час говоріння, читання, письма стає можливим завдяки реалізації принципу наочності.

Принцип посильності в навчанні іноземної мови передбачає відбір навчального матеріалу й видів вправ з огляду на рівень підготовки учнів. У процесі вивчення іноземної мови необхідно звертати увагу на рівень оволодіння іноземною мовою та спрямованість спеціальних навчальних умінь. На посильність виконання завдань з іноземної впливає навчальний матеріал, його зміст і темп роботи, оскільки посильність – це узгодженість рівня знань учнів та їхніх можливостей.

Принцип міцності відображений в опануванні іншої мови, що пов'язане з накопиченням засвоєного мовного матеріалу. Для опанування іншомовної мовленнєвої комунікації повинна бути сформована система лексичних одиниць, словосполучень або кліше. У процесі мовлення необхідно використовувати активовані в пам'яті учнів лексичні одиниці.

Засвоєння мовленнєвого матеріалу в освітньому процесі передбачає посилення змістовності матеріалу за допомогою образів, асоціацій, для мобілізації мислення й почуттів, які сприяють запам'ятовуванню, тренуванню, повторенню, активації всіх аналізаторів (слухового, зорового, мовленнєвого), більш ефективному вивченню матеріалу, виконанню творчих завдань, контролю опанованого матеріалу.

Принцип свідомості відіграє посутню роль у вивченні іноземної мови, його називають найголовнішим принципом методики вивчення іноземної мови. Цей принцип спрямований на відбір навчального матеріалу, а також на роботу – від автоматизації виконання певних мовленнєвих умінь до формування окремих елементів мовленнєвої діяльності. Усвідомлене засвоєння мовленнєвого явища організоване за певними напрямками:

- моделювання ситуацій спілкування, під час яких учні мають змогу на практиці зрозуміти й відпрацювати отримані знання;
- використання правил-інструкцій, які б допомагали й полегшували засвоєння учнями знань;
- виокремлення певних ознак явища;

– звернення до контексту.

Принцип науковості регламентує, що освітній процес має зважати на особливості сучасного спілкування, закономірності появи мовлення та мовленнєвих явищ. Принцип активності у формуванні іншомовної компетентності полягає в інтенсифікації діяльності та використанні іноземної мови як засобу комунікації. Принцип навчання, що виховує, передбачає таку організацію освітнього процесу, що вможливорює гармонійний і всебічний розвиток здібностей. Особлива увага спрямована на залучення учнів до самостійної дослідницької діяльності.

Керуючись принципом навчання, що виховує, учень і вчитель повинні поставати в процесі опанування іноземної мови як рівноправні суб'єкти освітнього процесу. Учні виконують певні дії з організації діяльності та опанування курсу інформатики. За такої побудови освітнього процесу стає можливим формування позитивних рис характеру учня.

Принцип індивідуалізації реалізують через акцентування уваги на індивідуальних особливостях учня, що безпосередньо впливають на успішність оволодіння іншомовною компетенцією. Використання цього принципу можливе лише за умови обізнаності вчителя щодо індивідуальних особливостей учнів та володіння способами індивідуалізованого навчання. Наголосимо, що втілення названого принципу дає змогу діагностувати індивідуальні та психологічні особливості кожного учня й у подальшому використовувати ці знання в навчанні іноземної мови [170; 82]. Постійна еволюція суспільного замовлення зумовлює необхідність подальшого дослідження теоретичних засад різних підходів та специфіки їх реалізації в процесі навчання.

На сучасному етапі виокремлюють такі основні підходи до викладання іноземних мов у ЗВО:

- 1) інформаційний підхід, характерною рисою якого є точність і конкретність теоретичних знань;

2) підхід-інновація, що забезпечує позитивну мотивацію до здобуття знань з усіх предметів, активне функціонування інтелектуальних і вольових сфер, формує стійкий інтерес до предмета, сприяє розвитку творчої особистості;

3) біхевіористичний підхід, що маркує сформованість реакцій на іншомовні стимули через знання традицій та цінностей іншої країни, уміння валідно відобразити свої знання в процесі комунікації;

4) когнітивний підхід, який передбачає використання знань людини та об'єктів навколишнього середовища для більш ефективного навчання;

5) прагматичний підхід бере до уваги той факт, що в реальній комунікації висловлювання існує тільки в прагматичному контексті;

6) індивідуальний підхід передбачає добір певних індивідуальних завдань, навичок і вмінь;

7) комунікативний підхід поєднує свідомі та підсвідомі компоненти в процесі навчання іноземної мови, тобто засвоєння правил оперування іншомовними моделями відбувається одночасно з оволодінням комунікативно-мовленнєвою функцією;

8) свідомо-пізнавальний підхід спрямовує діяльність студента передусім на засвоєння правил використання лексико-граматичних моделей, на основі яких відбувається свідоме конструювання висловлювань;

9) тематичний підхід полягає в уніфікації тем, наданні їм творчого характеру;

10) підхід-діяльність передбачає вивчення природи значення з позицій функціонування, акцентує на аналізі прагматичних і семантичних аспектів, розширює уявлення студентів про зв'язок між номінативною природою й функційним значенням;

11) інтуїтивно-свідомий підхід бере до уваги моделі в інтенсивному режимі з подальшим усвідомленням їхнього значення та правил оперування ними [9].

До основних педагогічних умов ефективного формування іншомовного професійного діалогічного мовлення майбутніх судноводіїв належать такі: забезпечення позитивної мотивації курсантів до оволодіння іншомовним професійним мовленням; розуміння курсантами діалогічного мовлення як респонсивного мовленнєвого акту; упровадження в освітній процес продуктивних стратегій (когнітивних, комунікативних, респонсивних); штучне створення для курсантів навчальних професійно орієнтованих ситуацій для занурення в мовне середовище [5].

Визначаючи формування іншомовного професійного діалогічного мовлення процесом, що безпосередньо пов'язаний із вивченням іноземних мов, розуміємо сформованість такого мовлення як закономірний результат такого процесу. На цьому етапі гуманітарної освіти вже йдеться про комунікативну готовність курсанта закладу морського профілю з ознаками відкритості, неперервності.

Серед найважливіших загальнодидактичних принципів формування іншомовного професійного мовлення майбутніх судноводіїв С. Барсуку виокремлює такі: принцип активності в навчанні; міжпредметної інтеграції; новизни; урахування індивідуальних особливостей; систематичності й послідовності; самостійності та свідомості; профспрямованості змісту й методів навчання, що є провідним для професійно орієнтованого вивчення іноземних мов курсантами технічних спеціальностей морських суден [там само]. Аналіз принципів засвідчив, що до основних належать як загальнопедагогічні, так і специфічні принципи, що оптимізують підготовку фахівців морського профілю та функціонування галузі взагалі.

Реалізація принципів у комплексі забезпечує цілісність поглибленого опанування професійно орієнтованих навчальних дисциплін з акцентом на іншомовному діалогічному мовленні; вимагає організації діяльності від простого до складного; передбачає свідомий вибір і використання навчальних комунікативних стратегій для іншомовної підготовки, самостійне

подолання можливих ускладнень у професійному спілкуванні та забезпечення самоосвіти протягом життя; сприяє адекватному порозумінню зі співрозмовниками; допомагає динамічному й міцному засвоєнню мовного та мовленнєвого матеріалу для виконання професійно орієнтованих завдань. Т. Зубенко стверджує, що «забарвлене власним позитивним ставленням, упровадження комплексу цих принципів забезпечує нешаблонну організацію навчального процесу, урізноманітнює спектр форм, методів і прийомів роботи» [95, с. 23].

Обґрунтований ученими принцип діалогу культур або міжкультурного спрямування трактують як навчальне середовище, де триває постійний процес ознайомлення з мовою й культурою інших країн, а також як певний зміст навчальних матеріалів та освіти, що моделює міжкультурний діалог, стимулює розвиток толерантності, соціокультурної спостережливості, здатності до емпатії. З огляду на професійну орієнтацію курсантів, цей принцип набуває особливого значення й передбачає таку організацію навчального процесу, за якої його «центральною фігурою є студент як потенційний партнер реальної міжкультурної комунікації» [248, с. 67].

Для вивчення іноземної мови як дисципліни викладачеві важливо виробити підходи, що стають результативними для студентів. Досліджуючи аналізовану проблему, учені розробили «піраміду пізнання», яка демонструє таке: що більший ступінь участі студентів у процесі пізнання, то більше інформації вони засвоюють. У вигляді піраміди представлено різні способи презентації матеріалу [244].

Різноманітність методів дає змогу ефективно працювати в різних форматах: «викладач – студент», «викладач – група», «студент – студент», «студент – група»:

– лекція (5% засвоєння) – один зі способів подання необхідної інформації, студенти виконують роль пасивних слухачів;

- читання (10 % засвоєння) – найбільш корисне для студентів у поєднанні з іншими способами навчання;
- аудіовізуальні засоби (20 % засвоєння), що потрібно поєднувати з подальшим обговоренням;
- використання наочних посібників (30 % засвоєння) – за допомогою наочності (діаграми, слайди, роздатковий матеріал) викладач може ефективно навчати студентів із будь-яким видом сприйняття;
- обговорення в групах (50 % засвоєння) – дає студентам змогу висловлювати свої думки, ділитися враженнями й емоціями, міркувати, робити висновки;
- навчання через практику дії (70 % засвоєння) – студентам пропонують уявити себе в певній ролі під час розв’язання життєвих ситуацій; цей метод передбачає широке використання рольових ігор, наприклад «Перекладач», де один студент читає речення рідною мовою, а його партнер перекладає іноземною; це змушує того, хто формулює речення для перекладу, відстежувати не тільки зміст, але й правильну паузацію, інтонацію, доступність сприйняття;
- виконання ролі того, хто навчає, і дослідника (90 % засвоєння) – консультування однокласників, навчання своїх однолітків, дослідження проблеми як ефективні методи навчання [167].

Якщо іноземну мову вивчають на перших-других курсах немовних ЗВО, складно говорити про професійну обізнаність студентів, оскільки спеціальні дисципліни опановують на старших курсах. Мовленнєва здатність у рідній мові має чотири рівні: інформаційний; синтаксичний; лексичний; звуковий. Це процес природного освоєння мовлення. Вивчаючи іноземну мову, людина внутрішньо намагається дотримуватися природного способу її опанування, у цьому разі перший рівень випадає. Н. Коник стверджує, що бажано викладати іноземну мову для професійного спілкування на III – IV

курсах, тому що студенти старших курсів уже готові до сприйняття професійно орієнтованих текстів і мовленнєвих ситуацій [42].

Одним із необхідних елементів у методиці викладання другої мови є інтенсифікація вправ під час аудиторної та самостійної роботи студентів (курсантів). Серед найбільш ефективних прийомів інтенсифікації варто назвати такі:

- добір вправ, які підвищують інтелектуальну активність студентів (курсантів) під час виконання навчального завдання, кожна вправа повинна бути спрямована на роботу над мовним матеріалом і сприяти формуванню різних асоціативних зв'язків, розвивати мислення, увагу, пам'ять;

- співвідношення вправ із різним змістом для відпрацювання двох мовних елементів в одній вправі;

- збільшення кількості вправ, сфокусованих на активізацію мовних одиниць у мовленні;

- розподіл видів роботи між аудиторними й самостійними заняттями;

- раціональне використання в роботі над мовним матеріалом технічних засобів навчання й можливостей телекомунікаційних технологій [283].

На основі аналізу сутності ключових понять трактуватимемо *вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю* як відкритий неперервний процес іншомовної підготовки, що забезпечує ефективне використання англійської мови під час виконання виробничих завдань та досягнення високого рівня соціально-комунікативної готовності до професійного спілкування в умовах поліетнічного середовища.

Для окреслення ефективних технологій, методів і прийомів вивчення іноземних мов важливими є системний та ретроспективний аналіз історичного досвіду для імплементації позитивних практик іншомовної освіти й водночас для уникнення можливих помилкових кроків у цій сфері. Опрацювання історико-педагогічних розвідок дає змогу виокремити позитивні й негативні тенденції розвитку процесів і явищ.

Як зазначає А. Кирда, під тенденціями розвитку цілей освіти розуміють напрями їхньої еволюції, що зумовлені впливом як зовнішніх, так і внутрішніх (власне педагогічних) чинників. Тенденції мають проєктивний характер, не тільки маркують напрями розвитку освіти в зазначений період, але й окреслюють подальші перспективи. Саме діагностування провідних тенденцій розвитку цілей освіти дає змогу зіставити навчально-виховні цілі розвинених держав світу та України.

Аналіз розвитку мети освіти в розвинених країнах світу в другій половині ХХ століття засвідчує, що цей процес тісно пов'язаний із соціально-економічними та власне педагогічними чинниками, які спонукають до підвищення рівня освіти й підготовки молоді. Кожен наступний етап еволюції системи освіти взагалі та навчально-виховних цілей зокрема базований на неможливості задоволення її потреб на попередніх етапах [113].

У ході дослідження І. Рябуха підсумовує, що українські науковці вважають основними світовими тенденціями розвитку освіти оновлення концептуальних підходів щодо освіти в контексті розвитку національної економіки; модернізацію змісту освіти й упровадження інноваційних підходів; натомість міжнародні експерти – кризові явища, що простежувані в сучасному світовому освітньому просторі. У державних українських документах наголошено, що процеси глобалізації й інтернаціоналізації освіти спричинюють формування низки світових тенденцій її розвитку: активізація міжнародного обміну, взаємодії та співпраці між суб'єктами освітньої сфери, створення єдиного (зокрема європейського) освітнього простору. На основі загальних тенденцій розвитку освіти дослідник описує тенденції (спрямованості, напрями розвитку) розвитку морської галузі як складника загальносвітових змін [242].

У дисертаційній праці А. Ляшкевич схарактеризовано історичні тенденції розвитку морської освіти:

- посилення регіональної інтеграції морських навчальних закладів на півдні країни;
- бюджетне недофінансування діяльності державних МНЗ, що породжує невідповідність тренажерних баз міжнародним стандартам і старіння лабораторного обладнання;
- залежність від пріоритетів розвитку всієї держави та морської галузі, що засвідчує рівень фінансування й адміністративно-матеріальної підтримки;
- розширення структури морської освіти – збільшення кількості морських навчальних закладів різного типу та спеціалізації, приєднання до системи майстерень, морських бібліотек й обсерваторій, професійних, наукових і громадських організацій, закладів культури (музеїв);
- розширення змісту морської освіти з коливанням обсягу загальноосвітньої та загальнотехнічної підготовки;
- формування багаторівневості морської освіти – пропедевтичного, середнього, вищого й післядипломного рівнів;
- коливання конкурсної ситуації через чергування запотребованості професії й демографічні провали, зокрема такі, що виникають унаслідок невідповідності між рівнем підготовки вступників та станом їхнього здоров'я;
- зростання фахового рівня й педагогічної підготовки викладацького складу морських навчальних закладів;
- удосконалення методик, технологій і засобів навчання зі збереженням основних форм – лекцій та практичних занять;
- коливання соціального складу курсантів зі збереженням родинно-професійної нащадковості;
- збільшення обсягу науково-дослідницької діяльності не лише викладачів, а й курсантів (зокрема через залучення до наукових походів, проектних робіт);

– поступове зростання уніфікованості діяльності морських навчальних закладів із формуванням нормативно-законодавчої бази морської освіти; гнучке поєднання спадковості (збереження зовнішньої атрибутики, створення навчально-професійно-побутових комплексів для самодостатності функціонування у «закритому режимі», виконання МНЗ соціальних функцій) та інноваційності окремих компонентів системи морської освіти (сучасне обладнання, багаторівневність тощо) [144].

Аналіз напрямів розвитку світової системи освіти й морської освіти зокрема слугує підставою для трактування тенденцій вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах морського профілю як стійких змін у цілях, організаційних підходах, змісті, формах і методах навчання іноземних мов під впливом соціально-економічних, освітніх, галузевих чинників. У другому розділі дисертації схарактеризовано тенденції іншомовної комунікативної підготовки майбутніх фахівців морської галузі в 70 роках ХХ – на початку ХХІ століття.

1.2. Характеристика джерельної бази дослідження

Основною детермінантою соціально-економічного розвитку країни та реалізації інституційних реформ у державі є генерування стратегії в освітній сфері. Вектори цієї стратегії пов'язані не тільки з масштабною аналітичною діяльністю, що передбачає опрацювання сучасної оперативної інформації, а й з організацією ретроспективних наукових досліджень, найефективніші результати яких варто брати до уваги й упроваджувати в перспективі. Зокрема, період від початку 70-х років ХХ століття до сьогодення охоплює потужний потенціал для вивчення й удосконалення специфіки іншомовної комунікативної підготовки майбутніх моряків. У зв'язку з рухом України до європейського інтеграційного простору, орієнтацією на європейські стандарти якості підготовки фахівців, розширенням міжнародної співпраці,

першорядного значення набуває сформованість у майбутніх дипломованих фахівців іншомовної комунікативної компетентності. Історико-педагогічний аналіз сприятиме реконструкції змісту іншомовної освіти та екстраполяції його продуктивних аспектів у практику формування компетенцій майбутніх працівників морського флоту.

Окреслений період в історії вітчизняної освіти демонструє численну кількість прикладів як конструктивного, так і деструктивного досвіду з розвитку комунікативної культури майбутніх фахівців морської галузі, удосконалення навичок іншомовного професійного спілкування впродовж життя. Ретроспективний аналіз джерельної бази з вивчення іноземних мов у ЗВО морського профілю сприятиме розширенню дослідницького поля з питань, що є важливими для виявлення тенденцій іншомовної підготовки моряків у минулому та можуть бути екстрапольовані до сучасної системи освіти.

Джерельна база становить інформаційне підґрунтя, яким керуються науковці в ході вивчення історико-педагогічних явищ та яке складається з сукупності опублікованих і неопублікованих ресурсів [1; 103; 104]. Нині історична наука вважає, що абсолютно всі джерела мають зазнавати наукової джерелознавчої критики. Учені стверджують, що джерелознавча критика акумулює кілька груп методів: загальнонаукові (аналіз, синтез, історичний, логічний, ретроспективний, хронологічний); загальноісторичні (історико-генетичний, історико-хронологічний, історико-порівняльний, історико-типологічний, історико-системний) та ін. Основними серед них є джерелознавчий аналіз і джерелознавчий синтез. В аналізі джерел можна виокремити два етапи, а саме: аналітична критика й синтетична (синтезована) критика. Аналітична критика – це сукупність обов'язкових елементів: з'ясування зовнішніх особливостей пам'ятки, доведення її автентичності (справжності); прочитання тексту джерела; фіксація часу, місця, авторства, обставин і мотивів походження; тлумачення (інтерпретація) тексту;

доведення вірогідності джерела, його надійності, наукової значущості. Наступний етап роботи – синтетична критика, що має на меті формування сукупності джерел, яка дає змогу історикові педагогічної науки отримати комплекс науково перевірених фактів із порушеної проблеми [11]. Саме на таких засадах дібрано, класифіковано й систематизовано джерела із задекларованої теми.

Наукове зацікавлення в контексті дослідження становлять класифікації джерельної бази, підготовлені з проблематики морської освіти (А. Ляшкевич, І. Рябуха, А. Солодовник). Студіюючи розвиток фізико-математичної підготовки в морських навчальних закладах України (1944 – 2012 рр.), А. Солодовник за ступенем формалізації розподіляє джерельну базу на три групи. До першої групи дослідниця зараховує традиційні джерела, а саме матеріали письмової традиції (монографії, брошури, публікації в періодичних виданнях тощо). Другу групу становлять формалізовані джерела: нормативно-правові акти керівних органів влади й управління; звітна документація морських навчальних закладів; документи, що регламентують освітній процес у морських навчальних закладах; навчально-методичне забезпечення з дисциплін фізико-математичного циклу. Третю групу джерел утворюють інтерпретаційні матеріали (монографії, дисертації й автореферати, присвячені різним аспектам розвитку морської освіти та фізико-математичної підготовки молоді; публікації в періодичних виданнях; довідкові джерела (словники, довідники, енциклопедії)) [254, с. 33; 268].

А. Ляшкевич, досліджуючи теорію й практику морської освіти півдня України (30-ті роки ХІХ – початок ХХІ століття), класифікує джерельний масив за такими категоріями, як ступінь формалізації, хронологія, функційна значущість, наближеність до проблеми. Унаслідок застосування такого підходу джерельна база розподілена дослідницею за такими групами:

- офіційні нормативно-правові акти;
- періодичні видання;

- підручники й методична література;
- мемуарна література та епістолярна спадщина державних діячів, представників освіти й державних службовців;
- праці воєнно-морських істориків, які також зробили вагомий внесок у розвиток морської освіти як практики або науковці;
- студії дослідників-краєзнавців і науковців з історії України та історії педагогіки, які характеризували проблеми розвитку морської освіти на південноукраїнських територіях зазначеного періоду;
- дисертації, монографії та статті у фахових виданнях, присвячених аналізу тих чи тих аспектів проблеми;
- матеріали, що зберігають у музеях;
- інтернет-ресурси [142, 144].

Сформувавши інформаційне поле проблеми розвитку морської галузі та морської освіти впродовж другої половини XVIII – початку XXI століття, виконавши контент-аналіз, І. Рябуха створив генеральну сукупність джерел, у межах яких виокремив три вибіркові сукупності, що містили якісно однорідні елементи за хронологічним принципом й оптимально репрезентували всю генеральну сукупність. Застосування зазначеного підходу дало змогу вченому диференціювати три групи джерел: перша група – словники (тлумачні, іншомовних слів і морських термінів), довідники (філософські, педагогічні), енциклопедії (історії, освіти, морської галузі); друга – наукові й публіцистичні видання, періодика; третя – мемуари, біографічні довідники, історичні книги [242].

Джерельну базу дослідження тенденцій вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах морського профілю (70-ті роки XX – початок XXI століття») становлять:

- законодавчі й нормативні акти, статистичні збірники, матеріали з'їздів, конференцій, галузеві стандарти вищої освіти, нормативні документи, навчальні плани, навчальні програми, де проаналізовано вітчизняний і

зарубіжний досвід змісту професійної підготовки майбутніх фахівців морської галузі;

- вимоги та стандарти Міжнародної морської організації;
- опубліковані й неопубліковані матеріали, що зберігаються в архівних фондах Центрального державного архіву вищих органів влади й управління України, Державного архіву Херсонської області, Державного архіву Одеської області, архівів морських закладів освіти, зокрема Херсонського морського коледжу Херсонської державної морської академії;
- наукові праці та публікації провідних вітчизняних і зарубіжних учених середини ХХ – початку ХХІ століття (монографії, дисертації, автореферати, підручники, навчальні й методичні посібники, статті), вітчизняна історико-педагогічна та психолого-педагогічна література досліджуваного періоду й сучасних років.

Законодавчі та нормативні акти, що регламентують підготовку й дипломування моряків, представляють потужний масив інформації, зокрема: закони як акти вищої юридичної сили; постанови, що безпосередньо регулюють механізми реалізації законодавчих норм; концепції й доктрини, які окреслюють стратегічні цілі розвитку в окремих галузях і напрямках.

З огляду на специфіку морської освіти, що базована на вимогах освітньої галузі й морського флоту, у процесі дослідження проблеми розвитку вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах морського профілю проаналізовано низку нормативно-правових документів радянської доби й часів незалежності України:

- Закон України «Про освіту» [205; 206; 207], Закон України «Про вищу освіту» [188; 189], Закон України «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення ваhti 1978 року» [213];
- постанова Пленуму ЦК КПРС «Про основні напрями реформи загальноосвітньої та професійної школи» [208], постанова Ради Міністрів

Української РСР «Про удосконалення планування підготовки спеціалістів та покращення використання випускників вищих та середніх спеціальних навчальних закладів у народному господарстві» [216], постанова ЦК КПРС «Про затвердження Положення про звання осіб командного складу морських суден» [194], постанова КМУ «Про вдосконалення державного нагляду за станом підготовки та дипломування моряків» [186], постанова КМУ «Про затвердження Положення про порядок присвоєння звань особам командного складу морських суден», постанова КМУ «Про розроблення державних стандартів вищої освіти» [198], постанова КМУ «Про затвердження Морської доктрини України на період до 2035 року» [191];

– наказ Міністерства морського флоту СРСР «Про введення в дію Положення щодо перевірки знань командного складу суден Міністерства морського флоту СРСР» [185], наказ Міністерства освіти України «Про затвердження Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах» [196], наказ Міністерства транспорту України «Про затвердження Положення про Інспекцію з питань підготовки та дипломування моряків» [195], наказ Міністерства транспорту та зв'язку України «Про внесення змін та доповнень до Випуску 67 «Водний транспорт» (розділ «Морський транспорт») Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників» [190] та ін.

До цієї групи джерел належать галузеві стандарти, що регулюють зміст професійної підготовки майбутніх фахівців морської галузі: «Галузевий стандарт вищої освіти підготовки молодшого спеціаліста (освітньо-кваліфікаційна характеристика)» за напрямом 1003 «Судноводіння і енергетика суден», спеціальність 5.100301 «Судноводіння» (2001 р.) [31], «Галузевий стандарт вищої освіти підготовки молодшого спеціаліста (освітньо-професійна програма)» за напрямом 1003 «Судноводіння і енергетика суден», спеціальність 5.100301 «Судноводіння» (2001 р.) [33], «Галузевий стандарт вищої освіти підготовки молодшого спеціаліста

(освітньо-кваліфікаційна характеристика)» за напрямом 1003 «Судноводіння і енергетика суден», спеціальність 5.100301 «Судноводіння» (2009 р.) [32], «Галузевий стандарт вищої освіти підготовки молодшого спеціаліста (освітньо-професійна програма)» за напрямом 1003 «Судноводіння і енергетика суден», спеціальність 5.100301 «Судноводіння» (2009 р.) [34] та ін.

Важливе інформаційне поле щодо кількісних параметрів і змісту вивчення іноземних мов формують навчальні плани підготовки судноводіїв та програми навчальних дисциплін «Англійська мова», «Іноземна мова», «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)». Аналіз зазначених документів уможлиблює виокремлення основних тенденцій розвитку змісту іншомовної комунікативної підготовки майбутніх фахівців морської галузі.

Другу групу джерел становлять документи, що представляють вимоги та стандарти Міжнародної морської організації. З огляду на міжнародний характер морської галузі, до дослідження залучено такі документи: «Міжнародна конвенція про підготовку й дипломування моряків та несення ваhti – ПДНВ-78» («The International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers – STCW-78») [149], «Манільські поправки до додатка до Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення ваhti (ПДНВ)» 1978 року та «Кодексу з підготовки і дипломування моряків та несення ваhti» [146] («Maritime English Model Course») [299] та ін.

Третя група джерел – опубліковані й неопубліковані матеріали, які зберігають в архівних фондах: Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ф. 4621); Державного архіву Одеської області (ф. Р-2018); Державного архіву Херсонської області (ф. Р-472, ф. Р-1316); Херсонського морського коледжу Херсонської державної морської академії.

Серед основних архівних документів, що сприяли дослідженню тенденцій організації освітнього процесу у ЗВО морського профілю, матеріально-технічної бази й дидактичного забезпечення, роботи з педагогами щодо викладання англійської мови, проаналізовано річні звіти про роботу закладів, журнали планування й обліку роботи предметних комісій англійської мови, характеристики роботи викладачів, плани роботи циклових комісій, протоколи засідань педагогічних рад та ін. [56; 59; 60; 62, 69; 70; 138; 147; 148; 171; 172; 179; 180].

Четверту групу джерел становлять наукові праці й публікації провідних вітчизняних і зарубіжних учених середини ХХ – початку ХХІ століття (монографії, дисертації, автореферати, підручники, навчальні та методичні посібники, статті), вітчизняна історико-педагогічна й психолого-педагогічна література досліджуваного періоду та сучасних років [4; 63; 131; 142; 266; 275].

Розуміючи історіографію в широкому (історія історичної науки) і вузькому вимірах (сукупність досліджень, присвячених певній темі, історичній епосі, або праць, яким властива внутрішня єдність) [257], убачаємо потужний потенціал у вивченні історіографії порушеної проблеми, що вможливорює цілісність, змістовність та об'єктивність аналізу.

Тривалий час у вітчизняній педагогічній науці бракувало досліджень, пов'язаних із морською освітою, професійною готовністю моряка до виконання різноманітних обов'язків. Перші ґрунтовні праці з'явилися не так давно. Зокрема, історичний аспект розвитку вищої морської освіти студіювали О. Тимофєєва, О. Чорний та ін.

Перші публікації, що містили відомості про розбудову морської освіти на території України, датовані 1855 роком. У тогочасному виданні «Морской сборник» друкували звіти про командування морських суден. У матеріалах звіту командувача Чорноморської штурманської роти подано відомості про те, що при штурманській роті діяла бібліотека, яка нараховувала «4618 книг

російською мовою, 142 – німецькою, 563 – французькою, 301 – англійською і 75 – італійською, усього – 5699 томів» [98, с. 452]. Такі відомості спонукали до припущення, що офіцери й командний склад моряків тогочасних суден могли володіти кількома мовами.

Сучасні дослідники з'ясували, що в першій половині XIX століття продовжувало функціювати Миколаївське морське артилерійське училище, створене в Херсоні з 1786 р. У 1795 році заклад переїхав до Миколаєва [115, с. 102]. Упродовж п'яти років в училищі готували морських артилеристів; курсантами закладу могли стати тільки дворянські діти підліткового віку з високим рівнем освіченості.

Вихованці Миколаївського морського артилерійського училища мали змогу навчатися в загальних і креслярських артилерійських класах. Серед навчальних і професійно спрямованих дисциплін (Закон Божий, природничо-математичні дисципліни, механіка, суднобудування, артилерія, фортифікація, військово-морська історія й тактика, основні правила граматики, загальна історія, правознавство, креслення, малювання, теоретична артилерія) у загальних класах курсанти вивчали й англійську мову [286].

У креслярському класі, крім зазначених предметів, курсанти опановували артилерійське мистецтво та основи службових обов'язків офіцера-артилериста на судні. Поза уроками учні вивчали стрільбу з гвинтівок, гармат, проводили досліди в хімічній лабораторії, виконували артилерійські розрахунки й креслення. Обов'язковими були заняття з гімнастики, фехтування й танців, опанування німецької та французької мов [133]. Така система підготовки спеціалістів для військово-морського флоту на території України діяла до середини XIX століття.

У радянський період кількість опублікованих праць з окресленої проблеми суттєво збільшилася. Однак, з огляду на суспільно-політичні, соціально-економічні, наукові й культурно-просвітницькі особливості історичного розвитку УРСР, накопичення історико-педагогічного досвіду,

його обґрунтування вченими у фахових виданнях мали повільний і поступовий характер.

Серед публікацій радянського періоду, дотичних до теми дослідження, варто назвати працю Л. Бескровного початку 70-х років ХХ століття про розвиток армії та флоту в збіглому столітті [12]. Водночас ця змістовна розвідка майже не порушувала питань комунікативної підготовки кадрів для флоту, однак розширила уявлення про діяльність морської галузі.

Промовистим прикладом окремих публікацій у 80 роки ХХ століття, що висвітлювали психологічні й гігієнічні питання підготовки майбутнього моряка, характер відносин командира судна з підлеглими членами екіпажу (плавскладом), слугують праці Ю. Стенько [257], В. Парохіна [174]. Зокрема, автор останньої розвідки акцентував на особливому характері умов праці, що зумовлювало використання авторитарного стилю керівництва на суднах. Ефективне виконання обов'язків морськими екіпажами потребує не тільки згуртованості та спрацьованості, але й негайного реагування на накази в екстремальних ситуаціях, що, на відміну від функціонування багатьох інших колективів, не передбачає розмірковування та обговорення їхньої правильності й доцільності. В. Парохін наголошував передусім на важливості комунікативної взаємодії між членами різноетнічних екіпажів і на необхідності належного володіння навичками універсальної мови.

На початку ХХІ століття О. Чорний досліджував проблеми розвитку морської освіти в Україні. Результати пошуку опубліковано в низці праць. Автор публікацій докладно описував зміст підготовки майбутніх моряків, хоч і не зупинявся окремо на засвоєнні іноземних мов курсантами навчальних закладів морського профілю.

Для сучасного етапу розвитку морської освіти (перше й неповне друге десятиріччя ХХІ століття) характерний посилений інтерес науковців до проблем теорії і практики розбудови галузі, зокрема до студій, присвячених іншомовній підготовці курсантів. Увагу багатьох дослідників зосереджено на

проблемах навчання й розвитку англомовного професійного мовлення фахівців морського флоту. Наукові напрацювання вдосконалили процеси англомовної підготовки майбутніх фахівців морського флоту: формування професійного англійського діалогічного мовлення курсантів вищих морських училищ; вивчення іноземної мови в режимі неперервної професійної освіти майбутніх судноводіїв; розвиток іншомовної професійно-комунікативної компетентності спеціалістів у галузі судноводіння, а також спеціальної лексичної компетенції на основі псевдоеквівалентної термінології морської англійської мови. Це стосується напрацювань із методики формування професійно важливих якостей інженерів морського флоту в контекстному навчанні на прикладі іншомовної мовленнєвої діяльності; розвитку комунікативної культури під час вивчення англійської мови у військово-морському інституті; формування соціокультурної компетенції майбутніх навігаційних офіцерів у ході опанування професійно орієнтованих дисциплін [183; 184].

У контексті навчання читання англомовної професійної документації майбутніми судноводіями важливими є наукові розвідки С. Козака з проблеми формування іномовної комунікативної компетенції майбутніх фахівців морського флоту. У праці автор трактує англомовне читання не як мету навчання, а як засіб розширення словникового запасу студентів для формування їхньої іншомовної комунікативної компетенції [116].

У вищому морському закладі освіти сьогодні існує негативна практика навчання, що заважає формуванню у випускників іншомовної комунікативної компетенції як складника професійно значущих якостей, що сприяв би ефективному професійному й особистісному зростанню. До таких перешкод належать:

- на старших курсах не реалізовано принцип наступності професійно орієнтованої тематики курсу англійської мови з навчальним матеріалом молодших курсів;

– для навчання іноземної мови на початковому етапі характерна відсутність професійного й соціального контекстів ситуацій, що передбачають комунікацію майбутніх фахівців морського флоту; це зумовлює появу психологічного бар'єру під час формування вмінь проводити бесіди та реалізувати комунікацію для розв'язання виробничих питань;

– адаптація відповідно до навчальної мети текстів для роботи, із використанням численної кількості незнайомих слів і словосполучень спеціальної галузевої термінології, переважання технічної термінології зумовлюють труднощі в процесі навчання курсантів, що негативно впливає на мотивацію до опанування іноземної мови;

– теми, що передбачають засвоєння професійного контенту діяльності, обмежені окремими навчальними текстами й частотними словниками-мінімумами; вони не розкривають із дидактичної позиції сукупності ситуацій, що є типовими для професійної діяльності та соціально-рольової поведінки фахівців морського флоту під час професійно орієнтованої комунікації й не мають систематичного характеру тренування провідних видів комунікації із зарубіжними партнерами.

Отже, проблема підвищення якості навчання іноземних мов майбутніх фахівців морського флоту набуває особливої актуальності й соціальної значущості, оскільки таку професійну діяльність провадять у зарубіжних портах і на іноземних суднах у складі міжнародних екіпажів. У змісті нових програм навчальної дисципліни «Іноземна мова» вищого морського навчального закладу це має бути належно обґрунтоване й відображене. Іншомовні комунікативні компетенції за змістом і формою повинні передбачати провідну цільову установку на формування у випускників важливого професійного новоутворення їхньої особистості, що вможливить високий рівень користування іноземною мовою як одним із найважливіших засобів професійного спілкування із зарубіжними партнерами та

вдосконалення якостей власної професійної діяльності через використання іноземних джерел інформації [116].

С. Козак зроблена спроба надати порівняно більшого значення навчанню англomовного читання майбутніх судноводіїв, ніж опануванню навчального предмета, а також тісно пов'язати отримані знання й уміння з майбутньою професійною діяльністю курсантів.

Характерною рисою періоду стало проведення багатьох наукових досліджень із дотичних тем. Аналізові психологічного аспекту професійної підготовки майбутніх моряків присвячено роботу С. Ситнік «Психологічна підготовка обслуговуючого персоналу морського транспорту в системі навчальної діяльності студентів профтехучилища» [246].

Результатом наукового пошуку М. Корольчук стала дисертація (2003 р.), де схарактеризовано проблеми психофізіологічної працездатності корабельних спеціалістів в екстремальних умовах [119]. Подібну тему згодом досліджувала П. Криворучко, яка ретельно описала специфіку й механізми психологічного забезпечення професійної діяльності корабельних спеціалістів у тривалому плаванні [127].

М. Кулакова підготувала науково-педагогічну розвідку «Формування готовності до професійної діяльності в майбутніх фахівців у вищих морських навчальних закладах» (2006 р.) [132], де окремим компонентом готовності названі комунікативні вміння.

На сучасному етапі розвитку освіти сутність підготовки офіцерів морського флоту полягає в підготовці курсантів відповідно до освітньо-кваліфікаційних характеристик певної спеціальності вибраного рівня. На думку М. Кулакової, результатом такого процесу у вищих морських навчальних закладах повинна бути сформована на достатньому й високому рівнях готовність до професійної діяльності.

Аналіз наукового доробку щодо змістового наповнення поняття професійної готовності (К. Абульханова-Славська, В. Алаторцев,

Л. Анциферова, О. Асмолов, М. Виноградов, А. Ганюшкін, М. Дьяченко, Б. Донцов, К. Дурай-Новакова, Л. Кандибович, А. Капська, Д. Кац, Н. Левітов, А. Линенко, О. Матюшкін, Г. Олпорт, І. Пастир, А. Пуні, М. Сміт, О. Ярошенко та ін.) дає змогу зробити висновок про те, що готовність до професійної діяльності морських спеціалістів є інтегративною якістю особистості, що допомагає якісно виконувати типові завдання професійної діяльності, прогнозувати шляхи підвищення продуктивності роботи в професійному середовищі. Конкретизація компонентів уможливила опис структури готовності до професійної діяльності морських спеціалістів, що складається з двох логічно пов'язаних груп: до першої групи ввійшли компоненти, які маркують професійні характеристики готовності (планово-змістовий, мотиваційний, контрольо-оцінювальний, управлінський); друга група компонентів (адаптаційний, емоційно-вольовий, мобілізаційний, комунікаційний) характеризує особистісні якості морського фахівця.

У дисертації М. Кулакової виокремлені й науково обґрунтовані педагогічні умови формування готовності до професійної діяльності в майбутніх фахівців у вищих морських навчальних закладах. Так, особистісно орієнтований підхід подано з позицій соціальної, діяльнісної та творчої сутності людини як особистості (І. Бех, М. Бондаренко, Е. Гельфман, І. Зязюн, Т. Каіманова, Г. Каплан, Н. Кічук, І. Кон, Л. Крамущенко, І. Кривонос, В. Крутецький, З. Курлянд, А. Семенова, С. Смирнов, І. Якиманська та ін.), як цілеспрямоване конструювання та моделювання педагогічного процесу, зорієнтованого на всебічний розвиток особистості з визнанням її унікальності, інтелектуальної й моральної свободи. Відповідно до цього відкрите, безоцінне сприйняття, емпатичне слухання, самототожність, уміння налагоджувати стосунки з іншими характеризують особистісно орієнтовані взаємини.

Основний вид таких взаємин – спілкування-діалог, сутність якого полягає в духовній єдності, взаємній довірі, відвертості, доброзичливості. Із

цих позицій диференційовано ознаки (рефлексивність, інтерактивність, суб'єктивність, проєктивність, діалогічність і технологічність), види (діалог-спілкування, суб'єкт-суб'єктні стосунки, міжособистісні стосунки, спільне виконання типових завдань і вплив громадської думки), типи функційних завдань (професійна спрямованість, пізнавальна спрямованість, професійне самовизначення й самореалізація, самооцінювання та значущість міжособистісних взаємин). Під час навчання майбутніх морських фахівців у вищих морських навчальних закладах передбачене формування вміння регулювати міжколективні та внутрішньоколективні взаємини на підставі оперування знаннями психічних, вікових особливостей, гуманістичної вихованості, умінь варіювати вплив залежно від реальних життєвих і професійних ситуацій; передбачати результати особистого впливу на взаємини; прогнозувати їхні результати [132].

У навчально-методичному посібнику «Методика викладання іноземних мов у ВНЗ» (2010 р.) О. Заболотської обґрунтовано механізми впровадження нових методик та технологій, «які б стимулювали взаємозалежний комунікативний, соціокультурний і когнітивний розвиток студента» [65, с. 12].

Серед проблем, що перешкоджають викладачам англійської мови для спеціальних цілей у немовних ЗВО України досягати рівня новітніх світових досягнень, варто назвати необізнаність, яка стосується деяких новітніх тенденцій у закордонній методиці навчання іноземних мов узагалі та англійської мови для спеціальних цілей зокрема. Провідною серед таких тенденцій є тенденція до поступового витіснення того, що можна назвати «методичною периферією», під якою розуміють комунікативний підхід, що раніше був центральним і домінантним у викладанні всіх іноземних мов для будь-яких цілей. Набула поширення думка про початок «посткомунікативної ери» (див., наприклад, назву симпозіуму на конференції IATEFL у 2009 р.: «Symposium on grammar teaching in the postcommunicative era»). Очевидне

нехтування усталеним і чи не єдиним до недавнього часу підходом до навчання англійської мови зумовлене двома факторами. Перший чинник пов'язаний із поширенням так званого міжкультурного підходу, що акцентує не стільки на навчанні спілкування мовними засобами, скільки на формуванні комунікативних умінь, що базовані на засвоєнні учнями соціокультурних комунікативних норм, специфічних для цільової мовно-культурної спільності. Друга причина пов'язана з поступовою відмовою від навчання національних варіантів англійської мови (британського, американського та ін.) і переходом на навчання так званої інтернаціональної англійської мови («English as an International Language – EIL»). Це означає викладання спрощеного варіанта мови, який використовують лише для міжкультурних контактів, що також послаблює інтерес до навчання суто мовних аспектів мовленнєвої комунікації [64].

Донедавна знання іноземної мови вважали одним з обов'язкових компонентів вищої освіти, однак питання про нагальну необхідність та застосування набутих знань не порушували. У зв'язку зі змінами в мотивації до вивчення іноземних мов, у методиці навчання постала окрема галузь, спрямована на дослідження проблем, пов'язаних із вивченням іноземної мови не лише як університетської обов'язкової дисципліни, а і як одного зі способів отримання знань із вибраної студентами спеціальності чи спеціалізації [66].

Вагомий потенціал для розширення дослідницького поля містить праця О. Попової «Особливості професійної діяльності майбутніх судноводіїв і сутність їх професійної компетентності» (2011 р.), де акцентовано на необхідності високоякісної іншомовної освіти курсантів ВНЗ морського профілю, з огляду на специфіку їхньої професійної діяльності [182].

Сучасні підходи до організації іншомовної комунікативної підготовки дослідив 2014 року О. Шумський у роботі «Формування професійної іншомовної комунікативної компетентності курсантів вищих навчальних

закладів МВС України засобами інформаційних технологій» [289]. У дисертації М. Бабишеної [3] з'ясовано особливості формування професійно значущих якостей майбутніх судових офіцерів у процесі вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін.

У дисертації Н. Пріміної «Навчання читання англomовних лоцій майбутніх судоводіїв» обґрунтовано сутність поняття «лоція», що потрактоване як інтегрований лінгвомовленнєвий матеріал, де автентична англomовна лоція являє собою синтез навчальних і професійних дій, а професійну діяльність провадять в іншомовному супроводі. Авторка проаналізувала методи навчання іншомовного читання професійно спрямованих текстів для студентів немовних спеціальностей; описала психологічні механізми осмислення й перероблення змісту англomовної інформації для правильного читання автентичних лоцій. У праці диференційовано вісім етапів розвитку вмінь читання англomовних лоцій. Навчання на перших семи етапах ґрунтоване на досягненні мовних, мовленнєвих і професійних цілей, на восьмому етапі – на здатності самостійного трактування незнайомих мовних явищ у навчальних та автентичних лоціях. Специфічною ознакою розробленої системи вправ стало опрацювання кожної наступної мовної, передмовленнєвої та мовленнєвої дії на основі її взаємозв'язку з усіма раніше виконаними, а також спрямування кожного блоку вправ на читання професійної тематики, що відповідало окресленим етапам [183].

До цієї групи джерел належать підручники й навчальні посібники. До джерельної бази дослідження ввійшли як уніфіковані підручники, рекомендовані на загальнодержавному рівні, так і авторські, розроблені безпосередньо педагогами: Дубнер Г. Я. «Англійська мова для моряків» (1977 р.) [52]; Дубнер Г. Я. «Marine English for Beginners» (1987 р.) [51]; Дорошкевич Н. О., Мандрик В. П., Смирнова М. С. «Английский язык для судоводителей» (1971 р.) [49]; Бобровський В. І. «Ділова англійська мова для

моряків» (1984 р.) [15]; Иванов К. А. «Чтение прогнозов погоды на английском языке» (1971 р.) [97]; Кітаєвич Б. Є., Немчікова Н. М., Сергеева М. Н. «Підручник англійської мови для морехідних училищ» (1984) [109]; Китаєвич Б. Е., Кроленко А. И., Калиновская М. Я. «Морские грузовые операции. Пособие по английскому языку» [111]; Пилацький Є. С. Англійська мова для судноводіїв (1999) [178]; Кудрявцева В. Ф., Бобришева Н. М, Голуб В. Е., Літікова О. І., Мороз О. Л., Петровська Ю. В., Чуприна К. Л. «Seven Seas Ahead.Student's Book» (2012) [128; 300]; Кудрявцева В. Ф., Мороз О. Л., Петровська Ю. В., Сморочинська О.О. «Welcome aboard» (2009) [302]. На підставі вивчення змісту підручників з іноземної мови для моряків проаналізовано зміст навчальної дисципліни (урахування галузевого мовного контенту, якість вправ для самостійної роботи та аудиторних занять).

Отже, аналіз джерельної бази щодо питань розвитку морської освіти в окреслені роки засвідчує увагу держави й наукової думки до загальних освітніх проблем, теоретичного обґрунтування діяльності ланок освітньої галузі, покликаних забезпечити належний рівень іншомовної комунікації майбутніх моряків. Водночас констатовано обмежену кількість самостійних публікацій стосовно історії розвитку цього напрямку морської освіти та епізодичне висвітлення проблеми в загальнопедагогічних працях.

1.3. Передумови й періодизація вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю (70-ті роки ХХ – початок ХХІ століття)

Освіта впливає на економічний розвиток сучасного суспільства, що натомість залежить від рівня освіченості громадян країни. На такому тлі неабиякої важливості набуває підготовка конкурентоспроможного й висококваліфікованого фахівця. З огляду на інтеграційні процеси в

міжнародній спільноті, рівень підготовки в закладах вищої освіти має відповідати вимогам світового ринку. Така тенденція – провідна у формуванні змісту вищої освіти морського профілю. Фахівці морської галузі, працюючи в цьому секторі, неодмінно занурюються в іншомовне спілкування [122]. Актуальність, престиж і важливість знання іноземних мов у сьогоденному глобалізованому світі розширюють можливості для професійної комунікації, підвищують конкурентоспроможність, реагуючи на вимоги сучасного ринку праці. Зокрема, нині вагомим значення набуває підготовка фахівців морського профілю до іншомовного спілкування, оскільки володіння іноземною мовою стає домінуючою умовою для налагодження міжнародних ділових контактів, створення спільних підприємств, інтенсифікації професійної взаємодії із закордонними колегами, а також, як зазначено в Болонській конвенції, для мобільності студентів, викладачів і дослідників, які прагнуть мати доступ до якісної освіти, наукових розвідок, викладання та стажування в європейському регіоні. У зв'язку з цим, знання іноземних мов варто трактувати як обов'язковий компонент професійної підготовки майбутніх фахівців морського профілю. У цьому контексті значущими стають критичний аналіз і переосмислення історичного досвіду навчання іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю та імплементація позитивного досвіду до сучасної освітньої галузі.

У різні історичні періоди соціально-економічні, освітні й галузеві чинники слугували підґрунтям реформ у галузі професійної підготовки майбутніх фахівців. Історична ретроспектива розвитку вітчизняної освіти доводить наявність періодів становлення, розвитку, занепаду, активізації в різних напрямках освіти, зокрема в підготовці майбутніх фахівців морської галузі [228; 229; 233-239].

Питання розвитку освіти схарактеризовано в історико-педагогічних працях таких учених, як Л. Березівська [11], І. Жорова [55], В. Кузьменко

[131], О. Сухомлинська [260–263] та інші. Проблемам формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців присвячено наукові розвідки С. Барсук [5], Н. Ізорії [99], Н. Костенко [121], О. Роменського [240], Ю. Солодовникової [255], В. Теніщевої [265] та ін. У студії О. Чорного [286] з'ясовано особливості підготовки спеціалістів для морського флоту в Україні. Необхідно зауважити, що в роботі принципова увага акцентована й на підходах до вдосконалення морської освіти (Л. Герганов [35–39], Н. Пріміна [183], І. Рябуха [242], А. Солодовник [254], В. Чернявський [284] та інші).

Попри численні напрацювання з різних аспектів морської освіти, проблема вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю в історичній ретроспективі донині не поставала. Актуальність пошуку ефективних механізмів формування іншомовної компетентності спонукає до аналізу досвіду вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти для імплементації в освітній процес.

У руслі дисертації доцільно окреслити передумови розвитку морської освіти. В історико-педагогічних розвідках О. Тимофєєвої становлення морської освіти в Україні пов'язане зі створенням наприкінці XV століття першої козацької флотилії, початком будівництва козацьких суден і човнів. Для підготовки козаків, що мала практичне спрямування, застосовували передусім фізичне загартування, вправи на розвиток витривалості й сили духу. Вимоги до вояки були чіткі й зрозумілі: висока військова майстерність, витривалість, готовність до змін, до відсічі ворогу на суші й на воді [267]. У ті часи ще не йшлося про організацію цілеспрямованого вивчення іноземних мов, однак на необхідному побутовому рівні моряки мали певний (часто мінімальний) лексичний запас для спілкування з іноземцями, ідеться, зокрема, про лексику міжособистісного та професійного спрямування.

За висловом О. Тимофєєвої, другий етап розвитку вітчизняної морської освіти датований останньою чвертю XVIII століття, що схарактеризоване як

час створення навчальних закладів для підготовки фахівців морської справи [267]. Після знищення Запорозької Січі та її флотилії Російська імперія розпочала розбудову Чорноморського флоту, освоєння нових морських шляхів, що відкривали їй вихід на ринки Європи й Азії. Як зазначав О. Чорний, більшість особового складу нового флоту – Азовської та Дніпровської флотилій – становили чорноморські й колишні запорізькі козаки [286].

Важливою подією в розвитку вітчизняної морської освіти стало відкриття 1783 року в Херсоні першого навчального закладу морського профілю на Півдні України. До 1786 року він мав назву – Морський кадетський корпус, а згодом його перейменували в Морське артилерійське училище [281].

Згідно з інформацією О. Чорного, 1798 року в Миколаєві були створені два нові училища – штурманське та корабельної архітектури. Крім того, 1797 року укладено «Статут військового флоту», де затверджено принципи комплектування командного складу морських сил на Чорному морі (старшого й молодшого). У цьому документі окреслено умови набору й навчання слухачів в училищах; описано, як мала бути організована робота в школах для орієнтації учнів на опанування професії та виховання в майбутньому вірних російському самодержавству офіцерів і матросів [287, с. 8]. Такі дані спонукають до висновку про комплексний характер організації підготовки майбутніх фахівців, починаючи з передумов профорієнтації в шкільному віці та продовжуючи наданням реальних ресурсів населенню для здобуття професії. Водночас кількість таких закладів була невеликою, а можливості масового залучення до навчання дещо обмеженими.

Визнаючи, що діяльність чорноморських морських навчальних закладів періоду останньої чверті XVIII – початку XX століття малодосліджена у вітчизняній історичній науці, О. Чорний наголошував, що в окреслений

період на території України працювали понад 20 навчальних закладів, орієнтованих на підготовку моряків для військового та комерційного флоту на Чорному морі. Деякі з них створені на Півдні України в першій половині XIX століття, коли підготовка судноводіїв мала переважно військовий характер. 1834 року, з огляду на сприятливі умови розташування, у Херсоні створено перше на українських землях училище торговельного мореплавання (нині Херсонська державна морська академія). У правилах для вступу окреслено коло вимог до претендентів на навчання в новоствореному закладі. Майбутні курсанти училища повинні були «вміти читати й писати, знати чотири правила арифметики, а також бути міцної статури, без тілесних недоліків і виховані «в страху Божому і доброї моральності» [287, с. 12].

Згодом, окрім підготовки старшого й молодшого командного складу для військового флоту та судноводіїв комерційних суден у військово-морських і торговельно-морехідних навчальних закладах, розпочалася й підготовка матросів. Особливістю цього періоду, на відміну від попереднього, О. Тимофєєва назвала запровадження чіткої системи комплектування корабельних екіпажів військового та комерційного флоту лише випускниками морських навчальних закладів [267], що давало змогу констатувати вже більш високий рівень розвитку галузі в цілому, стимулювало подальшу розбудову системи вітчизняної освіти.

Аналіз програм новоствореного у XIX столітті Херсонського училища засвідчив включення до змісту підготовки всіх названих категорій курсантів, крім загальноосвітніх і спеціальних предметів, низки іноземних мов, зокрема грецької, турецької, італійської, німецької, французької [267]. Це аргументоване передусім необхідністю професійного й побутового спілкування на судах, де могли бути зібрані багатонаціональні команди, а також спілкування командного складу й матросів у портах різних країн світу, потрібного для належного виконання безпосередніх функцій.

Напрямок розвитку у вітчизняній системі підготовки та дипломування моряків регламентований вимогами та стандартами міжнародної морської галузі. Найголовнішим регулятором є Міжнародна морська організація (від англ. International Maritime Organization, ІМО) – спеціалізована установа ООН. ІМО утворена 6 березня 1948 року в Женеві після ухвалення «Конвенції про Міжурядову морську консультативну організацію» («Intergovernmental Maritime Consultative Organization, ІМСО»). Діяльність ІМСО спрямована на скасування дискримінаційних дій, що стосуються міжнародного торговельного судноплавства, а також на затвердження норм (стандартів), що регламентують безпеку на морі, запобігання забрудненню довкілля, передовсім морського.

Початок 50-х рр. – кінець 60-х рр. ХХ ст. ознаменували нові тенденції й якісні зміни в розвитку радянської освіти. Вища освіта перебувала всередині цих змін і також почала трансформуватися й реформуватися. У цей період підготовка проектів змін у сфері вищої освіти розпочалася з ухвалення постанов, що порушували актуальні питання подальшого розвитку вітчизняної освіти. Уперше за роки радянської влади ідеї реформи були запропоновані для громадського, усесоюзного обговорення. Дискусії ініціювала партія, яка чітко регулювала всі процеси [276].

Із 1954 року в мережі морських ЗВО простежувані процеси укрупнення спеціальностей, розширення профілів спеціалістів. Відповідно до постанови Ради Міністрів СРСР і ЦК КПРС «Про покращення підготовки, розподіл і використання спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою» (1954), ЗВО морського профілю були зорієнтовані на підготовку кадрів широкого профілю, що призвело до перегляду навчально-методичної документації, навчальних планів і програм. За новими навчальними планами для підготовки майбутніх фахівців морського профілю впроваджено нові дисципліни: «Дві іноземні мови», «Історія та іноземна мова» [162].

21 вересня 1955 року Міністерство вищої освіти СРСР видало наказ «Про поліпшення викладання іноземних мов у вищих навчальних закладах». З огляду на наявні недоліки у викладанні іноземних мов у ЗВО морського профілю та для поліпшення підготовки майбутніх фахівців морської галузі, наказано затвердити в усіх ЗВО викладання іноземних мов із I до IV курсу. Основна мета такої підготовки полягала в самостійному читанні й перекладі текстів за фахом. Викладачі кафедр мали на меті підвищувати рівень навчальної й методичної роботи, щоб після завершення IV-го курсу майбутні фахівці могли вільно користуватися спеціальною літературою, написаною іноземною мовою [28, с. 31].

Позицію офіційних органів про результати проведеної перебудови в навчанні іноземних мов відображала стаття «Про хід виконання наказу міністра освіти СРСР» від 5 серпня 1961 № 219 «Про поліпшення вивчення іноземних мов і заходи щодо подальшого поліпшення цієї роботи». У праці зазначено, що в багатьох ЗВО морського профілю іноземні мови почали викладати відповідно до нових вимог, а досвід передових педагогів уможливллював виокремлення позитивних тенденцій [258, с. 7].

Важливо звернути увагу на той факт, що, починаючи вже з 60 рр. ХХ століття, у нашій країні засобом вивчення іноземних мов слугували кінохрестоматії – методично оброблені й перемонтовані фрагменти із зарубіжних художніх фільмів, що готувала чотирма мовами Центральна кінолабораторія «ВУЗФІЛЬМ», надаючи освітнім закладам нове автентичне джерело інформації. Кінохрестоматія демонструвала курсантам ситуацію країни, мову якої вони вивчали; якнайкраще ілюструвала правило інваріанта й варіанта у вимові; допомагала сприймати на слух і бачити справжнє усне мовлення в усіх його виявах [183].

Постанова Ради Міністрів СРСР «Про поліпшення вивчення іноземних мов» від 27 травня 1961 року утвердила курс на практичне вивчення іноземних мов, внесла серйозні зміни до всієї системи поширення мов у

країні. Документ регламентував створення нової єдиної системи вивчення іноземних мов, що надавала б змогу постійно вдосконалювати знання. 10 листопада 1966 року в закладах вищої освіти морського профілю були введені факультативні заняття іноземними мовами за вибором курсантів, що сприяли розвиткові індивідуальних здібностей та інтересів [278].

Отже, за радянських часів вища освіта в Україні швидко розвивалася. До початку 1970 років щонайменше вдесятеро збільшилася кількість вищих навчальних закладів морського профілю, у сотні разів зросла чисельність курсантів і викладацького складу. Пріоритетний розвиток забезпечували технічні, медичні, педагогічні навчальні заклади та заклади вищої освіти морського профілю. Набули поширення вечірні й заочні форми навчання, що нерідко поєднували формат навчальних закладів із промисловими й сільськогосподарськими підприємствами [276, с. 12].

Реформування освітньої галузі в середині 70-х років ХХ століття позначене ухваленням Закону СРСР «Про затвердження основ законодавства Союзу РСР та союзних республік про народну освіту» (1973 р.) [163]. У межах республіканської законодавчої бази ухвалено Закон Української РСР «Про народну освіту» (1974 р.) [201]. Новий вектор розвитку освіти позначився й на професійній освіті, де навчальні плани вперше почали розробляти на основі кваліфікаційних характеристик (відповідно до наказу міністра вищої і середньої спеціальної освіти СРСР № 685) [137, арк. 107, 102]. Крім того, було передбачене вдосконалення підготовки фахівців середньої ланки [200].

На планування освітнього процесу вплинули також і постанови ЦК КПРС, зокрема: постанова ЦК КПРС від 22.08.1974 р. «Про заходи щодо подальшого вдосконалення керівництва середніх спеціальних навчальних закладів і про поліпшення якості підготовки фахівців з середньою спеціальною освітою», постанова ЦК КПРС від 26.04.1979 р. «Про покращення ідеологічної та політико-виховної роботи», постанова ЦК КПРС

від 12.07.1979 р. «Про покращення планування, посилення впливу господарського механізму на підвищення ефективності виробництва та якості роботи», що ухвалені в період десятої п'ятирічки. Наприклад, під впливом останньої постанови в морських навчальних закладах особливу увагу почали звертати на економічну та правову підготовку курсантів, зокрема на уроках іноземної мови [223, арк. 178]. Викладачі економіки Херсонського морехідного училища імені лейтенанта Шмідта, згідно з наказом начальника училища, були закріплені за спеціальностями й надавали практичну допомогу викладачам спецдисциплін щодо повного та якісного відображення економічних питань в освітньому процесі [280, арк. 14]. На рівні республіканського законодавства необхідно назвати Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про народну освіту» від 28.06.1974 р., що не лише окреслював мету народної освіти, а й описував тісний зв'язок освіти з розвитком галузей народного господарства [201].

На розвиток морської освіти, безперечно, впливало й державне законодавство того часу. Закони й інші нормативно-правові акти в СРСР та УРСР ухвалювали на підставі Конституції. Конституція СРСР 1977 р. стала основою конституцій усіх соціалістичних республік. Керівною та спрямовувальною силою радянського суспільства проголошена Комуністична Партія Радянського Союзу (КПРС). На засіданнях Політбюро ЦК КПРС, Пленумах ЦК КПРС, партійних з'їздах розробляли, обговорювали й розв'язували найбільш важливі політичні, ідеологічні, господарські, внутрішньо- та зовнішньополітичні питання. Згодом рішення з окреслених питань утілювали в закони Верховної Ради СРСР, постанови й рішення Ради міністрів СРСР, накази та інструктивні листи галузевих міністерств (союзно-республіканських і республіканських). Політичний, соціально-економічний та культурний розвиток СРСР відбувався на тлі так званих п'ятирічок (централізованих державних планів, які були спрямовані на п'ятирічний розвиток економіки, техніки, науки, освіти та культури в СРСР) [48, арк. 32].

Наприклад, на засіданні педагогічної ради Херсонського морехідного училища імені лейтенанта Шмідта від 23.02.1980 р. затверджено рішення: «Всему командно-преподавательському составу училища сосредоточить свои усилия на безусловном выполнении плановых заданий последнего года X пятилетки. Развернуть социалистическое соревнование, направленное на дальнейшее повышение эффективности и качества работы по подготовке техников для морского флота с учетом перспектив развития отрасли» [223, арк. 62].

I. Підпала зазначає, що в 1965 р. був підготовлений новий статут служби на суднах морського флоту ССРСР, що затверджений наказом ММФ № 187. Документ регламентував основи організації служби на суднах морського торговельного флоту, а також обов'язки й права осіб суднового екіпажу [256]. До основних засад належали такі: поява нових класів суден, вихід у Світовий океан, зміни в тактиці й оперативному мистецтві, в організаційно-штатній структурі суден та багато іншого. Для підготовки такого офіційного нормативно-правового документа необхідна була кропітка й тривала робота [176]. Саме з цими змінами пов'язана поява Корабельних статутів у 1978 р. і 2001 р. Однак у 1975 р. статут морської служби був переглянутий авторським колективом на чолі з адміралом В. В. Михайліним (на той час – командувачем Балтійським флотом). До складу авторського колективу ввійшли найбільш авторитетні у своїй сфері діяльності адмірالی й офіцери, які мали багатий досвід морської служби. За основу проекту вибрані статут 1959 р. із внесеними до нього змінами та доповненнями 1967 року. Створено «Статут внутрішньої морської служби», що в 1976 р. перейменований на «Статут служби на суднах морського 33 флоту ССРСР» і затверджений наказом Міністерства морського флоту ССРСР від 09.01.1976 р. № 6 [256].

«Морський статут» набув чинності лише з 1977 р. Крім того, наказом Головнокомандувача воєнно-морського флоту Радянського Союзу № 10 від

10 січня 1978 р. затверджений Корабельний статут, вимог якого суворо обов'язкові для особистого складу екіпажів і всіх осіб, які тимчасово перебувають на кораблі [155].

Наприкінці 1980-х років знову назріла необхідність у принциповому перегляді деяких положень чинного «Морського статуту». У 1986 р. підготовлене лише 2-ге видання «Корабельного статуту – 78». Обставини, що швидко змінювалися, призвели до необхідності передбачити в «Морському статуті» численні доповнення та зміни. Постало питання про кардинальну зміну чинного статуту й видання нового документа. Робота з його створення розпочалася ще 1989 р., але, у зв'язку з розвалом СРСР, новий статут набув чинності лише 1 вересня 2001 року (згідно з наказом ГК ВМФ РФ № 350), а «Корабельний статут» – 2001 року [46].

Розвиток вищої освіти, зокрема морського профілю, відбувається в межах загальних тенденцій динаміки освітньої галузі країни. О. Сухомлинська називає принципову відмінність між процесом розвитку педагогічної думки й розвитком освіти, досліджуючи цей процес із часів Київської Русі. У контексті історико-педагогічного дослідження варто укладати останні два періоди зі згаданої періодизації: VI період – 1920–1991 рр. – українська педагогічна думка й школа за радянських часів; VII період – із 1991 р. – розвиток педагогіки та школи в українській державі. Шостий період розподілений на чотири етапи, із яких беремо до уваги останні три: II (1933–1958 рр.) – українська педагогіка як складник «російсько-радянської» культури; III (1958–1985 рр.) – українська педагогічна думка в змаганні за педагогічний розвиток; IV (1985–1991 рр.) – становлення сучасного етапу розвитку української педагогічної думки в межах радянського дискурсу [260].

С. Батишев був одним із перших науковців, який акцентував увагу на періодизації розвитку професійно-технічної освіти. Для третього періоду (1959–1980 рр.) характерні процеси перебудови й удосконалення системи

профтехосвіти згідно з вимогами розвинутого суспільства та науково-технічної революції, підвищення ролі професійно-технічних навчальних закладів у підготовці висококваліфікованих робітників та впровадження загальної середньої освіти. Цей період охоплює два етапи: 1959–1965 рр. – перебудова системи трудових резервів і створення єдиного типу професійно-технічного навчального закладу – міських та сільських професійно-технічних училищ, переведення їх на базу школи-восьмирічки; 1966–1980 рр. – етап реалізації програми підготовки кваліфікованих робітників на основі рішень партійних з'їздів і постанов ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР про розвиток профтехосвіти. У ці роки професійно-технічні навчальні заклади перетворено на середні профтехучилища, які пропонували загальну середню освіту. Автор зауважує, що в зазначений період суттєво зріс контингент навчальних закладів, відбулося розширення підготовки спеціалістів для різних галузей народного господарства, покращилася якість навчання й виховання майбутніх робітників [173, с. 8–9].

О. Тимофєєва зазначає, що становлення морської освіти в Україні започатковане в кінці XV ст., тоді як другий період морської освіти в Україні – це час створення навчальних закладів для підготовки фахівців морської справи. Третій період розвитку морської освіти – радянський. У цей час основний контингент судноводіїв готували в корпусах (училищах), де великий освітній акцент робили на досить широкій універсалізації. Четвертий період розвитку морської освіти охоплює період із початку 90-х років XX ст. і до нашого часу. У цей час помітна увага до гуманітарного знання, до різних аспектів формування соціально-комунікативної компетентності як складника професійної підготовки фахівців [267].

Обґрунтовані науковцями періодизації з дотичних питань оптимізують окреслення етапів і тенденцій розвитку іншомовної комунікативної компетентності майбутніх моряків у ЗВО. Зокрема, наукове зацікавлення становить періодизація О. Тимофєєвої, де описано розвиток морської освіти в

Україні (XVIII – XIX ст.). Дослідниця зауважує, що 1834 року в м. Херсоні створено перше на українських землях училище торговельного мореплавання (нині – Херсонська державна морська академія). До програми училища, крім загальноосвітніх і спеціальних предметів, входили іноземні мови, зокрема грецька, турецька, італійська, німецька, французька. У ті часи на півдні України найвідомішими морськими закладами були: Чорноморське штурманське училище, Одеське училище торговельного мореплавання, Миколаївська двокласна морехідна школа, Олешківська двокласна морехідна школа, Голопристанська двокласна морехідна школа, Бериславська двокласна морехідна школа. Загалом у першій половині XIX ст. на Півдні України функціювало понад 20 навчальних закладів, що готували фахівців для Чорноморського флоту. Дослідники А. Вейнберг [17], Л. Ілляшевич [100], С. Огородніков [166], А. Скальковський [247] стверджують, що в цей час сформувалася система підготовки спеціалістів для флоту, відбулася спеціалізація морських училищ. Навчальний процес у названих закладах загалом вирізнявся уніфікованістю, класово-становим принципом комплектування.

У дисертації О. Чорного обґрунтовано особливості підготовки спеціалістів морського флоту в Україні (остання чверть XVIII – початок XX ст.) [287].

С. Соколюк запропонував авторську класифікацію, що охоплює окреслені в нашому дослідженні часові межі:

– I період (початок 70-х років XX ст.) – закінчення «холодної війни» (1991 р.), позначений окремими діями сил флотів проти морських терористів та військово-морською присутністю ВМС провідних країн у «проблемних» районах;

– II період (1991 – вересень 2001 рр.) – зменшення чисельності військових флотів провідних країн у Світовому океані, створення й залучення до боротьби з тероризмом на морі сил спеціальних операцій;

– III період (із жовтня 2001 – до 2008 рр.) – перехід до застосування військово-морських сил у формі морських антитерористичних операцій коаліційних (багатонаціональних) сил [253].

У праці В. Безлюдної розроблено авторську періодизацію тенденцій розвитку професійної підготовки вчителів іноземних мов у вищих закладах освіти (60-ті рр. ХХ століття: I-й період – кризово-реформаційний (1948–1970 рр.); II-й період – пошуково-дослідницький (1971–1990 рр.); III-й період – конструктивно-реформаційний (1991–2004 рр.); IV-й період – євроінтеграційний (2005–2016 рр.)) [8, с. 3].

Періодизація – «логічне розмежування досліджуваного періоду відповідно до якісної характеристики його відносно самостійних окремих етапів». У працях акцентовано увагу на тому, що «така характеристика повинна відображати як загальні закономірності розвитку суспільного життя, так і специфічні, а також суттєві складники основних методів і форм генези проблеми» [43].

Історико-педагогічні дослідження присвячено питанням розвитку педагогічної думки, професійно-технічної освіти, морської галузі, підготовки спеціалістів морського флоту, іншомовній підготовці в навчальних закладах, що діяли на території України в різні часи. Попри широке коло наукових праць із розвитку й функціонування вітчизняної морської освіти, нині актуальні розвідки, сфокусовані на ретроспективу та виявлення тенденцій вивчення іноземних мов у ЗВО морського профілю.

А. Ляшкевич обґрунтувала періодизацію становлення й розвитку військово-морської освіти в Україні від початку XVII століття до 50–90 років ХХ століття. Науковець трактує розвиток морської освіти на Півдні України як суспільно-історичний процес, що відбувався під впливом соціокультурних і політичних чинників. Автор виокремлює такі періоди в становленні й розвитку морської освіти на півдні України з 30 років XIX до початку XXI століття: 1) стихійно-установчий (1830-ті – друга половина 1850-х рр.) –

точкове виникнення осередків освітньо-професійного середовища морської освіти за відсутності єдиної програми її становлення; 2) перший реформаторський (друга половина 1850-х – початок 1870-х рр.) – зміна змісту діяльності закладів морського профілю, спричинена втратою впливу на Чорноморському басейні (наслідки Кримської війни), 3) другий реформаторський (початок 1870-х – початок 1900-х рр.) – побудова системи морської освіти на основі нової інструктивно-правової бази; 4) законодавчий (початок 1900-х – 1920 рр.) – спроба сформуванню законодавчу базу морської освіти як складно-структуровану частину професійної (із паузою 1917–1920 рр.); 5) пошуково-уніфікаційний (1920–1991 рр.) – пошук нового організаційно-педагогічного підґрунтя морської освіти (через відмову від досвіду минулого) із подальшою стандартизацією системи підготовки фахівців для торгового флоту (виокремлено три субперіоди: довоєнного розвитку (1920–1941 рр.), післявоєнного відновлення (1944–1959 рр.), галузево-професійного гігантизму (1959–1991 рр.) (із паузою 1941–1944 рр.)); 6) наслідувально-оновлювальний (1991–2013 рр.) – розбудова національної, якісно нової системи морської освіти на підґрунті синтезу продуктивного досвіду минулого, сучасних інновацій і національних традицій (із паузою 1991–1995 рр.). Дослідження А. Ляшкевич доводять, що до середини 1970-х років реформа військово-морської освіти набула ієрархії й стала трирівневою: середня військово-спеціальна, вища військово-спеціальна та вища військова освіта. На кінець 1980-х рр. військово-морську освіту в УРСР пропонували 14 навчальних закладах різного рівня. У 1991 р. розпочався новий, шостий період у розвитку військово-морської освіти – відродження українського військово-морського флоту та створення національних навчальних закладів із підготовки військово-морських офіцерів і фахівців [141-144].

В історико-педагогічному дослідженні А. Солодовник виокремлено якісно відмінні періоди розвитку фізико-математичної підготовки в морських

навчальних закладах України (1944–2012 рр.): I період (1944–1961 рр.) – становлення фізико-математичної підготовки як невід’ємного компонента фахової підготовки курсантів морських навчальних закладів; II період (1961–1993рр.) – розвиток фізико-математичної підготовки в морських навчальних закладах на засадах радянської школи. Цей період можна поділити на такі етапи: I (1961–1966 рр.) – зміцнення зв’язку фізико-математичної підготовки в морських навчальних закладах із життям в умовах переходу до обов’язкової восьмирічної освіти; II (1966–1985 рр.) – модернізація фізико-математичної підготовки в морських навчальних закладах у контексті пошуку її нових форм, методів і засобів; III (1985–1993 рр.) – організація фізико-математичної підготовки в умовах комп’ютеризації навчально-виховного процесу в морських навчальних закладах; III (1993–2012 рр.) – реформування фізико-математичної підготовки курсантів морських навчальних закладів у контексті підготовки конкурентоспроможного фахівця для міжнародної морської галузі. Третій період дослідниця поділяє на два етапи: I (1993–2008 рр.) – фізико-математична підготовка курсантів морських навчальних закладів на тлі активних реформаційних процесів вітчизняної освіти; II (2008–2012 рр.) – трансформація структури фізико-математичної підготовки в морських навчальних закладах як наслідок її переорієнтації на потреби іноземних роботодавців [254].

На основі ретроспективного аналізу архівних фондів, історико-педагогічної та спеціальної літератури І. Рябуха виявляє певну поетапність у розвитку морської освіти в Україні, залежно від соціально-економічних і організаційно-педагогічних умов. Дослідник вибирає такі критерії періодизації: політичні режими, особливості економічного розвитку країни, зміна пріоритетів зовнішньої політики й ідеологічні установки. У розвитку морської освіти в Україні в другій половині XVIII – на початку XXI століття вчений диференціює кілька періодів:

– I період – імперський (друга половина XVIII століття – 1917 р.), становлення й розвиток морської освіти на українських землях в імперську добу, охоплює чотири субперіоди (безсистемно-практичний – 1760-ті – початок 1780-х рр.; хаотично-розбудовчий – 1780-ті – 1802 рр.; системний – 1802 – 1860-ті рр.; реформаторський – 1860-ті – 1917 рр.);

– II період – радянський (1917–1991 рр.), розвиток морської освіти в межах системи професійної освіти СРСР, містить три субперіоди (українсько-національний – 1917–1920-ті рр.; уніфікаційно-воєнізований – 1920-ті – 1980-ті рр.; реформаторський – 1980-ті – 1991 рр.);

– III період – національно-відбудовчий (1991–2010 рр.), розбудова системи морської освіти в незалежній Україні з двома субперіодами (оновлювально-перехідний – 1991–1998 рр.; реформаторський – 1991–2010 рр.), перехід на європейські стандарти [242].

Аналіз наявних періодизацій у галузі ЗВО морського профілю (А. Ляшкевич, І. Рябуха, А. Солодовник, О. Тимофеева та ін.) доводить, що до середини 70-х років реформа військово-морської освіти набула ієрархії і стала трирівневою: середня військово-спеціальна, вища військово-спеціальна та вища військова освіта.

Унаслідок вивчення наукових джерел підсумовано, що 80-ті роки ХХ століття науковці номінують «радянським» періодом. Одна з найбільш масштабних реформ освіти оголошена в 1984 р. (відповідно до постанови Верховної Ради СРСР «Про основні напрями реформи загальноосвітньої і професійної школи» [208]), вона спричинила новації в освіті, зокрема в аспекті комп'ютеризації навчально-виховного процесу підготовки майбутніх фахівців у закладах морського профілю. Наприкінці 80-х рр. військово-морську освіту в УРСР пропонували 14 навчальних закладів різного рівня.

Наступний етап розвитку морської освіти охоплює початок 90-х років ХХ ст., його називають перехідним. Науковці обстоюють солідарну думку стосовно того, що за роки незалежності відбувся перехід до розбудови

національної доктрини, якісно нової системи підготовки у ЗВО морського профілю на основі синтезу продуктивного досвіду минулого, сучасних інновацій і національних традицій. У контексті підготовки конкурентоспроможного фахівця морського профілю для міжнародної галузі помітне поступове реформування в системі освіти у ЗВО морського профілю. Розвиток освіти у ЗВО морського профілю триває й донині.

Невід’ємний складник історико-педагогічних розвідок – окреслення й обґрунтування хронологічних меж дослідження, що мають бути орієнтовані на історико-педагогічний процес, а не на події соціально-політичного життя суспільства й держави. Нижню та верхню межу доцільно вибирати з огляду на цілісність аналізованого педагогічного процесу (наприклад, утвердження радянської системи освіти – її згортання; початок реформи в шкільній освіті УНР – її завершення тощо). Зокрема, у ході обґрунтування початку розгортання педагогічного процесу (або його згортання) необхідно уникати зв’язку з датами ухвалення постанов керівними органами (партійними, державними). Педагогічні процеси (феномени, явища тощо) визрівають і згасають поступово, за власними внутрішніми закономірностями [43].

Хронологічні межі нашого дослідження охоплюють 1978–2017 рр. Вибір нижньої хронологічної межі (1978 р.) зумовлений ухваленням «Міжнародної конвенції про підготовку й дипломування моряків та несення вахти (ПДНВ-78)», («The International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers – STCW-78»), де наголошено на необхідності вдосконалення знань іноземної (англійської) мови, яка потрібна для виконання виробничих завдань, професійної комунікації та уникнення аварійних ситуацій на морі.

Верхня хронологічна межа (2017 р.) зумовлена тим, що 2017 року в Україні набули чинності «Манільські поправки до додатка до Міжнародної конвенції» та «Кодекс про підготовку і дипломування моряків та несення вахти», що спричинили суттєві зміни в змісті підготовки фахівців морської

галузі, також нова редакція Закону України «Про вищу освіту» (2017 р.), де схарактеризовано організаційні засади підготовки здобувачів вищої освіти, набуття чинності стандарту вищої освіти за спеціальністю «Річковий та морський транспорт» (2018 р.).

У дослідженні періодизацію створено на основі поєднання хронологічного й порівняльно-історичного підходів, відповідно до низки критеріїв: суспільно-економічного, організаційно-освітнього, змістово-методичного, галузевого. Авторська періодизація вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю в 1970 роки ХХ – на початку ХХІ століття складається з трьох періодів: I період (1978–1990 рр.) – уніфікаційний (перший субперіод – 1978–1983 рр., другий субперіод – 1984–1990 рр.); II період (1991–2002 рр.) – трансформаційний (перший субперіод – 1991–1996 рр., другий субперіод – 1997–2002 рр.); III період (2003–2017 рр.) – інтеграційний (перший субперіод 2003–2010 рр., другий субперіод 2011–2017 рр.) (рис. 1.1).

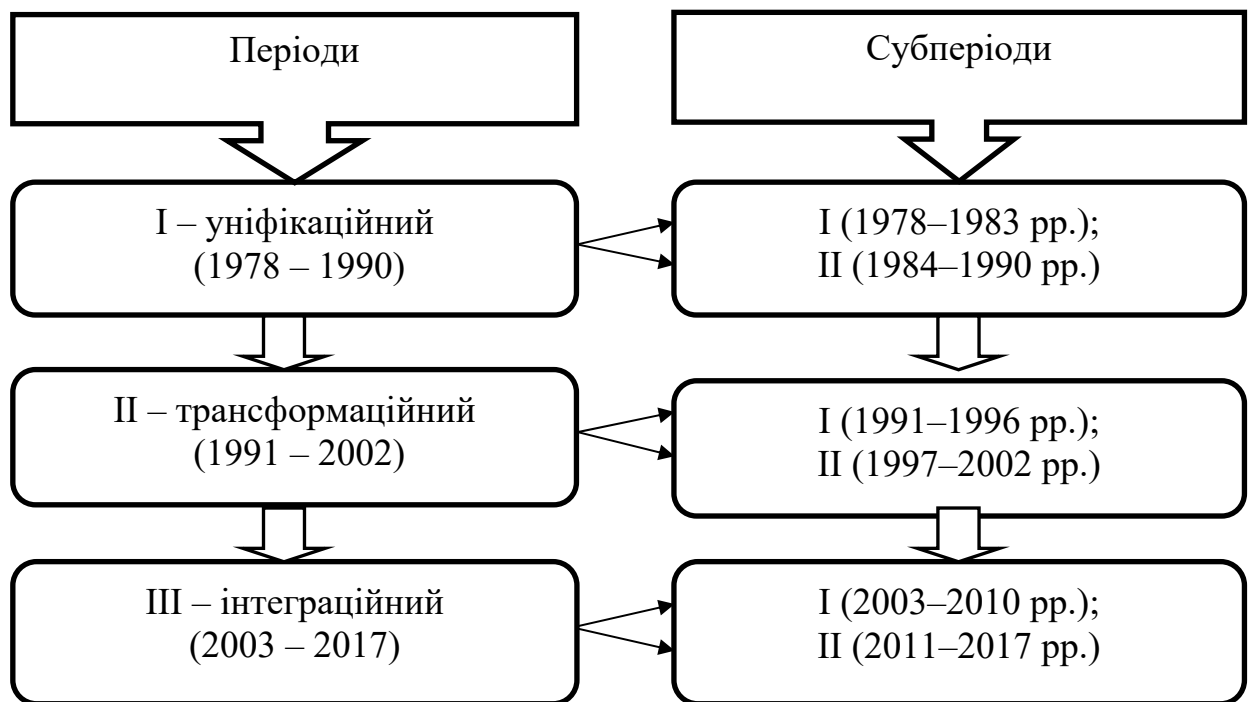

Рис. 1.1. Періодизація вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю в 1970 роки ХХ – на початку ХХІ століття

Розроблення представленої на рис. 1.1 періодизації ґрунтоване також на дослідженні нормативно-правової бази (державні законодавчі та нормативні акти й вимоги та стандарти Міжнародної морської організації) із підготовки майбутніх фахівців морської галузі:

– постанова № 839 «Про затвердження Положення про звання осіб командного складу морських суден» від 25 серпня 198 р. [194];

– наказ № 150 «Про перелік спеціальностей та спеціалізацій середніх спеціальних навчальних закладів» від 29 лютого 1984 року [211], № 810 «Про перелік спеціальностей та спеціалізацій середніх спеціальних навчальних закладів» від 27 листопада 1987 р. [212];

– наказ № 432 «Про затвердження форм контролю навчальної роботи учнів денних та вечірніх відділень середніх спеціальних навчальних закладів» від 22 червня 1990 р. [199];

– Закон України № 464/96-ВР «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року» від 01 листопада 1996 р. [213];

– Закон України «Про вищу освіту» від 17 січня 2002 р. (із подальшими редакціями) [189];

– Закон України «Про освіту» від 04 червня 1991 р. (із подальшими редакціями) [207];

– «Концепція мовної освіти в Україні» (2011 р.) [118];

– «Манільські поправки до додатка до Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти (ПДНВ)» 1978 року та «Кодекс із підготовки і дипломування моряків та несення вахти» від 25 червня 2010 р. (набули чинності в Україні з 1 січня 2012 р.) [146];

– Закон України «Про освіту» від 05 вересня 2017 р. [206] та ін.

Системний аналіз наукової літератури, історичних джерел засвідчив, що розвиток іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців

морської галузі позначений впливом низки чинників: соціально-економічних (орієнтація на потреби ринку праці, інтеграція до міжнародного простору, науково-технічний прогрес); освітніх (оновлення нормативно-правових документів у галузі освіти, стандартизація змісту підготовки, розвиток методик формування професійно орієнтованого мовлення); галузевих (модернізація устаткування морських суден, розширення виробничих функцій фахівців морської галузі, інтернаціоналізація складу екіпажу суден).

I період (1978–1990 рр.) – уніфікаційний. Цей період маркований тим, що навчання іноземних мов у закладах вищої освіти було організоване за уніфікаційною системою. Варто зазначити, що опанування іноземних мов у морських навчальних закладах окресленого періоду проходило за уніфікованими навчальними програмами з використанням традиційних форм і методів, що мали ретрансляційний характер. Провідними видами мовленнєвої діяльності стало читання й аудіювання. Формування змісту підготовки фахівців морської галузі передбачало реалізацію ідеологічного імперативу, зокрема в процесі іншомовної професійної підготовки.

У ході вивчення іноземної мови уточнено термінологічні й концептуальні диференціації, а отже, вплив на зміст професійно-релевантних дисциплін, що сприяло динаміці професійного інтелекту, навичок спілкування майбутніх моряків.

Для 70 років характерними були постійна зміна навчальних планів та програм, їх удосконалення, перенасичення теоретичним матеріалом, надмірна політизація змісту, переважання репродуктивних методів навчання, авторитарний стиль управління вищою школою, розуміння зв'язку вищої школи з життям лише як ознайомлення з виробництвом [124]. Цей період пов'язаний із появою комунікативної лінгвістики, що започаткувало комунікативне спрямування в засвоєнні іноземної мови, зокрема в закладах освіти морського профілю.

О. Ветохов доводить, що в цей період виникли принципово нові методи навчання іноземних мов, що означало початок нового етапу в навчанні практичного оволодіння мовою. Ці теорії стають ядром принципово нового наукового спрямування, нової наукової парадигми [18]. На зміну репродуктивним методам опанування мов приходять більш продуктивні.

Згідно з дослідженнями Т. Китайгородської, виявлено й пояснено джерела недостатньої ефективності свідомо практичного методу навчання іноземних мов, що офіційно визнаний у попередньому десятилітті. Саме в 70 роках ХХ ст. обґрунтовано нові методичні підходи – комунікативний та особистісно-діяльнісний, що відкривали широкий шлях для наукового вдосконалення методики навчання іноземних мов [112].

Необхідно також зазначити, що профільна морська освіта в 70 роках ХХ століття була організована згідно з національними вимогами щодо якості професійної підготовки й міжнародних документів, зокрема відповідно до Міжнародної конвенції «Про підготовку, дипломування та несення вахти 1978 року з поправками», що регламентувала сферу застосування стандартів якості й охоплювала ведення справ із застосування системи дипломування, усі курси та програми підготовки, екзамени й оцінки, а також кваліфікацію та досвід, що вимагають від інструкторів й екзаменаторів, зважаючи на політику, системи контролю та огляд внутрішніх систем забезпечення якості морської освіти [149].

У 80 роках ХХ століття система освіти в Україні зазнавала різних змін і реформ залежно від рішень комуністичного партійного керівництва. До середини 80-х рр. негативні процеси у вищій освіті стали об'єктом критики як державних органів управління, так і освітян, яких не задовольняли якість та структура професійної підготовки, відставання університетської науки від завдань науково-технічного прогресу. Водночас у 70 роках ХХ століття в закладах освіти морського профілю поряд із прогресивними зберігалися й стагнаційні процеси: постійна зміна навчальних планів і програм, їх

удосконалення, перенасичення теоретичними матеріалами, надмірна політизація змісту, переважання репродуктивних методів навчання, авторитарний стиль управління вищою школою, розуміння зв'язку вищої школи з життям як суто ознайомлення з виробництвом [124]. Після виходу низки постанов ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР в березні 1987 р. розпочалося поступове реформування вищої освіти.

Тенденції цього періоду такі: парадигмальні (реалізація ідеологічного імперативу в мовно-професійній підготовці майбутніх фахівців морської галузі); структурно-навчальні (підготовка за уніфікованими навчальними планами й програмами, читання та перекладання як провідний вид мовленнєвої діяльності); змістові (інтеграція іншомовної професійної підготовки й полікультурного виховання); інструментально-методичні (використання традиційних словесних методів, стандартизованих підручників, що обмежені інформаційно-відтворювальними вправами).

II період (1991 – 2002 рр.) – трансформаційний, пов'язаний з ухваленням «Акта проголошення незалежності України» (1 грудня 1991 року), що окреслював новий вектор розвитку країни, зокрема освітньої галузі. Створення інституцій і механізмів реалізації суверенітету зумовило трансформацію освітніх парадигм професійної підготовки в закладах освіти морського профілю, як-от стосовно вивчення іноземної мови.

Законодавче поле української вищої освіти трансформувалося одночасно з принципами Болонського процесу й передбачало, відповідно до Закону України «Про освіту» (1991 р.), такі зміни: перехід до ступеневої освіти (бакалавр, спеціаліст, магістр); запровадження нової інституційної структури вищої освіти (технікуми, училища, коледжі, інститути, консерваторії, академії, університети тощо); затвердження чотирьох рівнів акредитації зазначених закладів. Необхідно зауважити, що запровадження процедури ліцензування й акредитації забезпечувало контроль із боку державного керівництва за розвитком навчальної діяльності освітніх установ.

Протягом аналізованого періоду також змінилися підходи до організації навчально-виховного процесу, закладам вищої освіти була надана автономія, що передбачало розроблення навчальних планів на підставі освітньо-професійної програми та структурно-логічної схеми підготовки майбутніх моряків. Такі зміни вможливили адаптацію, гуманітаризацію, перепрофілювання національної морської освіти відповідно до міжнародних стандартів і вимог, що впливало на розвиток вивчення іноземних мов майбутніми фахівцями морської галузі.

Початок 90-х років ХХ століття позначений кардинальним оновленням методики викладання іноземної мови. Зокрема, започатковано застосування іноземної мови під час аналізу проблемної професійної ситуації, що, безперечно, послуговувало ефективним засобом розвитку міжкультурної комунікації курсантів. Широкого застосування в навчальному процесі набули дискусії, рольові, ділові й дидактичні ігри, які сприяли розвитку іншомовного мовлення. Саме в цей період закладено підвалини психосугестивних методів навчання іноземних мов, в основі яких самопізнання й самореалізація особистості фахівця морського профілю. Високий ступінь довіри особистості, колективу, викладачеві, психоемоційний комфорт на занятті, творча активність, інтелектуальний пошук – це неповні характеристики атмосфери занять у руслі зазначених стратегій.

На початку 90-х років ХХ століття змінилася парадигма суспільної свідомості, відбулося переосмислення ціннісних орієнтацій, усвідомлення пріоритетності загальнолюдських і національних цінностей. Посилену увагу зосереджено на оволодінні іншомовною комунікативною компетентністю, що проходить під час не тільки виконання комунікативно значущих завдань, а й оволодіння професійно важливими знаннями, уміннями, навичками, а також на розвитку професійних здібностей, необхідних для реалізації професійних завдань [156].

О. Роменський наголошує, що комунікативний підхід зумовлює добір мовного й мовленнєвого матеріалу та особливості навчальних методів, прийомів і вправ. Робота з технічними текстами все ще наявна в процесі опанування іноземної мови професійного спрямування у ЗВО морського профілю, однак опрацювання лексико-граматичного наповнення тексту набуває за комунікативного підходу модернізованого змісту через його практичне використання в процесі спілкування [240].

Окреслено принципи комунікативного методу: особистісно орієнтований підхід з огляду на потреби, сферу діяльності та інтереси курсантів; мовленнєва спрямованість навчання, що реалізоване в процесі практичного користування іноземною мовою; функційність, що зумовлює відбір професійно орієнтованого матеріалу; ситуативність, оскільки в ході навчання моделюють певну систему взаємин між співрозмовниками; новизна, що спричинена постійною зміною теми розмови, обставин, завдань та ін. [89].

З огляду на інтеграцію до світового освітнього простору, простежено такі тенденції, а саме: парадигмальні (запровадження цінностей національної автентичності під час вивчення іноземної мови майбутніми фахівцями морської галузі); структурно-навчальні (розроблення навчальних планів на основі освітньо-професійної програми і структурно-логічної схеми підготовки); змістові (поглиблення галузевого спрямування змісту іншомовної освіти); інструментально-методичні (запровадження комунікативного підходу, комп'ютеризація навчання, розширення переліку навчальної літератури посібниками закордонних видань).

III період (2003 – 2017 рр.) – інтеграційний, позначений упровадженням європейських норм і стандартів в освіті, оновленням змісту, форм та методів навчання. Зокрема, у 2009 р. науково-методичні комісії Інституту інноваційних технологій і змісту освіти розробили проекти нових галузевих стандартів (ОПП, ОКХ) для підготовки фахівців спеціальності. У

процесі європейської інтеграції до світового освітнього простору зміщується акцент із теоретичної підготовки на практичну, запроваджують компетентнісний підхід; переформатовують програми, навчальні плани тощо, що угоджені з євроінтеграційними напрямами та європейськими стандартами; розвивають у здобувачів вищої освіти вміння навчатися впродовж життя. У процесі навчальної діяльності з вивчення іноземної мови змінюється взаємодія між викладачем і курсантом, актуалізується та підвищується реноме іноземних мов, активно впроваджують інформаційно-комунікаційні технології під час проведення контролю знань з іноземних мов. Водночас простежувана неготовність закладів до впровадження реформ (брак професійних викладачів, некоректне використання форм, методів і засобів викладачами).

2017 рік пов'язаний із завершенням перехідного періоду, передбаченого для імплементації Манільських поправок, тому що 1 січня 2017 р. документ набрав чинності. Манільські поправки уточнювали назву й містили визначення видів документів, які видають фахівцям морського профілю, відповідно до вимог Конвенції ПДНВ-78 («Міжнародна конвенція про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року» («International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers»)), необхідні стандарти, насамперед у контексті нових технологій, запроваджували нові вимоги, методи й методики підготовки та дипломування моряків. Це певним чином зумовило досконалі зміни в перегляді навчальних програм ЗВО морського профілю. Така тенденція змінює вектор у вивченні іноземних мов у ЗВО морського профілю. До того ж 28 вересня 2017 р. набув чинності новий закон «Про освіту», цей етап зумовив зміни в навчальних програмах і тенденціях опанування іноземних мов у ЗВО морського профілю.

Аналіз джерельної бази дав змогу виокремити такі тенденції інтеграційного періоду: парадигмальні (узгодженість зі світовими

стандартами підготовки майбутніх фахівців морської галузі під час вивчення іноземної мови в закладах вищої освіти морського профілю); структурно-навчальні (повернення до стандартизації підготовки в закладах вищої освіти морського профілю зі збільшенням академічної свободи закладу); змістові (оновлення галузевого спрямування змісту іншомовної освіти відповідно до світових стандартів); інструментально-методичні (запровадження особистісно орієнтованих технологій, розширення освітніх можливостей ІКТ).

Періоди й тенденції вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю в 70 роках ХХ – на початку ХХІ століття докладно схарактеризовані в другому розділі дисертації.

Висновки до першого розділу

У процесі дослідження з'ясовано, що історико-педагогічний аспект вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю в 70 роках ХХ – на початку ХХІ століття не поставав предметом окремого аналізу в педагогічній науці. Недостатній рівень розроблення зазначеного питання зумовив необхідність уточнення понятійно-категорійного апарату. Підсумовано, що більшість термінів, пов'язаних із тенденціями вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю, були науково обґрунтовані як українськими, так і зарубіжними вченими, проте історичний перебіг подій супроводжувався постійним поповненням дефініцій базисних понять.

З огляду на поліаспектний зміст ключових термінів дослідження, понятійно-категорійний апарат роботи витлумачений у руслі підготовки фахівців морської галузі (О. Тимофєєва, О. Фролова, О. Чорний), процесу навчання в закладах вищої освіти (Т. Фіннінков), формування готовності до іншомовної професійної комунікації (Н. Пріміна) та ін. На основі аналізу наукових праць підготовка майбутніх фахівців морської галузі потрактована як спеціально організований процес формування готовності майбутніх фахівців морської галузі до виконання виробничих завдань з експлуатації флоту, управління рухом суден і дотримання безпеки судноплавства. Вивчення іноземної мови в закладах вищої освіти морського профілю – це процес набуття впродовж цілеспрямованої навчально-пізнавальної та іншомовної комунікативної діяльності компетенцій, що зумовлює ефективне провадження професійної діяльності. Вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю – відкритий неперервний процес іншомовної підготовки, що забезпечує ефективне використання іноземної мови під час виконання виробничих завдань і високий рівень соціально-

комунікативної готовності до професійного спілкування в умовах поліетнічного середовища.

Системний аналіз наукової літератури, історичних джерел засвідчив, що розвиток іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців морської галузі відбувався під впливом низки чинників: соціально-економічних (орієнтація на потреби ринку праці, інтеграція до міжнародного простору, науково-технічний прогрес); освітніх (оновлення нормативно-правових документів у галузі освіти, стандартизація змісту підготовки, розвиток методик формування професійно орієнтованого мовлення); галузевих (модернізація устаткування морських суден, розширення виробничих функцій фахівців морської галузі, інтернаціоналізація складу екіпажу суден).

Унаслідок опрацювання історико-педагогічних розвідок виявлено, що в низці досліджень обґрунтовано періоди (етапи) становлення, функціонування та розвитку морської освіти в Україні: теорія і практика морської освіти Півдня України (30-ті роки XIX – початок XXI століття) (А. Ляшкевич); особливості розвитку фізико-математичної підготовки в морських навчальних закладах України (1944–2012 рр.) (А. Солодовник); тенденції розвитку морської освіти в Україні (друга половина XVIII – початок XXI століття) (І. Рябуха) та ін. На підставі поєднання хронологічного й порівняльно-історичного підходів підготовлено періодизацію, що базована на критеріях: суспільно-економічному, організаційно-освітньому, змістово-методичному, галузевому. Авторська періодизація вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю в 1970 роки XX – на початку XXI століття складається з трьох періодів: I період (1978–1990 рр.) – уніфікаційний (перший субперіод – 1978–1983 рр., другий субперіод – 1984–1990 рр.); II період (1991–2002 рр.) – трансформаційний (перший субперіод – 1991–1996 рр., другий субперіод – 1997–2002 рр.); III період (2003–2017 рр.)

– інтеграційний (перший субперіод – 2003–2010 рр., другий субперіод – 2011–2017 рр.).

Основні положення першого розділу відображено в таких публікаціях автора: [71; 72; 76–78; 80; 82–85; 87; 89; 94].

РОЗДІЛ 2
РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ
ТЕНДЕНЦІЙ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ
У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ МОРСЬКОГО ПРОФІЛЮ
(70-ТІ РОКИ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

2.1. Уніфікація змісту, форм та методів вивчення іноземних мов майбутніми фахівцями морської галузі (1978 – 1990 рр.)

Вивчення іноземної мови у ЗВО морського профілю є частиною загального завдання з підготовки висококваліфікованих кадрів морського флоту. Іноземна мова орієнтована на розвиток навичок її практичного володіння – як розмовно-побутової, так і спеціальної в письмовій та усній формі для виконання професійних обов'язків. Варто зазначити, що особливості розвитку країни в певні історичні періоди впливали на парадигмальні напрями розвитку, зокрема освітньої галузі.

У радянський період у політиці викладання іноземних мов панувала «ідейно-виховна» мета, що зумовила оновлення змісту викладання іноземних мов. Цей період позначений розвитком мережі професійної підготовки викладачів, укладанням нових підручників, навчальних посібників і хрестоматій, зміст яких передбачав пропаганду комуністично-соціалістичних цілей та завдань радянського періоду. Ідейно-партійний принцип пронизував усю педагогічну систему, зокрема викладання іноземної мови, що вплинуло як на зміст навчально-дидактичних матеріалів, так і на формування знань, умінь та навичок [135].

Профільна морська освіта в 70 роках ХХ століття була організована відповідно до національних вимог щодо якості професійної підготовки та міжнародних документів (додаток В). Особливість морської освіти полягає в

тому, що вона базована на виконанні державної нормативно-правової бази в галузі освіти й морської галузі та міжнародних документів. Зокрема, Міжнародна Конвенція «Про підготовку, дипломування та несення вахти 1978 року з поправками» передбачала стандартизацію якості, охоплювала ведення справ із застосуванням системи дипломування (програми підготовки, екзамени й оцінювання), крім того, описувала досвід і підготовленість, зважаючи на тенденції та зміни в політиці, системі контролю та огляду внутрішніх систем забезпечення якості морської освіти.

У конвенції наголошено на необхідності володіння курсантами ЗВО морського профілю англійською мовою, застосування «Стандартного морського навігаційного словника-розмовника» і «Стандартних фраз для спілкування на морі». Від вахтового штурмана вимагали належного знання англійської мови, що давало змогу особі командного складу використовувати навігаційні карти й різноманітні навігаційні довідники, розуміти метеорологічну інформацію, повідомлення щодо безпеки судна та його експлуатації, підтримувати зв'язок з іншими судами й береговими станціями, виконувати обов'язки особи командного складу в екіпажі різними мовами. Крім того, штурман мав оперувати знаннями медичної термінології для практичного застосування керівництва з медичної допомоги, а також запиту медичної консультації по радіо [123, с. 58].

Аналіз джерельної бази засвідчує, що в 70–80 роках ХХ століття в державних документах акцентовано на покращенні якісних показників, розвитку соціального забезпечення вищої освіти, матеріально-технічному оснащенні, стабільності контингенту студентства. Водночас у різних навчальних закладах простежувані вияви надмірної уніфікації змісту освіти, посилення ідеологічного забарвлення навчально-виховного процесу, підвищення формальних вимог до рівня кваліфікації професорсько-викладацького складу, активне зростання кількості науково-дослідницьких робіт [267].

У системі навчання іноземних мов у ХХ столітті набула поширення диференціація методів, прийомів і засобів навчання на основі врахування особливостей учнівського контингенту, умов навчання та галузевої специфіки використання іноземних мов і культури [267].

У розвідці О. Тимофєєвої «Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін» третій період розвитку морської освіти названий з об'єктивних причин радянським. Відповідно до висновків дослідниці, саме за радянських часів суттєво змінилися умови підготовки основного контингенту судноводіїв в училищах, де акцентували на досить широкій фундаменталізації, універсалізації [там само].

Це підтверджують і результати пошуку В. Кузіна, який стверджував, що в морському корпусі була організована підготовка фахівців широкого профілю – вахтових начальників, у морському інженерному училищі – механіків і молодших судноводіїв. Вимоги до рівня їхньої освіти були досить високими й передбачали наявність глибоких теоретичних знань, сформованість широкого спектру світоглядних уявлень та вироблення необхідних для виконання функцій фахових навичок [129]. Водночас поділ офіцерів на «командирів» (судноводіїв) і «механіків» («інженерів») закріпився в системі підготовки кадрів для морського флоту саме в цей період. Тепер, здобувши одну спеціальність, офіцер не міг її вже змінити, оскільки перехід з однієї до іншої вважали практично неможливим.

Отже, науковці (В. Кузін, О. Тимофєєва, О. Чорний) серед особливостей розвитку морської освіти радянського періоду, з одного боку, виокремлювали фундаменталізацію освіти, уніфікацію підготовки, забезпечення поетапної професіоналізації, з іншого – появу вузької спеціалізації, ідеологічних нашарувань у змісті морської освіти (обов'язковим, навіть пріоритетним елементом загальноосвітньої підготовки працівників флоту стала марксистсько-ленінська філософія й історія).

Визнаючи важливу роль вивчення іноземних мов майбутніми моряками, учені звертають увагу на слабкість організації гуманітарної підготовки в зазначений період [129; 267; 286].

Парадигмальна тенденція цього періоду втілена в ідеологічному імперативі в мовно-професійній підготовці майбутніх фахівців морської галузі. Вивчення іноземних мов за радянського періоду залежало насамперед від політики радянської влади. Як зазначає О. Вишневський, «таке розуміння предмета відповідало освітній політиці радянської влади, за якої всі діти мали вивчати основні європейські мови, але не повинні були ними володіти. Перший напрям парадигмальної тенденції був пропагандистським, а другий оберігав суспільство від «впливу буржуазної ідеології» [19, с. 48].

Згідно з планово-звітною документацією Херсонського морехідного училища імені Лейтенанта Шмідта, ідейно-комуністичне виховання інтегрувалося у викладання всіх дисциплін, позаурочну роботу та роботу з педагогами. Зокрема, курсанти отримували завдання з обов'язкового конспектування окремих робіт класиків марксизму-ленінізму [40, арк. 30].

Аналізуючи протоколи педагогічних рад [223, арк. 309] та звіти засідання циклових комісій іноземних мов, зокрема Херсонського морехідного училища (14 березня 1970 року за постановою Ради Міністрів УРСР Херсонському морехідному училищу (ХМУ) Міністерства морського флоту присвоєно ім'я лейтенанта П. П. Шмідта), підсумуємо, що в 70 роках порівняно з попередніми навчальними роками успішність підвищувалася, навчання курсантів судномеханічної спеціальності відбувалося «експрес-методом» завдяки проведенню більшої кількості показових уроків, організованих на високому рівні (наочність, обладнані лабораторії для проведення занять) [217–222].

Пріоритети морської освіти кінця 70-х – початку 80-х років ХХ століття засвідчує проблематика питань, що обговорювали на засіданні педрад закладів морської освіти: подальше поліпшення якості роботи

фахівців, гідна зустріч майбутнього XXIV з'їзду КППС, розширення й зміцнення навчально-матеріальної бази, упровадження технічних засобів навчання та програмування [223–227].

Зазначене підтверджують висновки тогочасних і сучасних вітчизняних науковців [267; 286]. Учені зауважують, що в радянські часи фахова підготовка моряків передбачала початкову освіту широкого профілю з подальшою спеціалізацією й перепідготовкою на місці служби. Перевагу надавали ідеологічному та технічному складникам підготовки, адміністративним методам управління. Натомість налагодження соціально-комунікативної взаємодії як важливого чинника ефективності професійності діяльності судноводіїв та екіпажу не мало пріоритетного характеру.

Водночас аналіз науково-педагогічної літератури, а також програм фахової підготовки в закладах морського профілю доводить, що вивчення іноземної мови тривало впродовж усього радянського періоду розвитку вітчизняної морської освіти. Цей складник її змісту був обмежений вивченням англійської мови. Загалом, мовна картина світу моряка являла собою сукупність різнорівневих уявлень про російську (як мову міжнаціонального спілкування), англійську (як універсальну для вживання в різних країнах світу), рідну (материнську) мову.

У 1970 роки на морських спеціальностях метою навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах було цілеспрямоване фокусування уваги на оволодінні мовленнєвою компетенцією з ІМ для мовної комунікації в усіх фундаментальних сферах людської діяльності. Водночас належної уваги потребувало вивчення мови зі спеціальності, інакше кажучи, для суто професійних цілей [267].

У цілому під час викладання іноземних мов використовували кілька методик: граматико-перекладна, перекладна, натуральна та змішана. У навчанні робили акцент на усному мовленні, що передбачав мінімізацію використання рідної мови під час навчання. Для ранньої радянської методики

вивчення іноземних мов характерна двомовність, тобто використання рідної та іноземних мов: ведення уроків і власне навчальний матеріал супроводжували поясненням рідною мовою (наприклад, граматичні правила пояснювали по-російськи), була велика кількість вправ переказного характеру, основний акцент зроблений на читанні й писемному мовленні (методика Г. Уайзер) [267].

З огляду на вимоги «Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти» 1978 року щодо необхідності володіння іноземною мовою в письмовій та усній формі, на початку 80-х років ХХ століття виникла проблема її поглибленого вивчення у ЗВО морського профілю. Англійська мова почала складати невід'ємну частину навчання професійної діяльності курсантів ЗВО морського профілю, її викладали як спеціальний предмет.

У вивченні англійської мови важливою умовою продуктивності процесу є навчально-методичне забезпечення, зокрема підручники, за якими курсанти безпосередньо вивчають англійську мову, їхня професійна спрямованість, що забезпечує прикладний аспект навчання, види завдань, які сприяють засвоєнню мови. У досліджуваній період навчання в закладах освіти морського профілю було організоване за уніфікованими підручниками, рекомендованими на загальнодержавному рівні (додаток Д).

«Англійська мова для моряків» (Г. Дубнер, 1977) – видання, затверджене Управлінням навчальних закладів Міністерства морського флоту як підручник для учнів заочних трирічних курсів іноземних мов. Підручник структурований на основі професійної лексики та призначений для працівників морського флоту, ознайомих з англійською мовою [52].

Основна мета посібника «Marine English for Beginners» (Г. Дубнер, 1987) – сприяння практичному оволодінню морською термінологією, основними граматичними структурами, розмовно-побутовою лексикою, а також ефективному розвитку навичок читання, сприйняттю англійської

мови на слух, усних і письмових навичок, що давало змогу морякам користуватися англійською мовою у своїй роботі.

Тексти уроків базовані на вузькопрофесійній і побутовій тематиці. Перші уроки побудовані на загально-побутовій лексиці із залученням невеликої кількості професійних слів і виразів. Далі відсоток професійної лексики в текстах різко зростає. Тексти останніх уроків переважно оригінальні, але адаптовані. У поурочному словнику, іноді досить великому, багато слів подано з транскрипцією, частина слів призначена для пасивного засвоєння. Починаючи з десятого уроку, усі вправи в посібнику поділені так: вправи на первинне закріплення граматичного матеріалу, лексико-граматичні вправи та вправи на розвиток навичок усного мовлення.

До першої групи вправ входили вправи репродуктивного типу, мета яких – міцне засвоєння граматичних структур уроку. У лексико-граматичних вправах посутню увагу звернено на активізацію лексики, а також на повторення попереднього граматичного матеріалу. Складність вправ зростала, у вправах на розвиток навичок усного мовлення акцентовано на побудові питальних пропозицій, а також на найбільш уживаних розмовних кліше. Мета цих вправ – розвиток навичок як діалогічного, так і монологічного мовлення. На кожному типовому уроці в розділі вправ для розвитку навичок усного мовлення подано два діалоги: один – на загально-морську або на побутову тематику, інший – уривок із переговорів по УКВ. Більшість вправ давала змогу поєднувати активізацію лексики, граматичного матеріалу й розвиток мови [51].

«Английский язык для судоводителей» (Н. Дорошкевич, В. Мандрик, М. Смирнова, 1971) – цей навчальний посібник адресований старшим курсам водіїв суден факультетів морських навчальних закладів, курсанти яких оволоділи основами англійської мови. Послідовність розташування матеріалу зумовлена планом проходження спеціальних дисциплін. Книга складається з трьох частин, перша частина містить штурманські посібники: основні розділи

лоції; написи (заголовки, примітки, застереження) і скорочення на англійських морських картах; список вогнів; повідомлення мореплавцям; метеозведення; список радіосигналів; список командних слів і висловів; друга частина – матеріали, пов'язані з вантажною документацією: вступ до читання чартеру; чартер; коносамент; «нотис» про готовність судна; вантажний маніфест; морський протест; третя частина – тексти з судноводійної спеціальності, дібрані з оригінальної англійської літератури, призначені для читання й перекладу зі словником [49].

«Ділова англійська мова для моряків» (В. Бобровський, 1984) – посібник, в якому зібрано й систематизовано мовний матеріал, що відображає переважно всю практику роботи судів в іноземних портах. Мета посібника – розвиток навичок розуміння на слух усного мовлення англійською мовою й ведення ділових розмов із професійної морської тематики. Тексти та діалоги побудовані на матеріалі фактичних службових операцій судна, відображають усталені норми ділової розмови. З огляду на обсяг, тексти, природно, не можуть охопити всього різноманіття конкретних випадків. Кожен тематичний урок складається з обов'язкового словника-мінімуму (здебільшого – зі спеціальної термінології), невеликого списку загальноживаних фразеологічних зворотів, уведеного тексту опису й низки діалогів із теми. Після діалогів у книзі подано систему лабораторних вправ із використанням звукозапису, основна мета яких – закріплення матеріалу уроку й розвиток навичок сприйняття іноземної мови на слух, опанування розмовних навичок і швидкості реакції [15].

«Чтение прогнозов погоды на английском языке» (К. Иванов, 1971) – брошура, що докладно пояснює всі умовні знаки й скорочення, які вживають на англійських морських картах, містить картографічні елементи. Представлено рекомендації й пропозиції британського Адміралтейства, адресовані судноводіям для роботи з морськими картами [97].

«Підручник англійської мови для морехідних училищ» (Б. Кітаєвіч, Н. Немчікова, М. Сергіївна, 1984) має на меті навчити активного володіння мовним матеріалом, читання й перекладу зі словником літератури середньої складності із загально-побутової та морської тематики, ведення бесіди англійською мовою в межах тем, передбачених програмою. Підручник містить 28 уроків (вступну та основну частини), короткі граматичні пояснення, додатки й англо-російський словник. У підручнику викладено відомості з фонетики (артикуляція, наголос, інтонація в англійському реченні). Граматичний матеріал подано з першого уроку. Тексти присвячені переважно загально-морській тематиці. Різноманітні вправи забезпечують закріплення граматичного й лексичного матеріалу, сприяють виробленню автоматичності [109].

Окреслений період дослідження ознаменований появою підручників із розмовної ІМ (зокрема, Т. Арбекова, Л. Кузнецова, В. Девекін), програм із практики усного й писемного мовлення, а також поповненням переліку художніх творів, пропонованих студентам для домашнього й аналітичного читання (твори І. Гете, Г. Гейне, С. Моема). У курсі методики викладання іноземної мови з'явилися підручники з психологічним аспектом навчання ІМ, інтенсивного навчання іноземної мови, комунікативними методами навчання, пов'язані з реалізацією комунікативного підходу в навчанні іноземної мови. Багато підручників з теорії та практики мови були високо оцінені в радянському й закордонному науковому співтоваристві, тому їх неодноразово перевидавали [139, с. 54].

У 80 рр. ХХ ст. реформування системи освіти охопило СРСР та УРСР. Окреслюючи перспективи економічного й соціального розвитку на 1981–1985 рр. і на період до 1990 року, радянські урядові органи зосереджували увагу на системі народної освіти як рушієві, що забезпечував прогрес і процвітання держави. Наголошено, що рівень освіченості має стати випереджальним стосовно темпів технологічного прогресу [134, с. 8].

Це спричинило в практиці вищої школи черговий перегляд чинних навчальних планів спеціальностей ЗВО морського профілю, основне завдання яких – посилити значущість вивчення іноземної мови для підготовки фахівців широкого профілю, міждисциплінарну інтеграцію навчальних курсів; поліпшити практичну підготовку курсантів, сприяти розвитку їхніх творчих здібностей [259, с. 10].

Як зазначено в рішенні Колегії Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР від 8 квітня 1981 року № 14/1, із 1 вересня 1981 року запровадження навчальних планів у практику вищої школи переосмислено з огляду на кваліфікаційні характеристики фахівців, державні документи, що регламентують вимоги до знань, умінь і навичок випускників ЗВО морського профілю, зважаючи на досягнення науки, техніки й культури [160, с. 7].

Нові навчальні плани набули чинності з 1 вересня 1983 року й започаткували новий етап навчальної роботи в усіх ЗВО морського профілю, згідно з інструктивним листом Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР № 20 «Про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах за новими навчальними планами». Особливу увагу звернено на міцне засвоєння курсантами гуманітарних наук й оволодіння методами їх використання на практиці [161, с. 2].

Аналіз навчальних планів ЗВО морського профілю середини 80-х років зі спеціальності «Судноводіння» спонукає до висновку, що спільною особливістю дисциплін «Російська мова і література», «Іноземна мова», «Українська мова і література» є велика кількість годин. У цей період був поповнений цикл загальноосвітніх дисциплін курсом «Обчислювальна техніка і технічні засоби в навчальному процесі»; розподілені теоретичні й практичні дисципліни спеціального циклу за курсами та семестрами, що створювало основу для реалізації міжпредметних і міжаспектних зв'язків як

усередині спеціального циклу, так і між циклами суспільно-політичних та загальноосвітніх дисциплін [16, с. 51].

Отже, опрацювання навчальних планів засвідчує поступове наповнення змісту гуманітарних дисциплін для підготовки курсантів морського ЗВО поєднанням кількох компонентів – суспільно-політичного й фахового.

З огляду на відсутність часу в майбутнього випускника спеціальності «Судноводіння» для адаптації до умов роботи на судні, курс англійської мови був покликаний забезпечити високий рівень розвитку вмінь і навичок усного та письмового спілкування. Це завдання вимагало чіткої координації роботи на лабораторних заняттях, у період самопідготовки. Володіння ключовою лексикою з пошуку й порятунку для суден англійською мовою стало обов'язковим для судноводія [269, с. 101].

Зазначені питання постали предметом розгляду на засіданнях циклових комісій з англійської мови. Зокрема, з'ясовували питання перегляду навчальних програм, удосконалення методики викладання англійської мови, організації й проведення лабораторних робіт для лінгафонних кабінетів та ін. (додаток Е.1–Е.6). Особливу увагу зосереджено на збільшенні годин для самостійної роботи курсантів, курсових і дипломних робіт.

Організуючи самостійну роботу курсантів із вивчення іноземної мови, найчастіше застосовували ознайомлення з тематичною термінологією, читання й переклад текстів, виконання вправ на знання граматичних конструкцій, складання монологічних висловлювань і діалогів за заданими ситуаціями. У ході оглядового повторення пройденого лексичного й граматичного матеріалу організовано підготовку до лексико-граматичного тесту, читання й переклад текстів. У процесі самостійної роботи з теми «Прохання й поради в письмовій та усній формі» поряд із названими методами застосовували метод складання телексів із використанням аббревіатур, метод розшифрування аббревіатур; із теми «Буї та берегові знаки» – читання навігаційних карт; із теми «Припливи, відливи й припливно-

відливні течії» – складання монологічного висловлювання, читання навігаційних карт, роботу з лоціями; із теми «Навігаційні публікації» – читання та переклад навігаційних публікацій, підготовку до бесіди з викладачем [123, с. 60].

Згідно з доповідями навчально-методичної конференції в Херсонському морехідному училищі імені лейтенанта Шмідта в 1979 році, сучасний урок досліджуваного періоду мав розвивальний характер, у зв'язку з чим особливого значення надавати активній самостійності в діяльності учнів. Завдання кожного педагога полягало в навчанні учнів навчатися. Розвиваючи активність учнів у процесі пояснення нового матеріалу, спочатку ставили проблемні запитання, спонукаючи до розмірковування та сприйняття нових знань у руслі порушених питань. У процесі навчання необхідно було окреслювати перспективи розвитку морського флоту [47, арк. 40].

Розв'язання проблеми самостійної роботи курсантів із вивчення іноземної мови позначене запровадженням заходів, зображених на рис. 2.1.

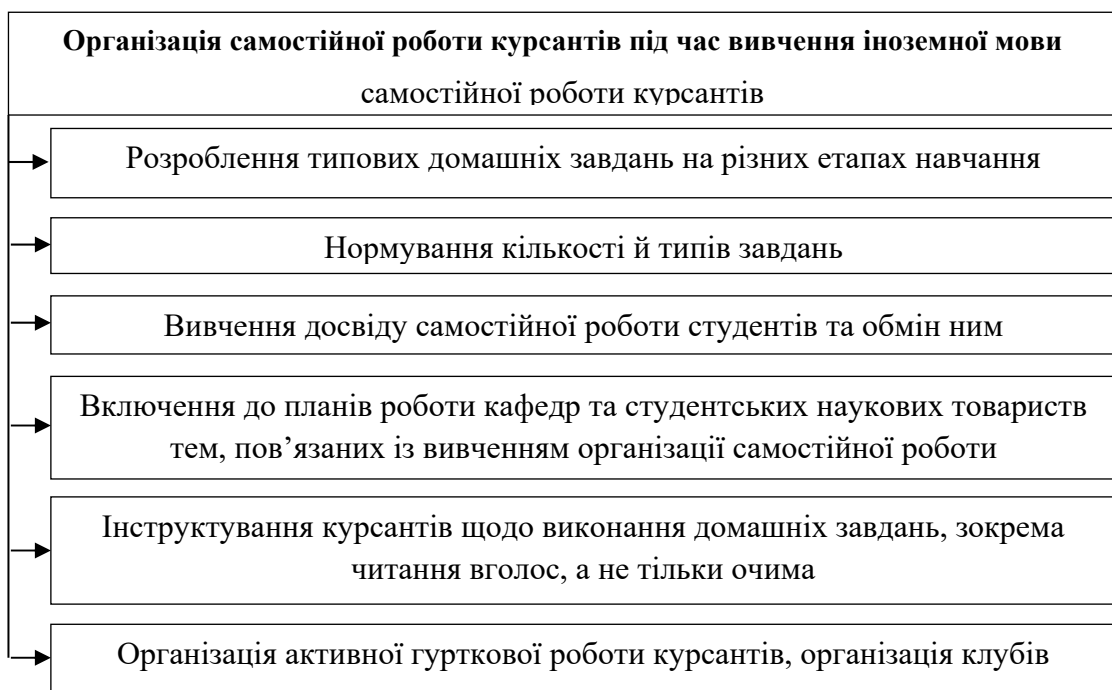

Рис. 2.1. Заходи з організації самостійної роботи курсантів під час вивчення іноземної мови

Джерело: [10, с. 163].

У досліджуваній період уявлення про зміст освіти ЗВО морського профілю еволюціонували за такою лінією: від визнання необхідності навчання мовних засобів до наголошення на потребі навчання комунікативної діяльності. Якщо спочатку під змістом навчання ІМ розуміли лише мовний матеріал (фонетичний, лексичний, орфографічний, граматичний, тематику текстів, а також лексичні, граматичні, вимовні, орфографічні навички й уміння), то в подальшому до змісту цього поняття включали вміння та навички, які необхідно сформувати [243, с. 41].

У середині 80-х рр. тривали активні пошуки моделі навчання іноземної мови у ЗВО морського профілю, удосконалювали організацію іншомовної освіти загалом і методики професійної підготовки курсантів зокрема. Згодом у програмах із теоретичних курсів іноземної мови досліджуваного періоду стала помітною нова проблематика, зокрема зв'язок мови й мислення, гармонія інтелектуального та мовного розвитку особистості; соціолінгвістична проблематика (роль мови в житті суспільства в різних соціальних та історико-культурних умовах, співвідношення мови й діалекту, мовні ситуації та міжмовні контакти) тощо. У програмах із практики усного та писемного мовлення іноземної мови, опублікованих наприкінці радянського періоду, простежувана спрямованість на формування в майбутніх випускників ЗВО морського профілю лінгвістичної, лінгвокраїнознавчої, комунікативної та методичної компетенцій; реалізація розвивальної, комунікативної мети навчання іноземної мови, вивчення не просто мови, а мови та культури [153, с. 82].

У цей період зроблено спроби запровадження проблемного навчання та управління пізнавальною діяльністю учнів, удосконалено методи й прийоми використання технічних засобів навчання [40, арк. 39]. Основна функція проблемного навчання впливала на розвиток творчості, що передбачав:

- формування навичок творчого засвоєння знань;
- виховання навичок творчого використання вмінь;

- самостійність у розв'язанні професійних проблем;
- накопичення досвіду практичної діяльності [47, арк. 41].

На увагу заслуговують різноманітні форми позааудиторної роботи: конкурси за кожною спеціальністю на найкращого перекладача, конкурс на переклад короткометражних фільмів, конкурс на найкращого читця віршів англійською мовою, тематичні вечори англійською мовою, гуртки англійської мови, випуск стінгазет, політінформації англійською мовою, конференції та радіогазети [57, арк. 14].

Усвідомлюючи необхідність збільшення мовної практики, запроваджували роботу гуртків англійської мови. Утім, ідейно-комуністична забарвленість змісту властива й позааудиторній роботі. Наприклад, у ході роботи гуртків англійської мови необхідно було підготувати реферати за матеріалами 26-го з'їзду КПРС [57, арк. 5–6].

Покращення якості навчального процесу, ефективність реалізації нових методів залежать від фахового рівня викладачів. Варто зазначити, що в досліджуваній період існували певні ускладнення. Як засвідчують архівні дані, під час вивчення нового матеріалу більшість викладачів використовувала пояснювально-ілюстративний метод. Жоден викладач не застосовував проблемний підхід до опанування матеріалу [40, арк. 26].

Важливим у викладанні іноземної мови є контроль знань учнів. Як засвідчує звіт Херсонського морехідного училища імені лейтенанта Шмідта, більшість викладачів у ході поточного оцінювання використовували метод індивідуального опитування біля дошки з одночасним поєднанням письмової перевірки знань у двох-трьох курсантів [40, арк. 25].

Зважаючи на наявні проблеми щодо методики викладання англійської мови, викладачі намагалися знайти шляхи вдосконалення навчального процесу. Зокрема, викладачі училища розробили матеріал для занурення в англійське середовище, зібраний під час плавальної практики [58, арк. 71].

Щорічно викладачі готували методичні розробки з різної тематики, спрямовані на підвищення якості знань курсантів:

- 1) види роботи в лінгафонних кабінетах;
- 2) робота з картками;
- 3) єдині вимоги до контрольних робіт заочників;
- 4) складання курсових проектів із навігації й лоції англійською мовою;
- 5) наше училище (план уроку);
- 6) «My day» (діафільм і робота в парах);
- 7) «Our Motherland» (діафільм і робота в парах);
- 8) «Seasons» (діафільм і план уроку);
- 9) «New Constitution» (діафільм і план уроку);
- 10) «At the Doctor» (діафільм і план уроку);
- 11) «Weather» (діафільм і план уроку);
- 12) «Radio Room» (діафільм і план уроку) [151, арк. 67, 109, 37, 137, 217; 152, арк. 130].

На особливу увагу заслуговує розвиток обізнаності викладачів англійської мови з особливостями морської галузі. Одним з аспектів роботи в досліджуваний період було направлення викладачів на навчальні судна, що забезпечувало ознайомлення викладача зі специфікою морської галузі, інтенсивне вивчення англійської мови курсантами [225, арк. 166].

В аналізованій період під впливом змінних чинників (інтенсифікація науково-технічного розвитку країни, динаміка окремих наукових напрямів) у змісті вивчення іноземної мови у ЗВО морського профілю простежувані чіткі тенденції до якісних змін (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Якісні зміни в змісті вивчення іноземної мови в морських ЗВО

Джерело: [269, с. 103].

У змісті вивчення іноземної мови у ЗВО морського профілю помітні пошуки варіантів розв'язання проблем підготовки кваліфікованих кадрів, однак кінцеві цілі, що передбачали досягнення позитивних результатів реалізації основних напрямів реформи загальної та професійної освіти, не були досягнуті через мінливість політичного курсу «перебудови» і кризу системи державного соціалізму, що наростала з середини 80-х рр. ХХ ст. у СРСР. Кризові тенденції, охопивши вищу школу, призвели до того, що

вітчизняна система вищої освіти поступово стала втрачати позиції лідера, які були притаманні їй у 70 рр. ХХ ст. [259, с. 18].

Очевидно, першопричиною всіх проблем вищої школи досліджуваного періоду стало збереження екстенсивного типу соціально-економічного розвитку країни, що виявилось й у вищій освіті. Екстенсифікація вищої школи породжувала негативні тенденції: дефіцит освіченості й професіоналізму фахівців; суттєве зменшення престижу знань і переважання утилітарних цінностей; нераціональне використання випускників ЗВО морського профілю, недостатньо високий рівень їхньої підготовки; зниження ефективності навчання на всіх рівнях професійної підготовки; зменшення чисельності контингенту студентів у ЗВО морського профілю [259, с. 19].

Вивченню іноземних мов у ЗВО морського профілю, що було організоване відповідно до вимог тогочасної освітньої політики, притаманні й перегини, які породжували такі негативні закономірності [16, с. 183]:

- інтенсифікація навчального процесу (надмірне перевантаження студентів), неодноразова зміна цільового й змістового складників навчальних планів і програм із підготовки майбутніх фахівців морської справи (70-ті – перша половина 80-х рр.);

- екстенсифікація професійної підготовки майбутніх моряків (низький рівень підготовки, зниження ефективності навчання (кінець 80-х рр.).

Отже, розпочаті реформи сприяли появі багатьох прогресивних ідей у галузі освіти, закладали основу для подальшого реформування й модернізації освітньої системи країни на наступному етапі її розвитку вивчення іноземної мови курсантами ЗВО морського профілю, хоч і не встигли внести кардинальних змін у зміст. Соціально-економічні й політичні зміни в кінці 80-х рр. ХХ ст. призвели до гострої потреби в новітніх методах навчання ІМ, що за короткий проміжок могли б розв'язати проблему підготовки майбутніх фахівців [184, с. 172].

У доповіді С. Примакової на педагогічній раді зазначено, що, з огляду на актуальність володіння іноземною мовою для професійної комунікації, було організоване розроблення інтенсивних методів вивчення іноземної мови:

1) «занурення» (повне або часткове) – за основу взято досвід США, коли протягом 10 днів викладачі (10 осіб), змінюючи один одного, практикували англійську мову з однією особою в умовах повної ізоляції, утім, у подальшому був зроблений висновок про доцільність «занурення» невеликою групою 10–12 осіб; цей метод використовували для активізації навичок усного мовлення;

2) сугестопедія, що передбачала контрольований виклик стану негіпнотичного навіювання, основним елементом зазначеного методу була рольова гра, кожен з учасників мав певну роль, для якої створена легенда; добір за психологічною сумісністю до групи 10–12 осіб знімав бар'єри страху усного мовлення;

3) ритмопедія, що прогнозувала використання приладу ритмостимулятора (генератор низької частоти зі світловим подразником); мета цього методу – засвоєння лексики й закріплення інформації в корі головного мозку; наступного дня для закріплення навчального матеріалу виконували лабораторні роботи та творчі вправи [225, арк. 158–161].

Тогочасна комунікативна лінгвістика порушила перед методикою 80-х ХХ ст. завдання в новому напрямі, пріоритетне з яких – оволодіти мовою як засобом комунікації в найкоротші терміни, що актуалізувало потребу в інтенсивному вивченні ІМ. Найпоширенішими методами в практиці вищої школи зазначеного періоду були емоційно-смісловий, свідомо-порівняльний аналіз, сугестопедія, активізація можливостей особистості, що базовані на оволодінні комплексом умінь і навичок для ефективного провадження діяльності в конкретній сфері оволодіння мовним матеріалом, що покладено в основу навчання й виховання [105].

Зміст та особливості провідних методів навчання іноземної мови 1980 – 1992 рр. у морських ЗВО систематизовано в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Методи навчання іноземної мови в морських ВНЗ (1980 – 1990 рр.)

Метод	Мета	Зміст	Особливості
Граматико-перекладний	Вивчати граматику. Формувати вміння читання й розуміння навчання текстів іноземною мовою.	Вивчення граматичних правил, переклад текстів.	Пояснення рідною мовою.
Аудіовізуальний	Оволодіти основами мови, її звуковою системою і структурами, які відображають різні види побудови речень. Ознайомлення з культурою народу, мову якого вивчають.	Вивчення мови на основі аудіювання та усного спілкування.	Заучування граматичних і фразеологічних структур мови через багаторазове повторювання.
Аудіолінгвальний	Формувати вміння спілкуватися іноземною мовою.	Сприймання мовного матеріалу на слух, за допомогою зорової невербальної наочності.	Застосування нових технічних й аудіовізуальних засобів у вигляді діафільмів, магнітофонних записів.
Сугестопедичний	Оволодіти розмовною мовою за короткий термін, збільшити обсяг комунікативних висловів.	Активізація резервів для запам'ятовування великого обсягу навчального матеріалу.	Можливість використовувати в процесі навчання іноземної мови резервних можливостей.
Комунікативний	Оволодіння мовою внаслідок поєднання соціолінгвістичної, дискурсивної, соціальної компетенції.	Мова як засіб спілкування.	Використання будь-яких інших методів.
Емоційно-смісловий	Розвивати розмовну мову студентів.	Ігрові методики навчання.	Імітація поведінки людини в мовному середовищі.

Джерело: [105].

У контексті дослідження наукове зацікавлення становить той факт, що наприкінці 1980 р., у зв'язку з ухваленням рішенням ЦК КПРС і Ради Міністрів про розроблення та затвердження концепції використання засобів обчислювальної техніки в освітній сфері, ужито перших кроків стосовно впровадження комп'ютерної техніки в процес вивчення іноземних мов у ЗВО морського профілю. На обговоренні педагогічної громадськості в 1988 році робоча група, яку на той час очолював академік АН СРСР А. Єршов, запропонувала концепцію інформатизації [184, с. 173]. Зокрема, для створення автоматизованих засобів навчання поширювали інструментальні засоби: автоматизовані системи контролю знань, експертні навчальні системи, лабораторні практикуми, системи управління базами даних (знань). Це системи «АВС», «Адоніс», природно-мовні лінгвістичні процесори, спеціальні інструментальні експертні системи («Інтер-експерт») та ін. [26, с. 123].

Важливе значення в процесі вивчення англійської мови мало проведення лабораторних робіт у лінгафонних кабінетах. Основна мета лабораторних робіт – інтенсифікувати навчальний процес. Рекомендації щодо проведення лабораторних робіт впливали на методику їх організації. Зокрема, рекомендували моделювати вправи з одним ускладненням, добирати паузи достатньої тривалості для роботи курсантів, а також 5–7 прикладів, забезпечувати зорову опору, використовувати програмовані вправи, не перевищувати тривалість лабораторної роботи (15–20 хвилин), повторювати матеріал із групою після завершення. Найбільш поширеними видами роботи були прослуховування, парна робота, діалоги в парах [61, арк. 15].

Організовано постійний пошук способів підвищення ефективності використання лінгафонних кабінетів, зокрема підготовлено методичні розробки щодо парної роботи з тем «Our Collegt»; «Electrician Duties»; «My Ship»; «Asking the Way»; «Admiral Makarov»; «The 26th Congress of the

CPSEC». Усі лінгафонні кабінети містили елементи програмування. Крім того, з усіх граматичних тем передбачені постановочні програмовані таблиці й програмовані методичні розробки як для безмашинного програмування, так і для кабінетів «Аккорд». Весь зазначений матеріал активно використовували викладачі англійської мови [57, арк. 4–6].

Закономірно, що про системність або різноманітність підходів використання комп'ютерної техніки говорити ще було рано, однак перші фундаментальні спроби використання засобів електронно-обчислювальної техніки в навчальному процесі вищої школи зроблені в ці роки. Такий факт підтверджують рекомендації до навчальних планів, де зазначено, що в розробленні календарно-тематичних планів із вивчення дисциплін необхідно зважати на необхідність упровадження в навчальний процес автоматизованих навчальних курсів на базі прикладних програм ЕОМ, зокрема експертно-навчальних і контрольних програм [272].

Посилення уваги до викладання англійської мови в частині матеріально-технічного забезпечення засвідчує аналіз навчального плану підготовки судноводіїв та електриків (1989 рік), де серед переліку необхідних кабінетів, лабораторій і майстерень передбачено створення кабінету «Англійської мови» [273].

Другий субперіод (1984 – 1990 рр.) позначений ухваленням «Положення про звання осіб командного складу морських суден» (1983 рік), де описано вимоги до присвоєння звань особам командного складу морських суден [194], що вплинуло на зміст фахової підготовки майбутніх моряків, зокрема іншомовної комунікативної компетенції. Цільові та організаційні аспекти професійної підготовки також зазнали змін, що регламентовані в постанові Пленуму ЦК КПРС 10 квітня 1984 р. «Про основні напрями реформи загальноосвітньої і професійної школи». У документі наголошено, що успішне розв'язання складних завдань навчання й виховання молоді

суттєвою мірою залежало від учителя, його ідейної переконаності, професійної майстерності й культури [208].

Аналіз навчальних планів 80-х років ХХ століття засвідчив, що в 1985 році англійську мову на першому курсі поряд із вивченням у межах циклу спеціальних дисциплін рекомендували освоювати факультативно та за рахунок резервного часу, що затверджували безпосередньо в закладі освіти, разом це становило 250 годин. У 1989 році вивчення англійської мови в повному обсязі передбачено в межах інваріантного складника, що збільшено до 326 годин [272; 273] (додаток Ж.1).

Заідеологізованість освіти простежувана й у кваліфікаційних характеристиках фахівців морської галузі, що регламентували зміст професійної підготовки моряків, зокрема в процесі вивчення англійської мови. Поряд зі знаннями англійської мови в обсязі, що забезпечує виконання функційних обов'язків, кваліфікаційна характеристика вимагала оволодіння знаннями основ марксистсько-ленінської теорії, розуміння необхідності втілення в життя принципів соціальної справедливості, знання форм і методів суспільно-політичної практики [107; 108].

Без широкого обговорення науковою громадськістю на початку 90-х років ухвалено рішення стосовно реформування вищої освіти. Ідеологія тих часів засвідчувала проведення реформи, ґрунтованої на загальній тезі про те, що ринок автоматично розставить усе на свої місця, але це призвело до того, що серед усіх напрямів бюджетного фінансування ЗВО опинилися на останньому місці [134].

У цей час основну увагу на заняттях з іноземної мови в закладах вищої освіти морського профілю зосереджували на лабораторних заняттях, які були присвячені переважно мовним і творчим вправам, що активізувало навички усного мовлення, а також на перевірці самостійної роботи курсантів із читання та письма [269]. Поширеним форматом роботи став аналіз проблемної професійної ситуації іноземною мовою, що, безперечно, було

ефективним для становлення міжкультурної комунікації курсантів. Цей метод уможлиблював обговорення конфліктних професійних ситуацій, що виникають між представниками різних культурних прошарків. У ході аналізу коментували можливі варіанти правильної вербальної та невербальної поведінки, що сприяло ухваленню необхідного рішення. У руслі аналізу міжкультурної комунікації варто розуміти, що вона відбувається безпосередньо між людьми, тобто між носіями різних культурних цінностей, являє собою міжособистісну комунікацію, що трактують як одночасну взаємодію компетентних учасників мовного спілкування під час виконання реальних та уявних завдань зі спільної професійної діяльності за допомогою іноземної мови. Курсанти обмінюються думками, створюючи концепцію обговорення. Зі збільшенням кількості учасників іншомовна комунікація набуває багатогранного характеру, оскільки під час обговорення питань беруть до уваги будь-які думки [277, с. 21].

У цілому квінтесенцію навчального процесу з іноземної мови у ЗВО морського профілю на початку 90-х років становила модель змішаного навчання, орієнтована на оптимальну інтеграцію традиційних методів і нових освітніх технологій для формування в курсантів базових мовних (лексичних і граматичних) умінь та розвитку навичок у всіх видах мовленнєвої діяльності. Вибір методів та освітніх технологій зумовлений необхідністю забезпечення необхідної якості навчання й формування в курсантів заданих освітнім стандартом професійних компетенцій, що важливі для міжособистісної командної співпраці та комунікації в полікультурних умовах [16, с. 205].

Новий процес перебудови вітчизняної освітньої галузі розпочався з проголошенням України незалежною державою. На подальше вивчення іноземної мови у ЗВО морського профілю вплинуло створення нового демократичного суспільства, розширення й удосконалення системи вищої освіти [139, с. 56].

Отже, аналіз джерельної бази дає змогу виокремити такі тенденції уніфікаційного періоду: парадигмальні (реалізація ідеологічного імперативу в мовно-професійній підготовці майбутніх фахівців морської галузі); структурно-навчальні (підготовка за уніфікованими навчальними планами й програмами, читання та перекладання як провідний вид мовленнєвої діяльності); змістові (інтеграція іншомовної професійної підготовки й полікультурного виховання); інструментально-методичні (використання традиційних словесних методів, стандартизованих підручників, що обмежені інформаційно-відтворювальними вправами).

2.2. Розвиток іншомовної підготовки в умовах оновлення цілей і змісту морської освіти (1991–2002 рр.)

Трансформаційний період (1991–2002 рр.) пов'язаний з ухваленням «Акта проголошення незалежності України» (1 грудня 1991 року), що ознаменував новий вектор розвитку країни, зокрема в освітній галузі. Створення інституцій і механізмів реалізації суверенітету зумовило трансформацію освітніх парадигм професійної підготовки в закладах освіти морського профілю, як-от щодо вивчення іноземної мови.

Після здобуття незалежності в Україні активізувалися процеси розбудови вітчизняної системи освіти. Поряд зі збереженням позитивного досвіду вищої школи минулих років одним з основних завдань стало створення системи вищої освіти, здатної ефективно функціонувати в нових соціально-економічних умовах. У цей час починає формуватися нормативно-правова база національної освітньої галузі, вихідним законодавчим актом якої був Закон України «Про освіту» від 23 травня 1991 року.

Згідно із законом, затверджена оновлена єдина структура системи освіти, що, порівняно із системою освіти СРСР, не охоплювала середньої

спеціальної ланки. Морські заклади освіти, що готували судноводіїв і суднових механіків на базі неповної загальної середньої освіти, відповідно до закону, увійшли до складу вищої освіти. Випускникам цих навчальних закладів на підставі Закону України «Про освіту» (1991 р.) присвоювали освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста [207]. Вивчення джерельної бази дослідження дає підстави стверджувати, що в перші роки незалежності вища освіта України керувалася переважно нормативно-правовим забезпеченням радянської системи освіти. Наприклад, підготовка студентів зі спеціальності 24.09 «Морське судноводіння» (спеціалізація 24.09.01 «Для морського флоту») та 14.03 «Експлуатація суднових енергетичних установок» (спеціалізація 14.03.01 «Для морського флоту») до середини 90-х рр. ХХ століття була організована згідно з навчальним планом, затвердженим Державним комітетом СРСР із народної освіти в 1989 році [272; 273].

Вітчизняна система підготовки й дипломування моряків розвивалася відповідно до стандартів і вимог міжнародної морської галузі. Усе це сприяло зміні підходів до організації іншомовної підготовки курсантів у закладах вищої освіти морського профілю. Необхідно зауважити, що впродовж досліджуваного субперіоду (1991 – 1996 рр.) помітне поглиблення кризових явищ у галузі освіти та науки, що розгорнулися в попередні роки. Розвиток іншомовної підготовки в морських навчальних закладах у цей час проходив у досить складних умовах: фінансування освіти за залишковим принципом; незбалансованість окремих напрямів підготовки фахівців; неузгодженість рівня вітчизняної освітньої галузі зі світовими показниками якості освіти; брак забезпечення навчальних закладів комп'ютерною технікою тощо. З'ясовано, що подальше становлення й реформування національної освітньої системи впродовж 1991–2002 рр. регламентували такі нормативно-правові акти:

- 1) Закон України від 25.04.1996 р. «Про освіту» [205];

- 2) Закон України від 17.01.2002 р. «Про вищу освіту» [189];
- 3) постанова КМУ від 18.05.1994 р. № 325 «Про Перелік напрямів підготовки фахівців з вищою освітою за професійним спрямуванням, спеціальностей різних кваліфікаційних рівнів та робітничих професій» [209];
- 4) постанова КМУ від 07.08.1998 р. № 1247 «Про розроблення державних стандартів вищої освіти» [214];
- 5) постанова КМУ від 20.01.1998 р. № 65 «Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні» [197].
- 6) постанова КМУ від 24.05.1997 р. № 507 «Про перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями» [210];

У перші роки незалежності більшість галузей господарства України, зокрема й морська галузь, функціювали на підставах, описаних радянським законодавством. Одним із наслідків активізації реформаційних процесів зазначеного періоду стало формування національної бази нормативно-правового забезпечення у сфері підготовки та дипломування моряків, що представлене такими державними актами:

– Законом України від 01.11.1996 р. № 464/96-ВР «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року» [213];

– постановою КМУ від 31.01.2001 р. № 83 «Про вдосконалення державного нагляду за станом підготовки та дипломування моряків» із подальшою редакцією [186];

– наказом Міністерства транспорту України від 17.10.2001 р. «Про затвердження Положення про Інспекцію з питань підготовки та дипломування моряків» із подальшими змінами [195] (додаток 3).

Аналіз нормативно-правового забезпечення системи освіти загалом і морської зокрема засвідчує оновлення підходів до організації навчально-

виховного процесу й надання автономії вищим навчальним закладам у розв'язанні деяких питань. Наприклад, згідно з «Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах», що затверджене наказом Міністерства освіти України № 161 від 2 червня 1993 року, навчальні плани, на відміну від попереднього періоду, розробляли на підставі освітньо-професійної програми та структурно-логічної схеми підготовки [196].

Зокрема, у навчальних планах подано перелік і послідовність опанування навчальних дисциплін, форми й обсяг проведення навчальних занять, графік навчального процесу, засоби та форми проведення поточного й підсумкового контролю. У документі констатовано, що навчальний план затверджує керівник вищого навчального закладу [197]. Усі дисципліни навчальних планів поділено на нормативні (відповідно до державного стандарту освіти) та вибіркові (за рішенням вищих навчальних закладів). Крім того, наприкінці 90-х рр. ХХ століття відбувався перехід до ступеневої освіти, з'явилося поняття про освітньо-кваліфікаційний рівень.

Це також брали до уваги під час планування професійної підготовки спеціалістів для будь-якої галузі людської діяльності. Після здобуття Україною незалежності керівництво освітньої галузі почало вживати заходів щодо її гуманізації й гуманітаризації. Морські навчальні заклади отримали інструктивний лист Міністерства освіти України «Про викладання соціально-гуманітарних дисциплін» від 19.05.1993 р. № 1/9-64, де зазначено, що відродження й розбудова вітчизняної системи освіти передбачають її гуманітаризацію, яка «покликана формувати цілісну картину світу, культуру, сприяти подоланню екологічного невігластва, технократизму тощо» [187]. З огляду на це, Міністерство освіти України акцентувало увагу всіх навчальних закладів на необхідності внесення змін до навчальних планів підготовки фахівців для посилення їхньої соціально-гуманітарної підготовки.

У період початку незалежності України суспільно-економічні чинники зумовили зміну традиційного розуміння роботи флоту, його матеріально-технічного та кадрового забезпечення. Серед тенденцій цього етапу варто назвати зменшення кількості суден, що працювали під українським прапором, та збільшення кількості українських моряків, які працювали в іноземних компаніях. Це зумовлювало необхідність змін у підготовці фахівців морської галузі.

Зважаючи на інерційність системи освіти, її структура на початку 90-х років ХХ століття залишалася сталою, попри суттєві зміни в умовах і змісті професійної діяльності, яка передбачала ускладнення й оновлення виробничих функцій працівників. Основою формування змісту підготовки фахівців морської галузі мали стати національні й міжнародні стандарти професійної діяльності, що зумовлене приєднанням України до «Міжнародної конвенції про підготовку й дипломування моряків та несення вахти» 1978 року через ухвалення Закону України від 1 листопада 1996 року № 464/96-ВР.

Другий субперіод (1997–2002 рр.) ознаменований тим, що, починаючи із середини 90-х рр. ХХ століття, у вітчизняній освітній галузі активізувалися процеси стандартизації. КМУ затвердив постанову від 7 серпня 1998 року № 1247 «Про розроблення державних стандартів вищої освіти».

У документі зауважено, що державні стандарти вищої освіти покликані забезпечувати «формування змісту освіти, який дає змогу випускнику вищого навчального закладу виконувати професійні завдання, що визначаються вимогами у сфері праці, науки, культури; можливість визначення рівня освітньої та професійної підготовки фахівця» [214].

Також ця постанова регламентувала вимоги до галузевої компоненти державних стандартів вищої освіти. Згідно з експертним висновком Науково-методичної комісії з напрямку «Судноводіння і енергетика суден» Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України, 16 листопада

2001 року були затверджені складники стандарту вищої освіти підготовки молодших спеціалістів зі спеціальностей 5.100301 «Судноводіння» та 5.100305 «Технічна експлуатація суднових енергетичних установок» напряму підготовки 1003 «Судноводіння та енергетика суден» [31; 33]. З огляду на це постала необхідність у розробленні нових навчальних планів підготовки молодших спеціалістів за окресленими спеціальностями. Їх розроблено того ж року та погоджено Науково-методичною комісією з напряму 1003 «Судноводіння і енергетика суден», Науково-методичним центром вищої освіти, Департаментом вищої освіти Міністерства освіти і науки України. У зв'язку зі зміною структури професійної підготовки на основі розробленого Галузевого стандарту вищої освіти України зі спеціальностей 5.100301 «Судноводіння» та 5.100305 «Технічна експлуатація суднових енергетичних установок», зазнала змін структура навчальних планів.

Аналіз навчальних планів підготовки майбутніх фахівців морської галузі засвідчує несуттєве збільшення годин на іншомовну підготовку – із 349 годин (1993 р.) до 368 годин (2002 р.). Наскрізні тенденції у викладанні іноземної мови виявлялися в цей період на всіх курсах, що передбачало диференціацію предметів «Англійська мова» (перший і другий курс), «Ділова англійська мова (третій і четвертий курс) (Додаток Ж.2).

Важливою умовою продуктивності вивчення англійської мови є навчально-методичне забезпечення, зокрема підручники, за якими курсанти безпосередньо опановують англійську мову, їхня професійна спрямованість, що вможлиблює прикладний аспект навчання, види завдань, сприяє засвоєнню мови. У досліджуваній період навчання в закладах вищої освіти морського профілю відбувалося за підручниками, рекомендованими на загальнодержавному рівні.

Мета посібника «Морские грузовые операции. Пособие по английскому языку» (Китаевич Б. Е., Кроленко А. И., Калиновская М. Я. (1991)) – розвиток навичок читання, перекладу та спілкування англійською

мовою (на матеріалах професійної термінології). Наявність додаткових текстів-вправ дає змогу розвивати навички різних видів читання:

- формування навичок професійного усного мовлення (діалогічного й монологічного);
- розвиток навичок аудіювання;
- розвиток навичок письма.

Робота з посібником передбачає широке застосування аудіовізуальних засобів [111].

Навчальний посібник Пилацького Є. С. «Англійська мова для судноводіїв» (1999) призначений для розвитку навичок професійного усного мовлення, а також уміння складати ділові листи, телекси, радіограми й телеграми. Посібник адресований курсантам старших курсів морехідних училищ судноводійної спеціальності, складається з 9 блоків (уроків) і передбачає 90–100 годин аудиторних та лабораторних занять. Урок охоплює деякі професійні діалоги з паралельним російським перекладом і системи вправ, що стимулюють професійну мовну діяльність англійською мовою. Система вправ представляє такі напрями:

- формування навичок професійного усного мовлення;
- розвиток навичок складання ділових листів;
- удосконалення навичок складання радіограм і телеграм;
- розвиток навичок ведення радіотелефонних переговорів [178].

Знаковою подією, що започаткувала в другому субперіоді (1997 – 2002 рр.) розвиток фахової морської освіти, зокрема вивчення іноземних мов, стало приєднання України до «Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти» 1978 року [213]. Згідно з документом, регламентована реалізація всіх положень згаданої Конвенції.

На думку О. Тимофєєвої, сучасний, або четвертий, етап розвитку морської освіти охоплює період від початку 90-х років ХХ століття й донині. Його особливість полягає в тому, що помітною стала увага до гуманітарних

знань, до формування соціально-комунікативної компетентності як важливого складника професійної готовності фахівців галузі. Науковець пояснює це зміщення пріоритетів у професійній підготовці майбутніх працівників флоту переходом від командно-адміністративної системи управління виробничими процесами до пошуку ресурсів для формування вмінь ефективного управління людськими ресурсами. Першорядного значення набувають нині не тільки питання менеджменту організацій, а й збагачення всього потенціалу людських ресурсів (інтелектуального, морального та психофізичного). Ефективність спільної діяльності залежить від узгодженої взаємодії всіх учасників процесу, їхньої здатності до згуртованості, співпраці й загальних міжособистісних взаємин для досягнення цілей [267]. Вивчення іноземних мов набуває для фахівців морських спеціальностей особливого нового значення.

Більшість сучасних дослідників порушеної проблематики (С. Волошинов, А. Леонтьєв, В. Торський, В. Топалов, В. Чернявський) має спільні думки стосовно важливості уваги до сформованості в моряків соціально-комунікативної компетентності як одного з основних компонентів професійної готовності судноводія та матроса. Сформована система комунікацій вимагає соціально-комунікативних якостей і вмінь. До таких умінь належить володіння курсантами ЗВО морського профілю іноземними мовами, що прогнозує вагомий потенціал для забезпечення успішної професійної, міжособистісної, рольової взаємодії фахівців у професійному середовищі, формування вміння конструктивного спілкування.

В освітній системі особливого значення набувають різні аспекти взаємозв'язку суб'єктів освіти, зокрема щодо гуманістичної та комунікативної природи навчання. Центральним принципом побудови освітнього процесу на сучасному етапі, з огляду на західну філософію освіти (М. Бубер, Ф. Розенцвейг та ін.), стає діалогічний напрям, що «абсолютизує роль діалогу в міжлюдських стосунках» [275, с. 16].

Тепер знання мають дискурсивний характер, що трактують як знання-роздум, знання-бесіду, «розмову» альтернатив. Це дає змогу більш глибоко осмислити й оцінити контент соціокультурного середовища, засвоювати необхідні комунікативні практики [275]. На тлі глобалізації сучасного життя, прагнення до оптимізації всіх його процесів, в організації морської освіти України утвердилася ситуація, коли в планах і програмах фахової підготовки надано можливості для вивчення англійської мови серед іноземних, що в умовах інтернаціоналізації сучасного суспільства визнана універсальною.

Водночас науковці наголошують, що на початку 90-х років серед курсантів закладів вищої освіти морського профілю, які вивчали іноземну мову, набули популярності дискусії, рольові, ділові й дидактичні ігри, що сприяли розвиткові іншомовного мовлення. У діяльності ЗВО морського профілю простежуваний перехід від масових форм навчання до індивідуальних, що передбачав розвиток творчих здібностей майбутніх фахівців морської галузі з акцентом на їхній самостійній роботі, застосування активних форм і методів навчання (семінарські та практичні заняття). Об'єктом цілеспрямованого педагогічного впливу ставав курс не на потік, не на групу, а на окремого курсанта [278, с. 20].

Професія моряка передбачає потужні ресурси для роботи в складі міжнародних екіпажів, зумовлює необхідність формування в них здатності вільно використовувати іноземну мову в професійному спілкуванні, під час виконання виробничих функцій. Це регламентоване низкою нормативних документів як національного, так і міжнародного значення.

Одним із базових документів, що вимагають узгодження змісту іншомовної професійної підготовки в закладах вищої освіти морського профілю, є «Типовий модельний курс з англійської мови для моряків 3.17» («Model Course 3.17 Maritime English») (додаток К), що розроблений фахівцями Міжнародної морської організації (ІМО) і рекомендований як організаційна й методична підтримка національних навчальних курсів [299].

Зазначений курс зважає на потреби морської індустрії стосовно мовної підготовки працівників галузі, передбачає трансформацію й модернізацію змісту навчання англійської мови у вітчизняних ЗВО МП.

Проведені в 90 рр. ХХ ст. зміни не дали бажаних результатів, крім економії бюджетних коштів, тому ситуація погіршувалася. На тлі переходу країни до нових соціально-економічних умов (здобуття незалежності України в 1991 р.) вища школа зазнала суттєвих змін, що стосувалися всіх її структурно-змістових компонентів. З одного боку, відійшли в минуле ідеологізація духовного життя, державна регламентація всіх сфер культури, були проголошені принципи ліквідації монополії держави на освіту; з іншого – у зазначений період тривалий час була відсутня чітка й послідовна державна політика в галузі освіти, наслідком чого стали кризові явища в усій системі вищих навчальних закладів. Брак фінансування державних освітніх установ призвело до відтоку з морської вищої школи кваліфікованих викладацьких кадрів, до кризи університетської науки, падіння рівня та якості освіти, до часткової втрати контролю над її розвитком [276].

До кінця ХХ ст. ЗВО морського профілю України втратили багато професійно підготовлених і здібних педагогів. Велика кількість викладачів змушена була змінити місце роботи для отримання вищої заробітної плати поза сферою освіти [240].

З огляду на інтегрування до світового освітнього простору, простежено тенденції до запровадження цінностей національної автентичності під час вивчення іноземних мов майбутніми фахівцями морської галузі. У 90 роках ХХ ст. закладено основу для подальшого вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю в контексті утвердження національних цінностей.

На рубежі ХХ – ХХІ ст. проблему становлення міжнародної академічної мобільності в Україні закріплено на законодавчому рівні (Закон «Про освіту» (2003)). Вітчизняні ЗВО морського профілю отримали право

налагоджувати зв'язки із зарубіжними університетами, брати участь у міжнародних програмах і проектах, що вимагало досконалого володіння іноземними мовами. Із початком Болонського процесу наголошено на необхідності реалізації низки заходів, спрямованих на запровадження в Україні положень Болонської декларації. Передбачено розроблення й затвердження нових переліків спеціальностей для підготовки фахівців у закладах вищої освіти; розроблення державних стандартів вищої освіти; удосконалення мережі вищих навчальних закладів через укрупнення; утворення міжвідомчої комісії з підтримки Болонського процесу в Україні. З упровадженням ступеневої системи освіти розпочався динамічний розвиток освітнього партнерства між вітчизняними та європейськими ЗВО, зокрема й між тими, які готували майбутніх фахівців морської галузі [276].

У 2002 році, відповідно до листа МОНУ № 1/9-304 від 17.06.2002 року «Про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах у 2002/2003 навчальному році», формуючи цикл гуманітарної та соціально-економічної підготовки, передбачали перелік навчальних дисциплін і мінімальну кількість годин для їх опанування. Зокрема, іноземна мова (за професійним спрямуванням) для підготовки молодшого спеціаліста сягала 216 годин (4 кредити) бакалавра – 297/5,5 [204].

У цей період, навчаючись у морських ЗВО, курсанти оволодівали основами теоретичної фонетики й граматики іноземної мови, теорії лексикології та стилістики іноземної мови, теорії перекладу з рідної мови на іноземну та з іноземної на рідну, порівняльної типології [175]. Основні аспекти підвищення ефективності вивчення іноземних мов відображено на рис. 2.3.

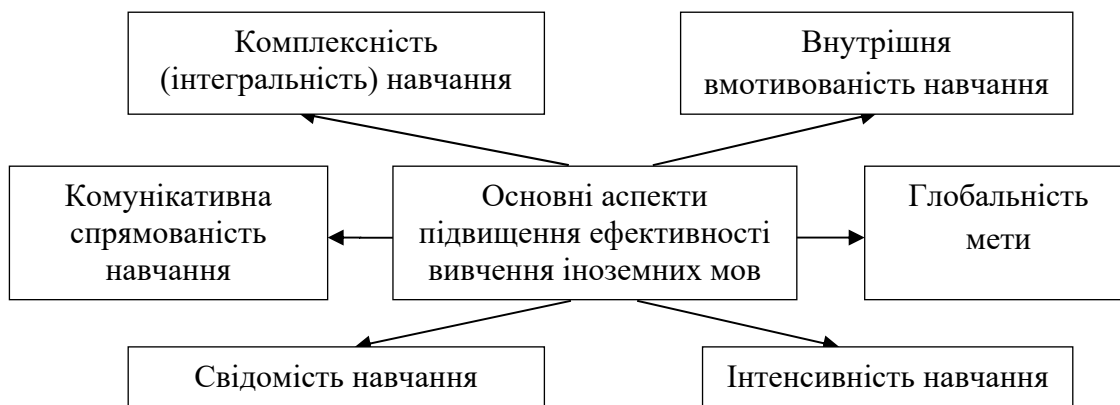

Рис. 2.3. Основні аспекти підвищення ефективності вивчення іноземних мов

Джерело: [175].

На початку 90-х років ухвалено рішення про реформування вищої освіти, без широкого обговорення науковою громадськістю. Ідеологія проведення реформи ґрунтована на тезі, що ринок автоматично розставить усе на свої місця. Натомість це призвело до того, що вища школа опинилася на останньому місці серед усіх напрямів бюджетного фінансування [134].

Законодавче поле української вищої освіти трансформувалося одночасно з принципами Болонського процесу й передбачало, відповідно до Закону України «Про освіту» (1991 р.), такі зміни: перехід до ступеневої освіти (бакалавр, спеціаліст, магістр); запровадження нової інституційної структури вищої освіти (технікуми, училища, коледжі, інститути, консерваторії, академії, університети тощо); затвердження чотирьох рівнів акредитації закладів. Варто зазначити, що запровадження процедури ліцензування й акредитації забезпечувало контроль із боку державного керівництва за розвитком навчальної діяльності освітніх установ.

У цей час основну увагу на заняттях з іноземної мови в закладах вищої освіти морського профілю зосереджували на лабораторних заняттях, присвячених переважно мовним і творчим вправам, що активізувало навички

усного мовлення, а також на перевірці самостійної роботи курсантів із читання й письма.

У досліджуваний період зростало значення знання англійської мови для представників морських спеціальностей, що сприяло успішному складанню тестів, які пропонують крюїнгові компанії, усному інтерв'ю, підписанню контракту для високооплачуваної роботи на іноземному судні, подоланню труднощів у діловому листуванні, читанні контрактів, розумінню кожного слова [269].

Початок 90-х років ХХ століття позначений кардинальним оновленням методики викладання іноземної мови. Зокрема, започатковане застосування іноземної мови під час аналізу проблемної професійної ситуації, що слугувало ефективним засобом розвитку міжкультурної комунікації курсантів. У навчальному процесі продуктивно використовували дискусії, рольові, ділові й дидактичні ігри, які сприяли розвиткові іншомовного мовлення.

Існувала практика аналізу проблемної професійної ситуації іноземною мовою, що оптимізувало міжкультурну комунікацію курсантів. Цей метод допомагав обговорювати конфліктні професійні ситуації, що виникають між представниками різних культурних прошарків. У ході аналізу коментували можливі варіанти правильної вербальної та невербальної поведінки, що сприяє ухваленню необхідного рішення.

У руслі аналізу міжкультурної комунікації варто розуміти, що вона відбувається безпосередньо між людьми, тобто між носіями різних культурних цінностей, являє собою міжособистісну комунікацію, що трактують як одночасну взаємодію компетентних учасників мовного спілкування під час виконання реальних та уявних завдань зі спільної професійної діяльності за допомогою іноземної мови. Курсанти обмінюються думками, створюючи концепцію обговорення. Зі збільшенням кількості учасників іншомовна комунікація набуває багатогранного характеру,

оскільки під час обговорення питань беруть до уваги будь-які думки [277, с. 21]. На сьогодні цей метод успішно й активно використовують у вивченні іноземної мови в сучасних ЗВО морського профілю [277].

У цілому квінтесенцію навчального процесу з іноземної мови у ЗВО морського профілю на початку 90-х років становила модель змішаного навчання, орієнтована на оптимальну інтеграцію традиційних методів і нових освітніх технологій для формування в курсантів базових мовних (лексичних і граматичних) умінь та розвитку навичок у всіх видах мовленнєвої діяльності. Вибір методів та освітніх технологій зумовлений необхідністю забезпечення необхідної якості навчання й формування в курсантів заданих освітнім стандартом професійних компетенцій, що важливі для міжособистісної командної співпраці та комунікації в полікультурних умовах [16, с. 205].

Проаналізований методичний інструментарій, використовуваний під час викладання іноземних мов у ЗВО морського профілю, засвідчує наявність педагогічних і лінгвістичних досліджень, що пов'язані з опануванням іноземних мов, представляють різноманітні методи, підходи, концепції. Протягом окреслених років простежуване надання переваги комунікативному підходу до організації процесу вивчення іноземної мови, зокрема й у ЗВО та ЗВО МП. Вітчизняні вчені аналізують розвиток навчання в руслі аспектів, що забезпечують:

- комплексність, а саме інтегративність навчання фахівців морської галузі, що передбачає навчання засобів і способів формування та формулювання думки як у процесі мовленнєвої діяльності, так і в усіх її видах, з огляду на співвідношення та взаємодію в конкретних умовах освітнього середовища;

- високу умотивованість майбутніх фахівців морської галузі, а саме професійної мотивації поведінки майбутнього фахівця морської галузі у створенні предметності навчання, особистої значущості для тих, хто навчається; усвідомлення необхідності засвоєння мовної форми для

досягнення необхідного рівня володіння іншомовним спілкуванням; формування та стимулювання комунікативної потреби в міжособистісному й професійно орієнтованому спілкуванні.

Комунікативний підхід має на меті організацію навчально-пізнавальної діяльності, за якої курсанти постійно долучаються до спілкування іноземною мовою, що сприяє реалізації завдань із формування в майбутніх фахівців навичок іншомовного спілкування та розвитку комунікативних здібностей. Отже, комунікативний підхід забезпечує систематичне оволодіння функційним і структурним аспектами мови; орієнтує на використання іноземної мови як засобу спілкування в різних видах діяльності; формує іншомовну комунікативну компетенцію.

З одного боку, запровадження комунікативного підходу вможливорює усвідомлення й розуміння виробничих питань, формулювання адекватних до ситуації висновків, доцільність використання спеціальної термінології, узагальнення та аналіз інформації, оцінювання її значущості в контексті професійної діяльності. З іншого боку, сприяє подоланню психологічного бар'єру під час іншомовної комунікації та активізації спілкування, що зумовлена потребою в розв'язанні навчально-професійних завдань.

Застосування комунікативного підходу формує такі професійні якості:

- здатність налагоджувати контакт, підтримувати й завершувати процес мовлення, емоційно відгукуватися про наміри співрозмовника;

- знання структури й особливостей ведення діалогу, уміння моделювати його хід, передбачати варіанти комунікативних намірів учасників іншомовної мовленнєвої взаємодії, підтримки та стимулювання ініціативи й інтересу; прогнозувати можливі труднощі й способи їх подолання;

- уміння керувати собою, передбачати наслідки своїх та чужих дій, адекватно їх оцінювати для послаблення негативних впливів і досягнення власних комунікативних намірів.

Варто зазначити, що в «Конвенції з підготовки та дипломування моряків і несення вахти» («International Convention on Standards of Training Certification and Watchkeeping for Seafarers», 1998) регламентовано практичне втілення нових вимог до знань іноземної мови випускниками вищих морських закладів освіти.

Відповідно до сучасних умов розвитку морського пароплавства, зафіксована суперечність щодо дидактичного забезпечення процесу формування іншомовної комунікативної компетенції майбутніх фахівців морського флоту. Це спричинене насамперед тим, що викладачі вищої школи ще не сформували єдиної думки стосовно низки питань, наприклад: терміни початку навчання майбутніх фахівців морського флоту іншомовного професійного мовлення та професійно орієнтованого спілкування; поєднання в змісті навчального курсу іноземної мови спеціальної й побутової тематики; навчання іншомовної усної професійної лексики, що базоване на раніше засвоєному мовному матеріалі суспільної, соціокультурної та соціально-побутової сфер комунікації; основні позиції й логіка взаємодії викладача зі студентами в межах реалізації комунікативного підходу під час вивчення іноземної мови.

На початку XXI століття комунікативна іншомовна компетенція майбутніх фахівців морської галузі представлена іноземною мовою не випадково, оскільки потреба міжнародного професійного спілкування існувала завжди. Наприклад, базовою мовою міжнародного радіообміну вибрана й закріплена нормативними актами ІМО англійська мова. У резолюції А. 918 (22) від 29.11.2001 р. Асамблея ІМО, апелюючи до ст. 150 «Конвенції про Міжнародну морську організацію» стосовно функцій Асамблеї відповідно до правил і інструкцій з безпеки на морі, вимагала від країн-учасниць застосування англійської мови (на всіх судах для переговорів із метою безпеки «місток – місток» і «місток – берег», для переговорів між лоцманом та вахтовими на містку) [165]. Асамблея ІМО

визнала, що «саме англійська мова та її термінологія, застосовувана в такому спілкуванні, сприяє безпечній експлуатації суден і робить внесок у підвищення безпеки мореплавання» [165, с. 4]. Починаючи з 2002 р, володіння морською англійською мовою в межах радіообміну стало обов'язковим освітнім компонентом для диспетчерів, штурманів та інших осіб, допущених до ведення радіопереговорів. Ці категорії персоналу зобов'язані володіти англійською мовою за четвертим рівнем (за нормами ІМО всього існує шість рівнів), що приблизно відповідає рівневі «Intermediate» (за загальною міжнародною шкалою). Достатнє знання англійської мови дає змогу, наприклад, вахтовому помічнику капітана користуватися картами й іншими морськими посібниками, розуміти метеорологічну інформацію та повідомлення про безпеку суден, їх експлуатацію, а також уміти чітко висловлювати свої думки під час зв'язку з іншими суднами або берегом, розуміти та використовувати «Стандартний морський словник» [149].

Отже, з огляду на інтеграцію до світового освітнього простору, простежено тенденції трансформаційного періоду, а саме: парадигмальні (запровадження цінностей національної автентичності під час вивчення іноземної мови майбутніми фахівцями морської галузі); структурно-навчальні (розроблення навчальних планів на основі освітньо-професійної програми і структурно-логічної схеми підготовки); змістові (поглиблення галузевого спрямування змісту іншомовної освіти); інструментально-методичні (запровадження комунікативного підходу, комп'ютеризація навчання, розширення переліку навчальної літератури посібниками закордонних видань).

2.3 Вплив євроінтеграційних процесів на зміст і технології іншомовної підготовки майбутніх фахівців морської галуззі (2003–2017рр.)

Інтеграційний період (2003–2017 рр.) позначений упровадженням європейських норм і стандартів в освіті, оновленням змісту, форм та методів навчання. Подальше становлення й реформування підготовки майбутніх фахівців морської галуззі відбувалося за напрямками, що регламентовані в низці нормативно-правових документів (додаток Л):

– постанова КМУ від 15.01.2005 р. № 38 «Про затвердження Положення про порядок присвоєння звань особам командного складу морських суден» із подальшими редакціями [198];

– наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 07.12.2005 р. № 861 «Про внесення змін та доповнень до Випуску 67 «Водний транспорт» (розділ «Морський транспорт») «Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників» [190] та ін.

Інтеграція до світового освітнього простору, а також переорієнтація вітчизняної системи підготовки й дипломування моряків на стандарти та вимоги міжнародної морської галуззі регламентовані в постановах КМУ від 7 жовтня 2009 р. № 1307 «Про затвердження Морської доктрини України на період до 2035 року» [191], від 23.11.2011 р. № 1341 «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» [192]. Важливе значення для розвитку вітчизняної морської освіти мало підписання «Манільських поправок до додатка до Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти (ПДМНВ)» 1978 року та «Кодексу з підготовки і дипломування моряків та несення вахти» від 25.06.2010 р. [146], що набули чинності в Україні з 01 січня 2012 року. З огляду на це перед закладами морської освіти постала необхідність модернізації всіх компонентів підготовки майбутніх моряків.

Освіта – галузь, якою опікується держава, створюючи умови для її розвитку. Сфера освіти, зокрема вищої, завжди була однією з найбільш проблематичних серед різних напрямів реформування. Це призвело до переходу в перманентну фазу «постійного реформування» без відчутного результату. На початку XXI століття в Україні зазнали активізації перетворення в системі вищої освіти, що має нормативну базу у вигляді «Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [215], «Угоди про асоціацію України з ЄС», а також законів «Про наукову і науково-технічну діяльність» [202], «Про освіту» [205], «Про вищу освіту» [189], «Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» [203], «Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») [45] та ін.

У 2009 р. Науково-методичними комісіями Інституту інноваційних технологій і змісту освіти розроблені проекти нових галузевих стандартів (ОПП, ОКХ) фахівців спеціальності [32; 34]. У процесі європейської інтеграції до світового освітнього простору зміщено акцент із теоретичної на практичну підготовку, запроваджено компетентнісний підхід; переформатовано програми, навчальні плани тощо відповідно до євроінтеграційних процесів і європейських стандартів; організовано формування в здобувачів вищої освіти вміння навчатися впродовж життя. У процесі навчальної діяльності з вивчення іноземної мови змінюється взаємодія між викладачем і курсантом, підвищується реноме іноземних мов, активно впроваджують інформаційно-комунікаційні технології під час проведення контролю знань з іноземних мов. Водночас помітна неготовність закладів до впровадження реформ (брак професійних викладачів, некоректне використання форм, методів і засобів викладачами).

Аналіз навчальних планів засвідчує суттєву динаміку кількісних показників, зміни в освітньому процесі щодо вивчення іноземної мови. Зокрема, у 2003 році опановували дисципліни, що передбачали формування іншомовної комунікативної компетентності: «Англійська мова», «Ділова

англійська мова», «Спеціальна термінологія на англійській мові». Із 2012 року запроваджено єдиний наскрізний курс «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» (додаток Ж.3).

Другий субперіод (2011–2017 рр.) позначений підписанням «Манільських поправок до додатка до Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти (ПДМНВ)» 1978 року та «Кодексу з підготовки і дипломування моряків та несення вахти», що передбачало модернізацію всіх компонентів ІІІ курсантів як складноструктурованої системи.

Іншомовна комунікативна компетентність майбутніх морських фахівців – невід’ємний компонент професійної підготовки, що являє собою комплексний особистісний ресурс, який уможливорює ефективну взаємодію в процесі використання іноземної мови як засобу реалізації професійних завдань. Підготовка фахівців морського флоту є важливим складником професійної системи освіти, концептуальні положення якої представлені як у державних документах, так і в міжнародних конвенціях стосовно підготовки моряків та безпеки судноплавства. У цих документах спроектовано досягнення функційної грамотності у володінні іноземною мовою, тобто реальне робоче володіння нею, яке б справді забезпечувало випускникам мовну взаємодію з носіями іноземної мови з особистою метою та для міжнародної співпраці. Іноземна мова не тільки ознайомлює з культурою країн досліджуваної мови, а й через порівняння відображає особливості національної культури, інформує про загальнолюдські цінності.

Інтегруючись до єдиного освітнього простору, українські ЗВО МП орієнтуються у своєму розвитку на якісно новий рівень – взаємодію та співпрацю із закладами, установами, організаціями й фондами інших країн світу. Зважаючи на значущість підготовки фахівців відповідно до міжнародних стандартів, що мають бути конкурентоспроможними, здатними до продуктивної роботи в умовах мінливого ринку праці, система вищої

освіти України зазнає змістових та організаційних змін у функціюванні закладів вищої освіти й освітнього процесу. З огляду на особливості професійної діяльності моряків, які одними з перших увійшли до світової морської індустрії, заклади вищої освіти морського профілю мали адекватно реагувати на вимоги сучасного ринку праці. Важливою умовою якісної підготовки майбутніх фахівців морської галузі, здатних до продуктивної роботи в екіпажах із міжнародним складом, є готовність до професійної комунікації англійською мовою, що офіційно визнана робочою мовою на морських судах.

З огляду на міжнародний характер професії моряка, формування англійської професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців флоту регламентоване низкою нормативно-правових документів національного й міжнародного рівнів. У цьому контексті варто назвати один із найважливіших документів щодо узгодження процесів навчання англійської мови у ЗВО МП світу – «Типовий модельний курс з англійської мови для моряків 3.17» («Model Course 3.17 Maritime English»), розроблений фахівцями Міжнародної морської організації (ІМО) і рекомендований як організаційна й методична підтримка національних навчальних курсів [299]. У 2015 р. цей документ був редагований, що зумовлене нагальними потребами й важливими змінами в морській галузі з мовної підготовки працівників галузі. Оновлений формат документа передбачає ґрунтовне вивчення й аналіз, оскільки своєчасне оновлення змісту навчання англійської мови у ЗВО МП є важливою умовою збереження конкурентоспроможності майбутніх фахівців морської галузі в жорстких умовах світового ринку праці.

У реаліях навчального закладу платформа дистанційного навчання повинна бути використана для доповнення й розширення традиційного процесу навчання та комунікації в середовищі школи, ЗВО. Це означає, що за підготовку освітнього змісту та управління ним відповідатимуть переважно

вчителі й викладачі всіх предметів, а не лише фахівці в галузі інформатики та ІКТ [249–251]. Серед найважливіших вимог до впровадження й використання системи дистанційного навчання в умовах навчального закладу належать такі:

- наявність інтерфейсу, допомоги й документації рідною мовою;
- урахування реальних можливостей учнів, технічних і фінансових умов школи, потреб та можливостей учителя;
- функційна еластичність, доступність інструментів, використання яких уможливорює підтримку комунікації між користувачами;
- урахування педагогічних потреб, підтримка нових стилів навчання, насамперед когнітивного, креативного й конструктивного;
- проста заміна ролей (учень – учитель – автор курсів) [297].

Використання платформи «MOODLE» у системі освіти у ЗВО МП дає змогу викладачеві дистанційно представляти свій курс, що сприяє доступу курсантів до методичних матеріалів, організації самостійної роботи з огляду на специфіку майбутньої професії.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної освіти навчання іноземних мов у ЗВО являє собою цілеспрямовану мовну комунікативну діяльність, а її організація постійно трансформується в більш змістовну та значущу. Це детерміноване передусім глобалізаційними процесами, що відбуваються в світі, а також рухом України до європейського інтеграційного простору, орієнтацією на європейські стандарти якості підготовки фахівців, розширенням міжнародної співпраці тощо. Нині основним завданням вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти стає сформованість у майбутніх дипломованих фахівців соціально-комунікативної компетентності. Зазначене вимагає переосмислення принципів і підходів до організації мовної комунікативної діяльності, реконструкції змісту іншомовної освіти та переосмислення вимог до професійного рівня викладача іноземних мов.

Проблеми вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти різного профілю привертають усе більшу увагу представників вітчизняної наукової думки та педагогів-практиків. Механізми реалізації оновлених підходів до розвитку соціально-комунікативної компетентності досліджували Г. Баранова, С. Барсук, Г. Барташова, К. Галацин, Н. Герасименко, О. Хоменко, А. Цина та ін. Методологію розвитку морської освіти в Україні обґрунтували М. Бабишина, Ю. Петровська, О. Фролова та ін. Водночас бракує студій, зорієнтованих на аналіз сучасних підходів до вивчення іноземної мови студентами ЗВО МП, що мають свою специфіку. Отже, це питання потребує додаткової уваги.

З огляду на специфіку роботи з формування в майбутніх фахівців морської галузі іншомовної професійної компетентності, найактуальнішими вважаємо реалізацію комунікативно-когнітивного та професійно орієнтованого підходів до вивчення іноземних мов. Комунікативно-когнітивний підхід, за твердженням Г. Барабанової, ґрунтований на засадах «принципу свідомості в навчанні й на теорії соціоконструктивізму, згідно з якою студент є суб'єктом процесу навчання» [4, с. 56]. Реалізація цього підходу передбачає насамперед опанування комунікативних знань, тому доцільно акцентувати на широкому спектрі принципів, упровадження яких забезпечить інтенсивність навчального процесу в морських ЗВО. Реалізація ж професійно орієнтованого підходу пов'язана з добором змісту іншомовної освіти (професійна лексика, створення ситуацій, обговорення тем із практичної діяльності моряків тощо).

У контексті сучасного розвитку морської освіти пріоритетною визнана й реалізація інноваційного підходу, що передбачає здатність педагогів до творчого пошуку та використання інновацій. Прикладом нового й прогресивного в сучасній освіті, зокрема організації комунікативної діяльності, є інформаційно-комунікаційні технології. Інтернет-простір створює можливості для широкого використання інформаційних джерел,

оперативних даних, організації дистанційного навчання, створення навчальних центрів тощо [6]. Такий освітній простір розширює ресурси для комунікативної підготовки моряків.

Такі завдання розв'язують через реалізацію інтегрованого підходу. У зв'язку з цим, О. Хоменко зазначає, що потреба в розробленні комплексної моделі управління процесом професіоналізації фахівців вимагає сформованості високого ступеня комунікативної культури, яка являє собою інтегроване утворення, що здатна забезпечити не тільки інтеграція змісту мовної освіти в ЗНЗ. Співпраця вітчизняних університетів із зарубіжними – один із кроків упровадження інтегрованого підходу, що стає можливим завдяки засобам реалізації програм академічної мобільності (Сократес, Ерасмус, Таціс, Темпус). Важливою умовою успішної взаємодії університетів у світовому освітньому просторі є володіння її учасників іноземними мовами, розуміння культурної самобутності народу, що детермінує оновлення цілей і завдань іншомовної підготовки, зміну її статусу, посилення ролі в системі вищої професійної освіти [282]. Отже, інтегрований підхід полягає в синтезі наявних знань і контенту інформаційних ресурсів, екстраполяції оновленого досвіду до єдиного мовленнєвого простору, що призводить як до розширення мовної картини світу студента, так і до трансформації сучасного світового простору.

Праксеологічний підхід реалізований через систематичну організацію практичної роботи студентів. У межах такої роботи передбачене прослуховування аудіоматеріалів, записаних носіями мови, корегування вимови, відпрацювання конкретного звука тощо. Доцільно використовувати широкий спектр інноваційних методів (метод «тихого» навчання («The Silent Way»), метод «громади» («Community Language Learning»), нейролінгвістичне програмування («Neuro-Linguistic Programming»), варіанти сугестивного методу тощо [106].

На думку сучасних учених, переваги використання зазначених методів пов'язані з формуванням внутрішньої мотивації, сприянням активізації мислення, концентрацією уваги, стимулюванням пізнавальної активності, самостійності учнів, що дає змогу продуктивно застосувати резервні можливості особистості через занурення в іноземний мовний і мовленнєвий простір.

Відповідно до цього, зростають вимоги й до професійного рівня викладача іноземних мов. Розуміючи, що мова слугує засобом взаємовпливу осіб, залучених до комунікативної діяльності, викладач має бути обізнаним із різними аспектами теорії мовленнєвого впливу, що вивчає механізми варіативної інтерпретації впродовж функціонування мовної системи в певній сфері діяльності людини [30]. Зокрема, для ефективного навчання студентів різного профілю варто виявити специфіку й пріоритетні чинники успішного використання мови для реалізації особистих і професійних завдань комуніканта. Крім вивчення системи мовних форм, викладач повинен акцентувати на комунікативних аспектах мовленнєвої діяльності. Простежувана тенденція до організації контекстного, усвідомленого, умотивованого вивчення мов. Результативність навчання зростає за умови реалізації сучасних підходів: комунікативно-когнітивного, професійно орієнтованого, гуманістичного, інноваційного, інтегрованого, праксеологічного тощо. Комплексне впровадження названих підходів до системи іншомовного навчання у ЗВО МП має забезпечити сформованість соціально-комунікативної компетентності курсантів. Контент цього феномену вирізняється багатоваріантністю, поліаспектністю визначень, неоднозначністю трактування та перспективністю для нашого дослідження.

Вивчення іноземної мови – невід'ємний складник професійної підготовки фахівців у ЗВО МП. Високий рівень викладання іноземної мови у вищих навчальних закладах вимагає від педагога знання новітніх методів навчання, освітніх технологій, спеціальних прийомів для оптимальної

організації навчального процесу відповідно до рівня знань, потреб, інтересів студентів тощо.

Процес викладання передбачає використання низки прийомів навчання, різноманітних підходів і робочих технік. «Прийоми навчання – сукупність конкретних навчальних ситуацій, що сприяють досягненню проміжної (допоміжної) мети конкретного методу» [21].

Аналіз досліджень і практик дає змогу виокремити основні підходи й методики викладання іноземних мов у ЗВО МП:

- класична методика викладання (Н. Бонк, В. Аракіна), що базована на розумінні мови як повноцінного засобу комунікації й передбачає цілеспрямовану роботу з усіма мовними компонентами;

- лінгвокраїнознавчий підхід (Е. Верещагін, В. Костомаров), що прогнозує вивчення мови ц культури на основі інтеграції; у межах цього підходу лексичний склад слова слугує основним джерелом лінгвокраїнознавчої інформації, зумовлює концентрацію уваги на вивченні еквівалентних і безеквівалентних лексичних понять, термінологічної лексики, фонові лексики, фразеологізмів;

- лінгвокультурологічний підхід (В. Телія, В. Воробйов, В. Фурманова, В. Маслова, Ю. Степанов, Н. Арутюнова, В. Червоних) дає змогу інтерпретувати мовну семантику як результат культурного досвіду;

- комунікативна методика, що вибирає детермінантою в навчанні практику спілкування, зокрема усного сприймання мови й навчання мовлення;

- етнографічний підхід (М. Byram, V. Esarte-Sames, M. Byram, G. Zarate, Ch. Kramsh), провідною ідеєю якого є вміння зрозуміти поведінку людини та взаємодіяти з представниками іншої культури, яким притаманні інші цінності [264].

Основні методи навчання в процесі іншомовної комунікативної підготовки передбачають демонстрацію нового іншомовного матеріалу та

способів оперування ним: управління навчальною діяльністю; організація самостійного пошуку студентів; пояснення викладача; організація вправління; реалізація контролю за успішністю студентів [150].

Система освіти майбутніх фахівців морського профілю передбачає організаційні форми навчання, адекватні до умов кредитно-модульної системи навчання та спрямовані на набуття студентами знань (лекції, семінарські заняття, навчальні екскурсії, консультації); оволодіння навичками й уміннями (практичні заняття, навчальні конференції, педагогічна практика); контроль знань, навичок і вмінь (курсова й випускна кваліфікаційна роботи, педагогічна практика) [125].

На лекціях студенти мають змогу опанувати декларативні знання про усталені теоретичні положення методики викладання іноземних мов, нові дискусійні ідеї вітчизняних і зарубіжних методистів. Крім того, студенти отримують процедурні знання про технологію іншомовної освіти студентів морських ЗВО. На семінарських заняттях обговорюють теоретичні питання викладання іноземної мови у ЗВО, а також демонструють рівень декларативних знань, засвоєних на лекціях та під час самостійної й індивідуальної робіт. У ході навчальних екскурсій студенти ЗВО відвідують уроки іноземної мови, аналізують їх із викладачем методики й учителем іноземної мови. Спостерігаючи за навчанням, студенти оволодівають процедурними знаннями, уточнюють, поглиблюють, конкретизують щойно засвоєні в ході спостереження процедурні знання, аналізують як методичну, так і мовленнєву діяльність викладача [150].

У контексті методів викладання іноземних мов для студентів ЗВО важливим є усвідомлення викладачами й методистами продуктивності використання інтерактивних методик і технологій викладання, що містять вагомий розвивальний потенціал: здатність формувати в студентів критичне мислення, розвивати уяву й почуття, удосконалювати соціальну поведінку та загальну культуру спілкування [245].

Використання сучасних інноваційних освітніх технологій забезпечує якісну мовну підготовку, оскільки вони вможливають організацію проектної роботи на підставі інформаційних і комунікаційних технологій, виконання робіт із застосуванням навчальних комп'ютерних та мультимедійних програм, запровадження дистанційних технологій у навчання іноземних мов, створення презентацій у програмному середовищі «Microsoft PowerPoint», роботу з ресурсами всесвітньої мережі Інтернет.

Заняття з іноземної мови у ЗВО з використанням інтерактивних технологій має бути структуроване й передбачати:

- 1) мотивацію (відбір методу для мотивації – бесіда, «незакінчене речення», «мозковий штурм», робота з пресою, аналіз педагогічних ситуацій, фрагментів фільмів на педагогічну тематику та ін.);
- 2) повідомлення теми й очікуваних результатів навчання;
- 3) обговорення основних теоретичних положень із теми заняття (робота в малих групах, у парах, колективна діяльність, мозковий штурм, дискусія, вільний мікрофон);
- 4) рефлексію (усвідомлення результатів заняття) [67].

Найбільш ефективними є такі форми парної та групової роботи: внутрішні (зовнішні) кола («inside / outside circles=Mary goes round»); мозковий штурм («brain storm»); читання зигзагом («jigsaw reading»); обмін думками («think-pair-share»); парні інтерв'ю («pair-interviews») та інші [158].

Отже, серед поширених методів навчання студентів у ЗВО МП виокремлене навчання на лекціях, семінарських заняттях, обговорення та комунікація в групах. Нині активно застосовують також інтерактивні методи вивчення іноземної мови.

Міністерство освіти і науки України звертає особливу увагу на виконання програми впровадження новітніх інноваційних методів викладання іноземних мов на найбільш інтенсивній основі. Взаємовигідна багатостороння співпраця й обмін науково-педагогічним потенціалом між

різними інститутами, організаціями іноземних держав породжують величезний попит на вивчення мов [231]. На тлі цих вимог до викладання іноземних мов акцентовано на реалізації комунікативного підходу. Основна ідея полягає в тому, що студенти повинні не лише здобувати знання, а й розвивати навички та вміння використовувати мовні форми для реальних комунікативних цілей.

У процесі вивчення англійської мови важливим щодо продуктивності процесу є навчально-методичне забезпечення, зокрема підручники, за якими курсанти безпосередньо вивчають англійську мову, їхня професійна спрямованість, що вможливорює прикладний аспект навчання, види завдань, які сприяють засвоєнню мови. В освітньому процесі досліджуваного періоду використовують підручники й посібники, що розроблені викладачами закладів освіти морського профілю. Зокрема, у Херсонській державній морській академії підготовлено низку практико-орієнтованих посібників, що схарактеризовані нижче.

Кудрявцева В. Ф., Бобришева Н. М., Голуб В. Е., Літікова О. І., Мороз О. Л., Петровська Ю. В., Чуприна К. Л. «Seven Seas Ahead. Student's Book» (2012) – посібник, де представлено навчальний матеріал, який сприяє вивченню англійської мови, необхідної для курсантів усіх спеціальностей, що проходять практику на суднах у портах і в морі. Мета посібника – розвиток умінь спілкування на професійні теми з членами багатонаціональних екіпажів [128].

Кудрявцева В. Ф., Мороз О. Л., Петровська Ю. В., Сморочинська О. О. «Welcome aboard» (2009) – перший у серії посібників для навчання англійської мови судноводіїв. Запропоновано навчальний матеріал, який сприяє вивченню англійської мови, необхідної для курсантів професійного спрямування «Судноводіння», що проходять практику на суднах у портах і в морі. Мета навчального посібника – розвивати вміння спілкуватися на професійні теми з членами багатонаціональних екіпажів [302].

Одна з невід'ємних частин процесу підготовки майбутніх фахівців морської галузі – використання новітніх технологій, як-от автоматизація та цифровізація. Сьогодення вимагає адаптації до змін, які відбуваються у світі. Постає питання про пошук нових технік і технологій, які б покращили стан підготовки майбутніх моряків у процесі вивчення англійської мови, що є робочою мовою екіпажу та слугує запорукою взаєморозуміння й безпеки на судні [284].

Використання комп'ютера під час проведення занять максимально наближає навчання до реальних життєвих ситуацій. Робота в мережі Інтернет збільшує можливості та сприяє підвищенню продуктивності вивчення іноземних мов. Комунікація – основа Всесвітньої Мережі, що забезпечує безпосередній зв'язок із носіями мови через листування за допомогою електронної пошти; реалізацію спільних телекомунікаційних проектів; участь у різноманітних конкурсах й олімпіадах, текстових і голосових чатах; розміщення дослідницьких робіт на сайтах та отримання відгуків із різних країн світу; читання фахової гіпертекстової інформації; використання онлайн-словників тощо. Інтернет також створює можливості для комунікації із зарубіжними ровесниками у віртуальному вимірі [114].

Комп'ютерні технології надають викладачеві змогу актуалізувати й оновлювати навчальний матеріал згідно з темою, формувати обсяг і складність інформації, яку потрібно подати відповідно до поставленої перед заняттям мети та рівня підготовки студентів, ознайомлювати студентів з інформацією, що має професійний характер.

Швидкий розвиток і поява нових цифрових технологій, відкритість та прозорість освітніх систем, перехід освітнього процесу до віртуалізованого простору допомагають закладам вищої освіти розширювати свої можливості для створення інформаційно-освітніх середовищ сучасного покоління, що дають змогу перейти до нової форми відносин у комунікації між усіма учасниками освітнього процесу. ЗВО МП не можуть залишитися осторонь

змін, які відбуваються у всьому світі, повинні докладати всі зусилля для адаптування своїх технологічних стратегій із метою підвищення конкурентоспроможності випускників [25].

У звіті «Горизонт» основними тенденціями в освітні названі просування цифрової освіти, переосмислення практики навчання й роботи освітніх установ [294]. Аналіз, наданий «Educase» також підтверджує, що пріоритетними напрямками розвитку освіти є цифрова та інформаційна грамотність, он-лайн і змішане навчання, розвиток та залучення викладачів до технологій, доступність й універсальний освітній дизайн [298].

Херсонська державна морська академія й підрозділ Морський коледж ХДМА використовує «LMS Moodle» із 2015 року. Нині на платформі зареєстровані всі курсанти / студенти й викладачі ХДМА та МК ХДМА. Загальна кількість користувачів – близько 6712 осіб (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Користувачі «LMS Moodle»

Херсонської державної морської академії та Морського коледжу

№ з/п		Денна форма навчання	Заочна форма навчання	Усього осіб
Курсантів ХДМА				
1	Херсонська державна морська академія	1785	2100	3885
2	Морський коледж Херсонської державної морської академії	1960	569	2529
Усього курсантів		3866	2885	6414
Викладачі ХДМА				176
Викладачі МК ХДМА				122
Усього викладачів				198
Усього користувачів				6712

Джерело: [25].

Платформа «LMS Moodle» містить інформаційні ресурси академії, систему комп'ютерного оцінювання та електронні курси (рис. 2.4).

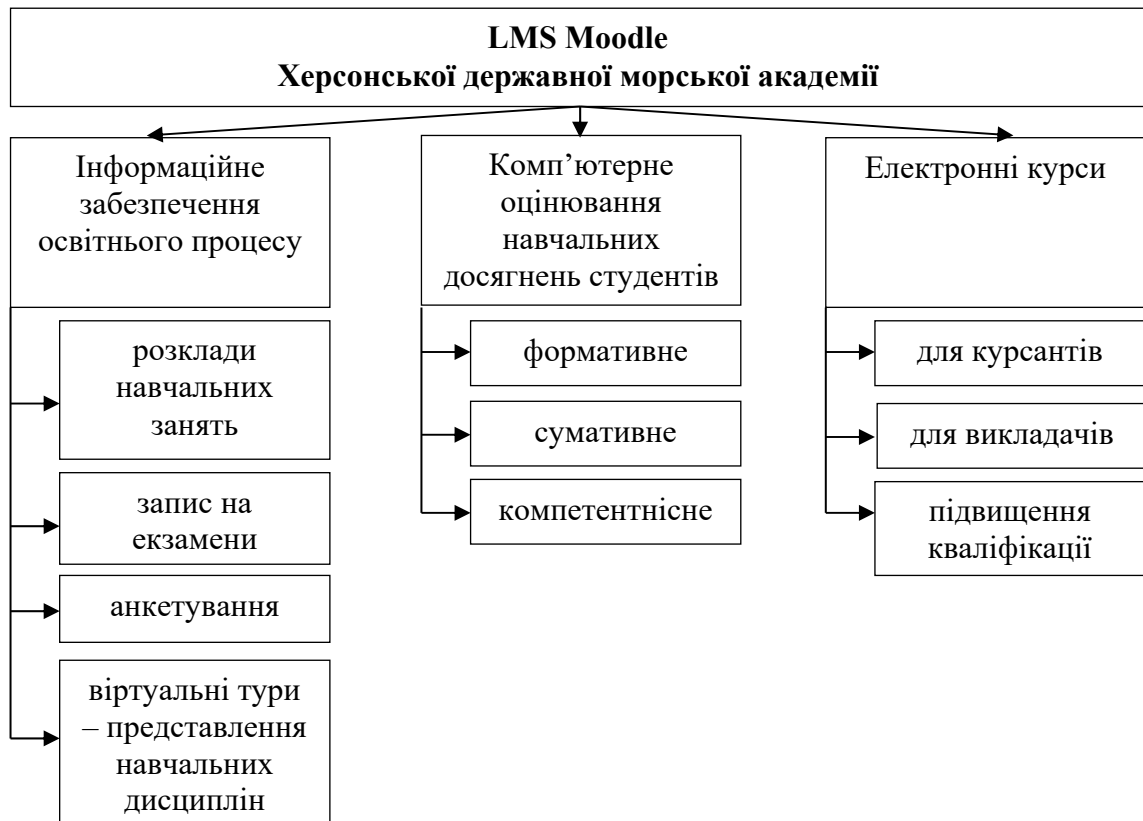

Рис. 2.4. Система інформаційно-освітнього середовища ХДМА на платформі «LMS Moodle»

Джерело: [24].

Курсанти мають змогу навчатися за індивідуальним графіком, зважаючи на факт перебування на практиці або в рейсах. Для неперервності освітнього процесу й реалізації організаційних питань розроблено систему інтеграції хмарних сервісів «Google» із платформою «LMS Moodle». На сайті розташований розклад навчальних занять та екзаменаційних сесій за факультетами. Диспетчери деканатів мають доступ до редагування розкладу, у режимі он-лайн можуть вносити зміни, що одразу стають доступними для всіх користувачів сервісу. Курсанти й викладачі (97,8 %) підтверджують позитивний вплив від упровадження електронного розкладу.

Створено систему запису на індивідуальне комп'ютерне оцінювання, що проходить у режимі екзаменаційних сесій, передбачено вибір магістерських робіт і керівників, представлено на сайті всі форми документів для заповнення викладачами й студентами кафедри. У системі «LMS Moodle» проводять анкетування викладачів та студентів, збирають віртуальні тури-представлення за навчальними дисциплінами [25].

У зв'язку з розвитком змішаного навчання, на сайті «LMS Moodle» запропоновано створені електронні курси дисциплін та матеріали тестових екзаменаційних завдань (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Кількість електронних курсів, що містять тестові завдання
для комп'ютерного оцінювання**

	Кількість екзаменів із тестовими матеріалами
Кафедра судноводіння та електронних навігаційних технологій.	11
Кафедра інноваційних технологій та ТЗС.	7
Кафедра управління судном.	12
Кафедра економіки та морського права.	5
Кафедра інформаційних технологій, комп'ютерних систем і мереж.	1
Кафедра гуманітарних дисциплін.	7
Кафедра англійської мови (СП).	7
Кафедра англійської мови (СЕ).	10
Кафедра англійської мови (СВ).	4
Кафедра транспортних технологій.	9
Кафедра ЕСЕЗА.	36
Кафедра ЕСЕУ.	16
Кафедра ЗП.	8
Кафедра природничо-наукової підготовки.	25/08/199313
Усього:	146

Джерело: [280].

Система оцінювання в ХДМА охоплює формативне, сумативне й компетентнісне оцінювання [22]. Електронні курси створені як для курсантів, так і для випускників із метою підвищення кваліфікації й викладачів. Усі

курси мають інтерактивну спрямованість, містять сервіси «Web 2.0», гейміфіковані завдання та систему відстеження для формування компетентностей курсу [280].

Із 2016 року, беручи участь у проекті «Комунікативний підхід при вивченні англійської мови», Херсонська державна морська академія (ХДМА) налаштовує систему електронного забезпечення навчання на базі платформи «MOODLE». Інформаційне забезпечення навчального процесу на цій платформі відбувається на курсах, що розподілена за двома категоріями: Херсонська державна морська академія та Морський коледж ХДМА. Курсанти-користувачі сайту наразі мають змогу: записатися на індивідуальне складання (комп'ютерне тестування з використанням автоматизованої системи контролю); переглянути розклад свого факультету, що розташований у мережевому офісному пакеті «Google docs»; ознайомитися з навчально-методичними матеріалами курсів, на які користувач зареєстрований; виконувати різноманітні завдання викладачів, надсилати їх на перевірку, проходити електронне тестування. Отже, у ХДМА організоване змішане навчання (поєднання очного навчання у ХДМА з навчанням у «LMS MOODLE») [266].

На думку М. Мокрієва, система електронного забезпечення навчання на базі платформи «Moodle» надає можливості для створення освітнього середовища з комплексом навчальних електронних курсів, потребує інтеграції додаткових модулів до «Moodle», що сприяє розширенню ресурсів у напрямі управління навчальним процесом [154].

Викладачі англійської мови ХДМА розробили комплекси навчально-методичних онлайн-матеріалів з інтерактивними завданнями до дисциплін (іноземна мова, морська англійська, англійська мова за професійним спрямуванням), забезпечили вільний доступ до них у будь-який час та будь-де. Усі комплекси навчально-методичних онлайн-матеріалів, які розташовані в «LMS MOODLE» повністю узгоджені з робочими програмами навчальної

дисципліни. Зміни й доповнення в робочих програмах зумовлені вимогами «Модельних курсів ІМО» (Міжнародної морської організації) [299].

Курсанти складають сесію в окремій категорії, що містить курси з пробним та підсумковим тестуванням. Обов'язковий екзаменаційний тест залікової сесії з англійської мови охоплює приблизно 150 запитань, із яких рандомно комп'ютер вибирає 30 запитань різного рівня складності, відповідно до вивчених модулів програми з перевіркою лексичних, орфографічних, граматичних навичок. Використання комп'ютерного тестування унеможливорює вплив людського чинника на оцінювання знань курсантів [301]. Усі оцінки за складені іспити відображають в електронному журналі оцінювання. Викладач має змогу перевірити, відредагувати або додати оцінки курсантів за всі елементи діяльності, а курсанти можуть переглянути власні оцінки. Усі електронні курси з вивчення англійської мови уніфіковані, тобто мають стандартну структуру – складаються з п'яти модулів за семестр, містять обов'язковий елемент поточного контролю після кожного модулю – електронне тестування («Stop and check», «Progress test»). Інший обов'язковий елемент курсу, що також розташований наприкінці модулю, – список запитань для усної перевірки компетентності («Check your competency questions») [44]. До інших елементів курсів, які використовують викладачі, належать: глосарій, завдання, обстеження, тест, урок, форум, чат, гейміфіковані вправи модуля «HotPot» і «SCORM»-пакети; ресурси: книга, напис, сторінка, файл, тека та веб-покликання. Для відстеження власного руху на курсі використовують репозитарій компетентностей, поля позначок виконання й шкала виконання. Репозитарій компетентностей містить список компетентностей, якими курсант має опанувати з першого модуля вивчення англійської мови згідно з «Модельним курсом 3.17» ІМО [299]. Кожна додана компетентність має бути підтверджена списком завдань курсу, зокрема електронним тестуванням. Для підвищення якості навчання на електронних курсах використовують гейміфікований підхід (відзнаки, ігри,

таблиці лідерів, рівні, місії, поінти, мапи, аватари, квести тощо). Ігрові методики в неігровому середовищі викладачі застосовують для опанування курсантами комунікативної компетентності [301]. На курсах також широко використовують метод кейсів для розвитку критичного мислення в курсантів. Завдання в межах методу можуть бути трьох типів: до, протягом та після читання автентичного тексту про проблемну ситуацію на судні, переважно з інтернет-журналів. Перевагою таких завдань є можливість отримання фідбеку від викладача – відгуку про виконане завдання й виправлення помилок. Метод проектів на курсах реалізований за допомогою діяльності студентів. Викладач окреслює формат майбутнього проекту (текстовий або завантаження одного чи кількох документів будь-якого типу), вибирає форму організації діяльності: індивідуальну, парну або групову. Інша групова діяльність – заповнення вікі-сторінок, таблиць із прикладами, що передбачають їх опис [302]. Система електронного забезпечення навчання ХДМА працює також за допомогою мобільного додатка, реалізуючи технологію мобільного навчання. Саме мобільне навчання – інноваційний навчальний підхід, який робить процес навчання більш привабливим, демократичним, комфортним і стимулює курсанта до самоосвіти. Отже, усі зазначені елементи підготовки компетентних морських спеціалістів в електронному інформаційно-освітньому середовищі сприяють ефективній організації навчання курсанта [23].

Платформа дистанційного навчання «MOODLE» створює всі умови для підвищення рівня навчальних досягнень курсанта, розвитку професійно значущих якостей особистості, творчих здібностей, самостійності та активності для становлення й розвитку професійної компетентності майбутнього працівника морської галузі. Відкритість і швидкий розвиток системи управління мобільним навчанням сприяють її застосуванню в різних видах навчальної діяльності, забезпечуючи гнучкість і задоволення широкого кола освітніх потреб [53].

Майбутні фахівці морської галузі, прагнучи стати успішними в професійної діяльності, повинні володіти комунікативною компетентністю, здатними застосовувати знання робочої мови на судні (англійської) у конкретному спілкуванні. Новітні технології супроводжують низку нових методик, які мають переваги. Одна з таких методик – гейміфікація [296], під цим терміном зарубіжні дослідники розуміють використання ігрових практик та механізмів у неігровому контексті для залучення кінцевих користувачів до розв'язання проблем [303].

«LearningApps.org» – онлайн-сервіс, за допомогою якого створюють інтерактивні вправи. Це конструктор для розроблення різноманітних завдань із різних предметних галузей для використання під час проведення занять та в позаурочний час. Сервіс «LearningApps» є додатком Web 2.0 для підтримки освітніх процесів у навчальних закладах різних типів. За допомогою цієї платформи викладачі кафедр іноземних мов створюють гейміфіковані вправи для ефективного вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах морського профілю. На цьому інтернет-сервісі мультимедійних дидактичних вправ існують шаблони вправ: вікторина, кросворд, пазл, ігри.

Система дистанційного навчання на базі платформи «MOODLE» – невід'ємний складник навчального процесу Морського коледжу Херсонської державної морської академії. Важливим компонентом підготовки майбутніх фахівців морської галузі є вивчення англійської мови. Для формування іншомовної компетентності в курсантів як засобу професійного спілкування; особистісного розвитку; динаміки комунікативної компетенції; здатності розуміння й формулювання висловлювань у процесі професійного спілкування створено електронний курс «Морська англійська мова за професійним спрямуванням» (2010 р.).

Опанування навчальної дисципліни базоване на принципах теорії поетапного контекстного навчання та взаємопов'язаних видів мовної діяльності. Мета курсу передбачає розв'язання таких завдань:

- сформувати в курсантів уявлення про специфіку виробничого спілкування на судні, що забезпечить необхідну комунікативну спроможність у сферах професійного спілкування в усній та письмовій формах;

- розвивати творче мислення в ході виконання практичних завдань у навчальних ситуаціях, що передбачають відтворення професійного середовища й вимагають професійної компетенції фахівців морського торговельного флоту;

- сформувати основні вміння спілкування в професійно орієнтованих ситуаціях, розвивати вміння сприймати усну мову та реагувати на неї, сформувати навички читання професійно спрямованих текстів, виробити навички використання в практичній діяльності оригінальної технічної літератури, розвивати писемну мову, застосовувати навички іншомовної комунікації під час співбесіди в кріюїнгових компаніях та в ході складання тестів професійного спрямування [24].

Дисципліна «Англійська мова за професійним спрямуванням» належить до циклу професійної та практичної підготовки, на нинішньому етапі підготовки фахівців морського торговельного флоту вона певною мірою узагальнює й систематизує матеріал. Відповідно до положень міжнародних конвенцій, курс акцентує увагу на узагальнені вивчених відомостей у процесі навчання англійської мови на попередніх етапах підготовки, а також на активізації знань зі спеціальних дисциплін [252].

Програма навчальної дисципліни «Англійська мова за професійним спрямуванням» складена згідно з «Кодексом із підготовки й дипломування моряків та несення вахти» (розділ II, таблиця А-II/I) [149], «ІМО Model Course 3.17 «Maritime English» [299]. Засвоєння навчальної дисципліни «Англійська мова за професійним спрямуванням» орієнтоване на

формування компетентності «використання стандартних фраз ММО для спілкування на морі й використання англійської мови в писемній та усній формах», що регламентоване «Кодексом із підготовки й дипломування моряків та несення вахти» (розділ II, таблиця А-II/I) [149].

«Морську англійську мову за професійним спрямуванням» вивчають курсанти другого курсу в першому семестрі, використовуючи підручник «Welcome Aboard», який був розроблений викладачами англійської мови ХДМА. Курс «Maritime English» охоплює 5 модулів, що сфокусовані на отримання професійних компетенцій. Морський контент завантажує кожен викладач курсу (тести, спільна діяльність: чат, форум, глосарії та ін.).

Для задоволення вимог до морської мовної освіти, що представлені в міжнародній конвенції ПДМНВ («Правила дипломування моряків та несення вахти»), у «Національній типовій програмі» (Програма 2005), «Модельному курсі 3.17» «Maritime English», який схвалений Міжнародною морською організацією (ІМО), та для задоволення потреб світового торговельного флоту в підготовці майбутніх судноводіїв, які можуть вільно спілкуватися англійською мовою в змішаних екіпажах, запроваджено вивчення дисципліни «Ділова англійська мова». У курсі передбачене навчання алгоритмів у ситуаціях, що імітують професійно-трудова відносини [160] (додаток М).

Отже, у сучасних умовах покращено можливості для вивчення іноземної мови у ЗВО МП; зміцнено матеріально-технічну базу; запроваджено нетрадиційні технології в процес навчання (симулятори, мультимедійні засоби навчання); надано можливості викладачам для використання онлайн-ресурсів, документів, конвенцій, посібників та ін.

У тимчасових стандартах освітньої-професійної підготовки майбутніх фахівців морської галузі виокремлено програмні компетентності, які передбачають володіння англійською мовою. Зокрема, названа лише одна

програмна компетентність – здатність до письмової та усної комунікації в професійному середовищі державною та іноземною мовами.

З огляду на роботу в складі міжнародних екіпажів, знання англійської мови є необхідним складником таких програмних компетентностей:

- здатність працювати в команді, організовувати роботу колективу, зокрема в складних і критичних умовах;
- здатність реалізувати нагляд і контроль за виконанням вимог національного й міжнародного законодавства у сфері мореплавства та заходів щодо забезпечення охорони людського життя на морі, охорони й захисту морського середовища;
- здатність до проведення навчальних занять і тренінгів на борту судна та ін. [168].

Для спеціалізації «Судноводіння» програмні результати навчання – знання англійської мови, що дають змогу використовувати англійськомовну технічну літературу, обговорювати англійською мовою професійні питання під час виконання фахових обов’язків (нормативна частина, цикл професійної підготовки «Англійська мова за професійним спрямуванням» – 17 кредитів, екзамен, наскрізне вивчення на всіх курсах).

Для спеціалізацій «Експлуатація суднових енергетичних установок», «Експлуатація суднового електрообладнання і засобів автоматики» програмні результати навчання – знання англійської мови, що допомагають використовувати англійськомовні технічні посібники й виконувати свої обов’язки («Англійська мова за професійним спрямуванням» 16,0, залік, ПП 1.2.1 «Англійська мова за професійним спрямуванням» 1,0, екзамен, наскрізне вивчення на всіх курсах) [168].

Аналіз джерельної бази послугував підставою для виокремлення тенденцій інтеграційного періоду: парадигмальні (узгодженість із світовими стандартами підготовки майбутніх фахівців морської галузі під час вивчення іноземної мови в закладах вищої освіти морського профілю); структурно-

навчальні (повернення до стандартизації підготовки в закладах вищої освіти морського профілю зі збільшенням академічної свободи закладу); змістові (оновлення галузевого спрямування змісту іншомовної освіти відповідно до світових стандартів); інструментально-методичні (запровадження особистісно орієнтованих технологій, розширення освітніх можливостей ІКТ).

2.4. Перспективні напрями використання продуктивних ідей історико-педагогічного досвіду для вдосконалення іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців морської галузі

У сучасному глобалізованому світі важливими є знання іноземної мови, що детермінує актуальність якісної підготовки фахівців до іншомовного спілкування. Володіння іноземною мовою – значуща умова для налагодження й підтримки міжнародних ділових контактів, інтенсифікації професійної взаємодії із закордонними колегами. Болонська конвенція також проголошує знання іноземних мов як необхідну основу мобільності студентів, викладачів і науковців для доступу до здобуття освіти, проведення досліджень, викладання та стажування в Європейському регіоні. Усі названі чинники аргументують економічну цінність знання іноземних мов і стають обов'язковим складником професійної підготовки майбутніх фахівців.

Конкурентоспроможність фахівців залежить від уміння читати й перекладати фахову іноземну літературу, від сформованості навичок сприймати на слух лекційний матеріал і доповіді іноземною мовою під час конференцій, круглих столів та семінарів; від уміння брати участь у бесіді й дискусії на професійні та ділові теми; від здатності віднайти необхідну інформацію в інтернеті або в будь-яких інших іншомовних джерелах; від уміння підготувати та провести презентацію за вибраною темою.

Серед основних принципів державної освітньої політики України пріоритетними є такі: забезпечення взаємодії науки, освіти й виробництва в розвитку міжнародної діяльності, підтримка підприємництва в науково-виробничій сфері, підготовка кадрів у сфері інноваційної діяльності, тобто підготовка осіб, які будуть безпосередньо працювати в галузі міжнародної кооперації. Загальна професійна підготовка в умовах технічного ЗВО зумовлена обсягом, структурою й динамічністю навчального матеріалу, який необхідний студентові для професійного становлення в сучасних умовах. Іноземна мова (англійська) входить до цього комплексу як органічний компонент процесу [5, с. 1–2].

Як засвідчує аналіз наукових праць із проблеми ефективності вивчення іноземних мов у морських ЗВО, потужний вплив на процес успішного оволодіння мовою мають різноманітні чинники: загально-педагогічні, методичні, індивідуально-психологічні, психофізіологічні, соціальні. Нині постають три основні проблеми, що заважають ефективному вивченню іноземної мови у ЗВО морського профілю (рис. 2.5).

Рис. 2.5. Проблеми, що заважають ефективному вивченню іноземної мови в морських ЗВО

Джерело: [175].

Нині одне з основних завдань вищої школи морської галузі – задовольняти потреби ринку праці, забезпечувати якісну підготовку, високий

рівень професійної готовності майбутніх фахівців та їхню конкурентоспроможність. Таке завдання можна виконати лише в разі вичерпних фахових знань і вмінь, їх доцільного залучення, спроможності розв'язувати професійні завдання в умовах іншомовного середовища, здатності інтегруватися до європейського освітнього простору.

Для формування професійної компетентності фахівців із вищою освітою морського профілю вагоме й пріоритетне значення мають знання іноземних мов, володіння якими робить фахівців конкурентоспроможними на міжнародному ринку праці. Це зумовлює потребу в якісних змінах під час вивчення іноземних мов майбутніми фахівцями морської галузі, що дасть змогу покращити ступінь розвитку їхньої іншомовної компетентності й уможливить досягнення успіху в професійній активній діяльності.

Як і викладання інших навчальних дисциплін, вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням у вищому морському навчальному закладі передбачає виконання практичних, загальноосвітніх, виховних і розвивальних завдань. Водночас предмет «іноземна мова» суттєво відрізняється від інших дисциплін, оскільки основне місце під час його вивчення посідає реалізація практичних цілей, у процесі досягнення яких реалізують інші завдання. Крім того, практична мета в навчанні курсантів іноземних мов у ЗВО України морського профілю полягає у формуванні комунікативної компетентності, тобто здатності спілкуватися з представниками тієї країни, мову якої вивчають.

У руслі аналізу іншомовної комунікативної компетентності курсантів, які вивчають іноземну мову за професійним спрямуванням, доцільно звернути увагу на можливість і необхідність формування навчальної, мовної, соціолінгвальної, соціокультурної, компенсаторної компетенцій як основних складників у процесі становлення комунікативної компетентності. Формування мовної компетенції має бути спрямоване на розвиток уміння користуватися мовним матеріалом у процесі отримання певної інформації під

час міжкультурного спілкування. Наявність соціолінгвальної компетенції передбачає вміння користуватися реаліями, особливими зворотами, специфічними правилами мовного спілкування, характерними для країн, мову яких вивчають. Натомість соціокультурна компетенція пов'язана зі знанням соціокультурних особливостей країни.

Навчальну компетенцію формують такі вміння, як уміння працювати зі словником, довідковою літературою тощо. Особливе місце в системі формування комунікативної компетентності в курсантів під час вивчення іноземних мов у ЗВО України морського профілю посідає компенсаторна компетенція. Ідеться про такі ситуації, коли від курсанта вимагають здатності виконувати поставлені комунікативні завдання різної складності з використанням обмежених мовних ресурсів, за умови, що розвиток кожного виду мовленнєвої діяльності буде комунікативно достатнім.

Формування іншомовної професійно-комунікативної компетентності вимагає зміни змісту, структури й технології вивчення іноземної мови для спеціальних професійних цілей, спонукає методистів, технологів, лінгвістів до інтенсифікації досліджень. Перехід від мови як «сукупності граматичних та лексичних знань» до практичного використання її фахівцями різних профілів утворює як основний проблемно-комунікативний метод навчання, в основі якого лежить орієнтація на професійну комунікацію [240].

Іншомовна комунікативна компетентність майбутніх морських фахівців є невід'ємним компонентом професійної підготовки та являє собою комплексний особистісний ресурс, що вможливує ефективну взаємодію в процесі використання іноземної мови як засобу виконання професійних завдань. Отже, постає проблема підвищення ефективності викладання іноземної мови, чого можна досягнути через використання продуктивних ідей історико-педагогічного досвіду для вдосконалення іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців морської галузі.

Проблемно-орієнтоване вивчення іноземної мови з професійним зануренням. У сучасних умовах конкурентоспроможність спеціаліста морського судноплавства на ринку праці залежить від його готовності оволодівати новими технологіями, легко адаптуватися до змінних умов праці, професійно орієнтуватися в інформаційних потоках і користуватися іноземною мовою у фаховому спілкуванні. Велика частина українських моряків працює сьогодні під іноземним прапором, у складі багатонаціональних екіпажів. Освіта й підготовка моряків вимагають врахування особливостей такої роботи [2]. Стратегічно важливим орієнтиром у викладанні іноземної мови у ЗВО морського профілю є вдосконалення методики навчання іноземної мови з використанням новітніх досягнень науки, техніки та інформатики, що створює передумови для ефективної інтеграції до світового економічного, політичного та освітнього простору, а також для професійного зростання й підвищення конкурентоспроможності випускників ЗВО на ринку праці.

Різноманітні аспекти проблеми вищої школи морського профілю схарактеризовано в працях В. Захарченко, С. Козак, М. Кулакової, І. Сокол, В. Тітяєва та ін. Попри посилене зацікавлення з боку науковців проблемою підготовки викладачів іноземної мови у ВНЗ морського профілю, порушене питання ще недостатньо розроблене. Проблема врахування спеціалізації в процесі навчання стає вкрай актуальною, аргументуючи доцільність зв'язку вивчення іноземної мови з майбутньою професією студентів.

Особливої актуальності набуває професійно орієнтований підхід до викладання іноземних мов у ЗВО, що передбачає формування в студентів навичок іншомовного спілкування в конкретних професійних, ділових, наукових сферах і ситуаціях, зважаючи на особливості професійного мислення [120].

Потужним специфічним принципом формування іншомовного професійного діалогічного мовлення майбутніх судноводіїв і механіків

служує принцип ситуативності. Його реалізація на засадах когнітивно-комунікативного підходу передбачає створення й використання ситуацій професійного спілкування, наближених до реальних.

Після засвоєння курсантами мовних знань (лексичних, граматичних, фонетичних) пріоритетним стає формування вмінь комунікації (взаємодії для досягнення результату). Саме в процесі спілкування в навчальних ситуаціях для виконання професійних завдань мовленнєва взаємодія стає вже не метою навчання, а засобом формування професійної комунікативної компетентності.

Диференціація підготовки здобувачів освіти з огляду на базовий рівень знань. Рівень знань іноземної мови особистості потрібно трактувати як важливий показник успішної діяльності сучасного фахівця, як результат його навчання у ЗВО. Готовність студентів до вивчення іноземної мови за фахом вирізняється системою здібностей особистості, а саме: здатність до самовдосконалення володіння іноземною мовою, розуміння звичаїв і культур інших країн, здатність спілкування з іноземними фахівцями особисто, без перекладача, здатність продовжувати навчання за кордоном, здатність використовувати знання іноземної мови на практиці, спілкуючись з іноземними колегами. Вивчення іноземної мови відіграє велику роль у професійному спілкуванні у вищому немовному закладі, впливає на підготовку студентів до ефективної комунікації в професійному середовищі. Одним з основних завдань закладу вищої освіти має стати надання допомоги першокурсникам як у професійній адаптації, так і у вивченні іноземної мови за фахом [285].

Викладання іноземної мови необхідно починати з огляду на базовий рівень знань за принципом «від простого до складного», якнайшвидше виробити в студента алгоритм його діяльності в режимі комунікативного ряду «викладач / аудіо- та мультимедійні засоби – студент», «студент – студент». Сучасна методика викладання іноземних мов – це гнучке

інформаційно-навчальне середовище. Сучасний підхід до пошуку оптимальної та ефективної методики викладання іноземних мов у немовному ЗВО полягає в поєднанні традиційних й інтенсивних методів навчання. За активного використання сучасних педагогічних технологій у процесі навчання іноземної мови студентів різних спеціальностей досягають позитивного результату із засвоєння й використання іноземної мови майбутніми спеціалістами в їхній професійній сфері [159].

Одним із важливих завдань ЗВО морського профілю має стати надання допомоги першокурсникам як на адаптаційному етапі вивчення іноземної мови, так і в професійній діяльності. Диференційований розподіл – одна з основних умов успішного оволодіння ІМ, тому необхідно брати до уваги цей фактор під час вивчення ІМ у ЗВО морського профілю.

Диджиталізація вивчення іноземної мови. Вивчення наукових праць і власний педагогічний досвід слугують підставою для систематизації дидактичних та методичних передумов формування в студентів іншомовної професійно орієнтованої комунікативної компетентності засобами інтернет-ресурсів, використання яких уможлиблює:

1) широкий діапазон доступних автентичних джерел фахової інформації та величезний вибір віртуальних освітніх послуг (словники, енциклопедії, пошукові системи, електронні платформи в системі дистанційного навчання, мультимедійні курси, сайти та сервіси для вивчення іноземних мов), інтерактивний характер численної кількості віртуальних освітніх послуг, що впливає на інтенсифікацію процесу вивчення іноземної мови;

2) створення природного середовища в умовах спільних мовних проєктів, обмін інформацією, ідеями, планами, застосування автентичних ситуацій діяльності, пов'язаних зі співпрацею, пошуком та переданням фахової інформації іноземною мовою, що сприяє підвищенню мотивації

студентів й інтересу до іноземної мови як інструмента пізнання культури носіїв цієї мови;

3) застосування різних форм аудиторної й позааудиторної роботи – індивідуальної, парної, групової через пошукову діяльність у мережі; аналіз отриманої фахової інформації із залученням саморефлексії студентів, що допомагає організувати спільні дослідницькі роботи, оперативно обмінюватися інформацією та формувати комунікативні вміння;

4) створення сприятливого середовища для індивідуального навчання, мультимедійність, розширення навчального простору, оперативне інформування й оновлення інформації, що сприяє ефективній організації інформаційного часу та простору, розвитку навчальної автономії, самоорганізації, самоконтролю й креативності;

5) забезпечення швидкого зворотного зв'язку та контролю успішності студентів, що дає змогу об'єктивно оцінювати навчальні досягнення студентів, розміщувати й виконувати онлайн-тести, миттєво отримувати оцінку та бачити свій прогрес у засвоєнні знань і розвитку комунікативних умінь [291].

Наприклад, використання інформаційного сайту about.com та його похідних ресурсів (specialized.about.com, psychology.about.com, grammar.about.com, gocalifornia.about.com, 712educators.about.com, dance.about.com тощо) дає широкі можливості для студентів гуманітарних, мистецьких, технічних спеціальностей. На сайті розміщено автентичні тексти, останні новини світу в галузях, що можуть бути цікавими майбутнім фахівцям, різноманітні тести для перевірки знань зі спеціальностей тощо. Крім того, студенти можуть переглядати відеоматеріали з тем, що їх цікавлять, іноземною мовою, обговорювати почуте та побачене, створювати діалоги на запропоновану тему [42].

Забезпечення наскрізного й міжпредметного підходу до викладання іноземних мов. У сучасній педагогіці щороку зростає увага до наскрізного й

міжпредметного підходу у викладанні іноземних мов. Викладачі розуміють, що не потрібно чекати, наприклад, заняття з іноземної мови, щоб удосконалити комунікативні навички, це можна зробити паралельно під час вивчення будь-якої фахової дисципліни.

Інтердисциплінарність виражена в об'єднанні двох або більше навчальних дисциплін в одній діяльності. За висловом Х. Якобса, інтердисциплінарність – це вид знання й підхід до курсу навчання, які свідомо охоплюють методологію й мову більш ніж однієї дисципліни для засвоєння центральної теми, проблеми, події, факту та досвіду [295].

Інтердисциплінарні зв'язки все більше зміцнюються з розвитком нових підходів до викладання, активним використанням інформаційно-комунікаційних засобів, а також інтерактивних прийомів. Заняття поєднують кілька видів діяльності, що дає курсантам змогу переходити з одного виду роботи до іншого, залишаючись зосередженими й максимально зацікавленими в роботі на занятті.

Й. Гербарт обґрунтував психологічний аспект взаємозв'язку знань, на основі чого дійшов висновку, що за умови зв'язного викладання матеріалу учні отримують навички швидше й повноцінніше, ніж за ізольованого вивчення предметів [20].

К. Ушинський наголошував на тому, що різні предмети потрібно викладати в тісному зв'язку один з одним, коли знання й ідеї, які репрезентовані різними науками, повинні мати органічний зв'язок [274].

На практиці можна стверджувати, що всі ці висловлювання є правильними й відображають необхідність усебічного вивчення предметів, використання інтердисциплінарних зв'язків. Серед позитивних аспектів використання інтердисциплінарного підходу у викладанні варто виокремити такі:

- обмін ідеями про дисципліну й навчання з колегами-ентузіастами для досягнення спільної мети;

- підвищення успішності курсантів;
- можливість курсантів навчатися, якщо виникають несподівані міждисциплінарні зв'язки;
- здатність курсантів усвідомлювати, що викладачі моделюють тривале навчання, цікавляться своєю дисципліною й курсами інших педагогів, спільно працюють із колегами, виявляють зв'язки між тим, що вони знають, і новими ідеями, формують нові погляди щодо розв'язання проблем;
- креативність, гнучкість, реальне навчання, не ізольоване освітнім досвідом;
- наявність більших можливостей для курсантів пов'язати нові знання з тим, що вони вже знають і чим цікавляться;
- сприятливі умови для курсантів у навчанні й демонструванні своїх навичок, розуміння проблем;
- особистий внесок курсантів у роботу внаслідок вивчення нових / складних понять, надання привілею й відповідальності у виборі того, що і як вони вчать, демонстрування свого бачення проблеми [295].

Серед недоліків варто назвати інтеграційну плутанину, що може виникнути в процесі таких занять, і трудомісткість програми підготовки. Специфіка викладання у ЗВО морського профілю полягає в тому, що, крім суто професійних навичок, майбутні фахівці морської галузі мають бути обізнаними в усіх сферах життєдіяльності. Під час плавання можуть з'явитися такі потреби, як, наприклад, надання невідкладної медичної допомоги, розв'язання соціокультурних проблем і подолання мовленнєвих бар'єрів, які виникають під час взаємодії членів екіпажу з різних країн. Ідеться про різноманітні ситуації, які погрожують здоров'ю та / або життю людей і вимагають негайного ухвалення рішень.

Для формування спроможності фахівця морського профілю легко долати труднощі й бути обізнаним майже в будь-якому питанні варто

активно використовувати інтердисциплінарний підхід до вивчення фахових дисциплін. Реалізуючи інтердисциплінарний підхід до навчання фахових дисциплін, на заняттях планують такі види навчальної діяльності, як заняття з використанням інтердисциплінарних зв'язків, інтегровані, бінарні, фрагментарно бінарні, дослідні заняття та ін.

На наш погляд, найбільш вдалим будуть зв'язки фахових дисциплін із курсом «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» та інформаційними технологіями. Наприклад, заняття із судноводіння можна спланувати так, щоб використовувати цілком або фрагментарно іноземну мову. Студенти зможуть активізувати свої знання з іноземної мови й закріпити їх за допомогою виконання завдань за фахом. Таке заняття стане ефективнішим, ніж звичайне, оскільки нові умови роботи на заняттях дають студентам змогу більше зосередитися, що сприятиме кращому запам'ятовуванню й опануванню професійних навичок.

Зараз широко використовують інформаційні технології в процесі вивчення більшості дисциплін, але варто ще раз наголосити на важливості їх застосування. Із розвитком технологій з'являється все більше автоматизованих систем, управління якими потрібно опанувати вже сьогодні, щоб завтра, коли курсанти стануть фахівцями, їм не було складно адаптуватися до змін.

Отже, варто використовувати комп'ютерне моделювання в межах курсів із судноводіння, судномеханіки або курсів із морського права (моделювання помилок, які можуть призвести до виникнення прецеденту), на заняттях з іноземної мови тощо. Проведення таких занять стимулює творчу діяльність курсантів, розвиває здатність адекватно ухвалювати рішення в нестандартних або в стресових ситуаціях.

Отже, інтердисциплінарний підхід до викладання фахових дисциплін у вищих навчальних закладах морського профілю забезпечує виховання

гармонійно розвинених професіоналів, які стануть повноцінними членами суспільства та першокласними фахівцями.

Запровадження дуальної форми навчання іноземної мови за професійним спрямуванням. Дуальна форма здобуття освіти в закладах вищої та фахової передвищої освіти передбачає здобуття освіти через поєднання навчання осіб у закладах освіти з навчанням на робочих місцях (навіть з отриманням платні) на підприємствах, в установах й організаціях для набуття певної кваліфікації на основі договору.

Метою впровадження дуальної форми здобуття освіти є підвищення якості професійної підготовки здобувачів освіти. Заклади освіти ухвалюватимуть рішення про впровадження дуальної форми здобуття освіти на основі досліджень ринку праці. Також вони зможуть укладати перелік освітніх програм, відповідно до яких навчання за дуальною формою є доцільним. Ініціювати організацію навчання за дуальною формою також зможуть суб'єкти господарювання та здобувачі освіти.

Процедуру відбору здобувачів освіти для навчання за дуальною формою спільно реалізовуватимуть суб'єкти господарювання й заклади освіти. «Дуальна форма здобуття освіти» – це спосіб здобуття освіти, що передбачає поєднання навчання осіб у закладах освіти з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації, зазвичай, на основі договору про навчання за дуальною формою здобуття освіти.

Це той випадок, коли в підготовці молодих фахівців бере участь і навчальний заклад, і підприємство (установа, організація). Сутність такої системи полягає в тісній взаємодії підприємства й навчальних закладів на основі соціального партнерства, де обидві сторони постають рівноправними партнерами, які розробляють і координують навчальний процес, проводять контроль за його результатами.

Створення репозитарію фахової літератури морської галузі іноземною мовою. Трендом фахової освіти може стати створення репозитарію фахової літератури морської галузі іноземною мовою для спрощення пошуку необхідної інформації як для викладачів-початківців, так і для студентів.

Електронний архів для систематизації та зберігання електронних копій документів наукового, освітнього й методичного призначення, створених викладачами, співробітниками, аспірантами, студентами ЗВО МП, а також іншими особами, що надає до цих матеріалів постійний відкритий безкоштовний повнотекстовий доступ через інтернет.

Постійний розвиток професійної компетентності викладачів для забезпечення якості іншомовної підготовки майбутніх фахівців морської галузі. Рівень професійної компетентності викладачів – одна з основних умов забезпечення конкурентоспроможності закладу вищої освіти. На жаль, професійна компетентність педагога не схарактеризована за своїм змістом і структурою, не розроблена чітка система критеріїв діагностики її сформованості [13].

Сучасний викладач іноземної мови стає не тільки спостерігачем, але й активним учасником змін у концепції викладання іноземної мови професійного спрямування. Традиційно в дослідженнях стилів педагогічного спілкування основна увага зосереджена на їхній операційній структурі: міжособистісних діях, способах і прийомах спілкування, методах педагогічного впливу. Будь-який викладач у спілкуванні зі студентами постає не лише як носій певної соціальної ролі, але і як цілісна самобутня особистість із властивими їй якостями, потребами, індивідуальними особливостями мотиваційно-ціннісної сфери. Викладач повинен мати організаційні здібності, тільки високоорганізована людина може ефективно й послідовно виконувати завдання, накреслені навчальними програмами, та керувати діяльністю студентів [14]. Викладач закладу вищої освіти повинен логічно викладати великий обсяг інформації, чітко формувати свою думку

для того, щоб студенти краще засвоювали навчальний матеріал. Варто зазначити, що така характеристика викладача як креативність, яка виявляється у творчому процесі підготовки до заняття, відіграє важливу роль у підвищенні мотивації студентів. Саме креативна компетентність викладача робить його діяльність продуктивною. Викладання такої дисципліни, як іноземна мова в закладі вищої освіти морського профілю, порушує перед викладачем додаткові вимоги, що стосуються знання базових основ майбутньої спеціальності студентів. Зазвичай, викладачі, які приходять працювати на кафедрі іноземних мов у ЗВО морського профілю, не мають належного запасу лексики, а саме термінології, неознайомлені зі специфікою галузі. У цьому й полягають найбільші труднощі, що постають перед молодими викладачами. Завданням кафедри іноземної мови є допомога цим викладачам, щоб вони оволоділи необхідною лексикою й засвоїли основи спеціальності. Викладачі іноземної мови повинні тісно співпрацювати з викладачами спеціалізованих кафедр, відвідувати фахові засідання, конференції, щоб чітко знати всі особливості майбутньої професійної діяльності студентів. Розуміння цього надає змогу плідно працювати з текстами за фахом, обговорювати їх, проводити рольові ігри, міні-конференції з презентаціями рефератів за темами курсових і дипломних проектів. У зв'язку з наявністю в структурі особистості викладача різних за рівнем мотиваційно-ціннісних диспозицій, він постійно свідомо чи мимовільно надає перевагу діям, способам і прийомам спілкування, які відповідають його цінностям та потребам. Спілкування викладача перебуває під постійним інтерферентним впливом особистісних диспозицій і зміщується вбік мотиваційних тенденцій. Отже, мотиваційні фактори надають спілкуванню викладача зі студентами індивідуальної своєрідності, стабільності та транс-ситуаційності.

Найбільшу зацікавленість студенти виявляють тоді, коли матеріал побудований на основі вибраної ними спеціальності, що стимулює вивчення

іноземної мови, підвищуючи й розширюючи їхні професійні знання. У центрі навчального процесу перебуває особистість студента, його потреби та можливості розвитку. Роль викладача при цьому полягає у створенні сприятливих дидактичних умов для освоєння навчально-професійного матеріалу, для мотивації та стимулювання інтелектуального розвитку й креативності студентів. Наголосимо на важливості використання інтернет-ресурсів під час викладання іноземної мови у ЗВО морського профілю. У разі вдалого вибору матеріалу та його цілеспрямованого планування ці технології вносять елементи новизни в навчальний процес, зацікавлюють студентів до вивчення іноземної мови, надаючи їм доступ до різноманітних автентичних матеріалів, допомагають працювати над мовою в зручний для них час, сприяючи навчальному процесу в цілому [117].

Одна з основних якостей викладача – його методична компетентність. Викладач має бути компетентним у питаннях методики викладання іноземної мови в професійній галузі, щоб доцільно спланувати формування практичних знань і вмінь у студентів з огляду на ступінь навчання, навчальний контент, рівень знань іноземної мови студентами певної групи, сферу їхніх інтересів.

Педагог-фасилітатор, завдання якого полягає у фокусуванні та стимулюванні самостійного процесу пошуку інформації, для спільного розв'язання завдань має бути обізнаним із сучасними методиками викладання іноземних мов, спеціальними навчальними техніками та прийомами з метою оптимального добору методів викладання відповідно до рівня знань, потреб, інтересів майбутніх фахівців. Від творчого підходу викладача до вибору методів навчання, від раціонального й умотивованого використання методів навчання на заняттях із вивчення іноземних мов, від креативності педагога залежить успішне завершення початого, оскільки все це зумовлює педагогіка – наука та мистецтво водночас. У ході дисертаційного пошуку розроблено методичні рекомендації, де

схарактеризовано конструктивний досвід викладання англійської мови в досліджуваний період [73].

Викладання спеціальних дисциплін іноземною мовою. Оволодіння курсантами ЗВО морського профілю іноземними мовами обмежене через недостатню кількість годин, запланованих для їх вивчення. Це обмеження робить необхідним визначення рівня вивчення іноземної мови, релевантного для умов навчання з огляду на можливості викладання спеціальних дисциплін англійською мовою. Варто застосовувати систему рівнів вивчення сучасних іноземних мов, що розроблена, зокрема, ученими Ради Європи («Загальноєвропейські компетенції вивчення іноземних мов»). Така система передбачає шість взаємопов'язаних і взаємозумовлених рівнів вивчення іноземних мов, що представлені в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Європейська система рівнів вивчення іноземних мов

А Елементарне вивчення (Basic User)	A1 Рівень виживання (Breakthrough)
	A2 Передпороговий рівень (Waystage)
В Самостійне володіння (Independent User)	B1 Пороговий рівень (Threshold)
	B2 Пороговий просувний рівень (Vantage)
С Вільне володіння (Proficient User)	C1 Рівень професійного володіння (Effective Operational Proficiency)
	C2 Рівень досконалого володіння (Mastery)

Джерело: [181, с. 117].

На нашу думку, одна з основних цілей вивчення іноземних мов у морській вищій школі – формування іншомовної комунікативної компетенції, що слугує засобом досягнення іншої, спільної мети – розвитку професійної компетентності курсантів. Збагачуючись завдяки знанням, умінням і навичкам у процесі навчально-професійної діяльності, іншомовна комунікативна діяльність сприяє формуванню в курсантів комунікативної компетентності та забезпечує в подальшому успішне виконання професійних обов'язків.

Також іншомовну комунікативну компетенцію варто, на наш погляд, трактувати як ресурсну якість, що слугує основою для формування професійно-компетентного фахівця, отже, має бути взята до уваги під час конструювання освітніх програм нового покоління.

Орієнтація на європейські документи в умовах інтеграції, що регламентують вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю. У професійній діяльності український моряк співпрацює зі спеціалістами різних держав: Польщі, Німеччини, Голландії, Філіппін тощо, що детермінує необхідність володіння іноземною мовою, а саме англійською. Згідно з нормативними документами Міжнародної морської організації (ІМО) (Резолюція А.918(22). Стандартний морський розмовник ІМО), саме англійська мова є професійною мовою працівника морського флоту. Мінімальні вимоги, наприклад, до освіти судноводіїв безпосередньо регламентує такий документом, як «Міжнародна конвенція про підготовку та дипломування моряків та несення вахти» 1978 року з поправками 1995 року [149]. У частині, що стосується англійської мови для судноводіїв, вона передбачає достатньо високий рівень професійної мовної підготовки: знання порядку та процедури використання радіотелефонного зв'язку, особливо для передання повідомлень про лихо, небезпеку, термінових і навігаційних повідомлень; розуміння метеоінформації й читання факсимільних карт, англійських навігаційних карт та посібників; медичні поради й консультації Міжнародного медичного посібника для суден; знання Міжнародного морського права в межах міжнародних угод і конвенцій; уміння реалізувати безпосереднє й епістолярне спілкування з питань безпеки, комерційної експлуатації судна; правових норм міжнародного мореплавання [149]. ІМО – Міжнародна морська організація, що постійно ухвалює важливі нормативні акти, спрямовані на підвищення безпеки мореплавання. Виконання вимог цих документів передбачає обов'язковий обмін інформацією англійською мовою в усіх регіонах Світового океану. Для надання загальності й

обов'язковості вимогам щодо знання англійської мови передбачено міжнародну систему дипломування моряків, відповідно до якої з 2002 року обмін усіх морських дипломів від рядового складу до капітана обов'язково супроводжуваний іспитом на знання професійної англійської мови. Ці вимоги періодично «посилюють», зважаючи на нові потреби практики, а тому морські держави зобов'язані ліквідувати невідповідності у своїх системах освіти [68].

Варіативність форм і моделей вивчення іноземних мов у закладах морського профілю в умовах мобільності. На сучасному етапі розвитку освіти і науки в Україні для засвідчення факту опанування іноземних мов уже недостатньо мати вміння перекладати з іноземної мови адаптовані, неавтентичні тексти. Наразі, у часи реформ системи вищої освіти України, рівень володіння іноземними мовами має відповідати загальноєвропейським вимогам до якості освіти. Зокрема, цього вимагають інтеграційні процеси в сучасній вітчизняній освіті, інформатизація освітнього простору, налагодження українськими ЗВО співпраці з європейськими закладами у сфері освітньої та наукової діяльності, міжнародні обміни студентами, можливість здобуття другої вищої освіти й навчання за магістерськими програмами за кордоном. На сучасному етапі розвитку педагогічної теорії і практики базовими методами навчання іноземних мов визнані комунікативний та конструктивістський методи. Метою опанування комунікативного методу є оволодіння комунікативною компетенцією, коли керування навчанням не відбувається через пояснення граматичних правил, а скероване комунікативними інтенціями (намірами), натомість студент опиняється в центрі навчання. Студенти навчаються «комунікації в процесі комунікації». Вибір вправ і завдань повинні бути комунікативно виправдані дефіцитом інформації, вибором та реакцією [145].

Комунікативний підхід реалізують завдяки низці закономірностей мовленнєвого спілкування [240]:

- мовленнєве спілкування має діяльнісний характер;
- процес комунікації має свою предметність, обмежену такими чинниками, як заняття, теми, події, проблеми тощо;
- ситуація спілкування змодельована згідно з типовими варіантами взаємин у колективі;
- використання мовленнєвих засобів зумовлене особливостями процесу спілкування в тій чи в тій ситуації.

У науковій літературі обґрунтовано принципи комунікативного методу, що зображено в табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Принципи комунікативного методу

Принцип	Опис
Особистісно орієнтований підхід	Урахування потреб, сфери діяльності та інтересів курсантів
Мовленнєва спрямованість навчання	Реалізація в процесі практичного використання іноземної мови
Функційність	Відбір професійно орієнтованого матеріалу
Ситуативність	У процесі вивчення іноземної мови змодельовано певну систему взаємин між співрозмовниками
Новизна	Постійна зміна теми розмови, обставин, завдань та ін.

Джерело: [175].

Одним із прикладів упровадження комунікативного підходу до вивчення іноземної мови в закладі вищої освіти морського профілю України слугує Херсонська державна морська академія. У цьому навчальному закладі реалізовано проект «Комунікативний підхід до викладання англійської мови за професійним спрямуванням», що рекомендований Міжнародною морською організацією в «Модельному курсі 3.17». Для реалізації проекту підготовлено наскрізні робочі програми, що конкретизують зміст, граматичні й лексичні одиниці та комунікативні вміння курсантів. Ці програми узгоджені із сучасними вимогами теоретичного й прикладного характеру. В академії використано такі принципи комунікативного підходу:

- мова – засіб спілкування;
- центральний суб'єкт навчання – курсант;
- вивчення мови засобами мови;
- навчання курсантів завдяки активному залученню;
- відображення в навчальних завданнях спілкування в реальному житті [27].

Інноваційний підхід до вивчення курсантами іноземних мов полягає в застосуванні [232]:

1) інтерактивних освітніх технологій без використання технічних засобів, які охоплюють полілог (можливість кожного курсанта мати й висловлювати власну думку); діалог (сприйняття курсантами себе як рівних партнерів); технологія розвитку критичного мислення (орієнтована на розвиток різнобічної особистості, яка вміє критично мислити); технологія проектів (моделювання соціальної взаємодії); у курсі іноземної мови проектна технологія формує в курсантів ЗВО морського профілю навички дослідницької роботи: пошук інформації (робота з довідковою літературою, словниками, інтернет-ресурсами), оброблення отриманих даних та ін.); ігрова технологія;

2) інтерактивних освітніх технологій із використанням технічних засобів, що охоплюють технологію модульного навчання; технологію тестування;

3) інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), які в міжнародній практиці отримали назву e-Learning; програмне забезпечення поряд із використанням інтернету, застосування спеціальних комп'ютерних програм стають інтегральною одиницею процесу навчання; до цієї групи технологій належать такі спеціалізовані програми:

- комп'ютерні курси («Reward», «The Business»);
- електронні словники й перекладачі («Macmillan English Dictionary», «Lingvo», «Prompt»);

– тестові оболонки, із можливістю для викладача створювати власні тести;

– професійний софт, прикладом якого слугує така програма, як «PowerPoint», що використовують для підготовки презентацій, слайд-шоу і PR-акцій, створення портфоліо тощо [293, с. 100].

Сьогодні у світі панують інформаційні технології, тому цілком природною тенденцією стає поява новітніх технологій. Серед інноваційних технологій варто назвати роботу з інтерактивною дошкою. Інтерактивна дошка, або «Smart Board, являє собою приєднаний до комп'ютера сенсорний екран, на який проектор передає зображення з комп'ютера. Варті уваги потужні ресурси, які надає цей пристрій. За допомогою спеціального програмного забезпечення викладач і курсанти мають змогу працювати як з текстами або відео й аудіооб'єктами, так і з матеріалами з мережі. Дуже корисним і цікавим, на думку викладачів, є те, що обладнання дає змогу робити записи від руки просто поверх відкритих документів, а потім ще й зберігати цю інформацію. Актуальність застосування інтерактивної дошки під час занять з іноземної мови у ЗВО морського профілю аргументована підвищенням ефективності навчання, що засвідчують дані компанії «SMART Technologies». Згідно з доповіддю Європейської асоціації «European Schoolnet» про вплив інформаційних і комунікаційних технологій на успішність, робота з інтерактивною дошкою на занятті допомагає покращити результати курсантів із низки дисциплін, серед яких перше місце посідає іноземна мова [181, с. 116].

До перспективних напрямів використання продуктивних ідей історико-педагогічного досвіду для вдосконалення іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців морської галузі належать такі: проблемно-орієнтоване вивчення іноземної мови з професійним зануренням; залучення до викладання фахівців – носіїв мови; диференціація підготовки здобувачів освіти з огляду на базовий рівень знань; диджиталізація вивчення іноземної

мови; забезпечення наскрізного й міжпредметного підходу до викладання іноземних мов; запровадження дуальної форми навчання іноземної мови за професійним спрямуванням; створення репозитарію фахової літератури морської галузі іноземною мовою; підготовка викладачів закладів вищої освіти до підручникотворення; викладання спеціальних дисциплін іноземною мовою; орієнтація на європейські документи в умовах інтеграції, що регламентують вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю; варіативність форм і моделей вивчення іноземних мов у закладах морського профілю в умовах мобільності; упровадження до освітнього процесу автентичних засобів навчання як найбільш переконливих репрезентантів іноземної реальності.

Висновки до другого розділу

У процесі дослідження виокремлено такі тенденції вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю в 70 роках ХХ – на початку ХХІ століття: парадигмальні (узгодженість зі світовими стандартами підготовки майбутніх фахівців морської галузі під час вивчення іноземної мови в закладах вищої освіти); структурно-навчальні (стандартизація підготовки в закладах вищої освіти зі збільшенням академічної свободи закладу); змістові (оновлення галузевого спрямування змісту іншомовної освіти відповідно до світових стандартів); інструментально-методичні (запровадження особистісно орієнтованих технологій, розширення освітніх можливостей ІКТ, еволюція її форм, методів і засобів від традиційних до інноваційних).

Уніфікаційний період (1978 – 1990 рр.) позначений тим, що навчання іноземних мов у морських навчальних закладах окресленого періоду відбувалося за уніфікованими навчальними програмами з використанням традиційних форм і методів, що мали ретрансляційний характер. Провідними видами мовленнєвої діяльності були читання й аудіювання. Формування змісту готовності фахівців морської галузі передбачало реалізацію ідеологічного імперативу, зокрема й у процесі іншомовної професійної підготовки.

У ході дослідження з'ясовано, що профільна морська освіта в 70 роках ХХ століття була організована згідно з національними вимогами щодо якості професійної підготовки й міжнародних документів, зокрема Міжнародної Конвенції «Про підготовку, дипломування та несення вахти 1978 року з поправками», що передбачала стандартизацію якості та охоплювала ведення справ із застосуванням системи дипломування (програми підготовки, екзамени та оцінювання), а також визначала кваліфікацію та досвід, що вимагають від інструкторів й екзаменаторів, зважаючи на політику, системи

контролю та огляд внутрішніх систем забезпечення якості морської освіти. У 80 рр. ХХ століття система освіти в Україні зазнавала різних змін і реформ залежно від рішень комуністичного партійного керівництва. Деструктивно впливали на розвиток морської освіти надмірна централізація та уніфікація управління вищими навчальними закладами. Після виходу низки постанов ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР у березні 1987 р. почалося поступове реформування вищої освіти.

Унаслідок аналізу джерельної бази зафіксовано такі тенденції цього періоду: парадигмальні (реалізація ідеологічного імперативу в мовно-професійній підготовці майбутніх фахівців морської галузі); структурно-навчальні (підготовка за уніфікованими навчальними планами й програмами, читання та перекладання як провідний вид мовленнєвої діяльності); змістові (інтеграція іншомовної професійної підготовки й полікультурного виховання); інструментально-методичні (використання традиційних словесних методів, стандартизованих підручників, що обмежені інформаційно-відтворювальними вправами).

Трансформаційний період (1991 – 2002 рр.) пов'язаний з ухваленням «Акта проголошення незалежності України» (1 грудня 1991 року), що окреслював новий вектор розвитку країни, зокрема й освітньої галузі. Створення інституцій та механізмів реалізації суверенітету зумовило кардинальну зміну освітньої парадигми професійної підготовки в закладах освіти морського профілю, як-от щодо вивчення іноземної мови.

Вивчення джерельного масиву дослідження засвідчило, що протягом зазначеного періоду також відбулася зміна підходів до організації освітньо-виховного процесу й надання автономії закладам вищої освіти. Це вможливило розроблення навчальних планів на підставі освітньо-професійної програми та структурно-логічної схеми підготовки майбутніх моряків; адаптації, гуманітаризації, перепрофілювання національної морської

освіти відповідно до міжнародних стандартів і вимог, що впливало на вивчення іноземних мов майбутніми фахівцями морської галузі.

Початок 90-х років ХХ століття позначений кардинальним оновленням методики викладання іноземних мов. Зокрема, започатковано застосування іноземної мови під час аналізу проблемної професійної ситуації, що, безперечно, було ефективним засобом розвитку міжкультурної комунікації курсантів. Широкого застосування в навчальному процесі набули дискусії, рольові, ділові й дидактичні ігри, які сприяли розвиткові іншомовного мовлення.

З огляду на інтегрування до світового освітнього простору, окреслений період позначений такими тенденціями: парадигмальні (запровадження цінностей національної автентичності під час вивчення іноземних мов майбутніми фахівцями морської галузі); структурно-навчальні (розроблення навчальних планів на основі освітньо-професійної програми і структурно-логічної схеми підготовки); змістові (поглиблення галузевого спрямування змісту іншомовної освіти); інструментально-методичні (запровадження комунікативного підходу, комп'ютеризація навчання, розширення переліку навчальної літератури посібниками закордонних видавництв).

Інтеграційний період (2003 – 2017 рр.) маркований упровадженням європейських норм і стандартів в освіті, оновленням змісту, форм та методів навчання. Зокрема, у 2009 р. Науково-методичні комісії Інституту інноваційних технологій і змісту освіти розробили проекти нових галузевих стандартів (ОПП, ОКХ) фахівців спеціальності. У процесі європейської інтеграції до світового освітнього простору зміщено акцент із теоретичної на практичну підготовку, запроваджено компетентнісний підхід; переформатовано програми, навчальні плани тощо, які узгоджені з євроінтеграційними напрямками та європейськими стандартами; формування в здобувачів вищої освіти вміння навчатися впродовж життя. У навчальній діяльності з вивчення іноземної мови змінюється взаємодія між викладачем і

курсантом, зазнає актуалізації значення іноземних мов, активно використовують інформаційно-комунікаційні технології під час проведення контролю знань з іноземних мов. Водночас простежувана неготовність закладів до впровадження реформ (брак професійних викладачів, некоректне використання форм, методів і засобів викладання).

Аналіз джерельної бази дав змогу констатувати такі тенденції інтеграційного періоду: парадигмальні (узгодженість зі світовими стандартами підготовки майбутніх фахівців морської галузі під час вивчення іноземної мови в закладах вищої освіти морського профілю); структурно-навчальні (повернення до стандартизації підготовки в закладах вищої освіти морського профілю зі збільшенням академічної свободи закладу); змістові (оновлення галузевого спрямування змісту іншомовної освіти відповідно до світових стандартів); інструментально-методичні (запровадження особистісно орієнтованих технологій, розширення освітніх можливостей ІКТ).

Виявлено перспективні напрями використання продуктивних ідей історико-педагогічного досвіду для вдосконалення іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців морської галузі: проблемно-орієнтоване вивчення іноземної мови з професійним зануренням; залучення до викладання фахівців – носіїв мови; диференціація підготовки здобувачів освіти з огляду на базовий рівень знань; диджиталізація вивчення іноземної мови; забезпечення наскрізного й міжпредметного підходу до викладання іноземних мов; запровадження дуальної форми навчання іноземної мови за професійним спрямуванням; створення репозитарію фахової літератури морської галузі іноземною мовою; підготовка викладачів закладів вищої освіти до підручникотворення; викладання спеціальних дисциплін іноземною мовою; орієнтація на європейські документи в умовах інтеграції, які регламентують вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю; варіативність форм і моделей вивчення іноземних мов у закладах

морського профілю в умовах мобільності; упровадження в освітній процес автентичних засобів навчання як найбільш переконливих репрезентантів іноземної реальності.

Основні положення другого розділу відображено в таких публікаціях автора: [73; 74; 75; 79; 81; 86; 88; 90–93; 96].

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення проблеми вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю (70-ті роки ХХ – початок ХХІ ст.). Отримані результати уможливили формулювання таких висновків:

1. Аналіз джерельної бази засвідчує, що теорію і практику вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю у 70-х роках ХХ – на початку ХХІ століття досліджували в різних аспектах. Понятійно-термінологічний розгляд наукових праць та енциклопедичних видань дав змогу визначити вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю як відкритий неперервний процес іншомовної підготовки, що забезпечує ефективне використання мов при виконанні виробничих завдань та високий рівень соціально-комунікативної готовності до професійного спілкування в умовах поліетнічного середовища.

Історико-педагогічні розвідки наукових джерел, порівняльний аналіз і зіставлення проголошених у нормативно-правових документах положень щодо іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю дали змогу виокремити основні чинники, які впливали на вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю: *соціально-економічні* (орієнтація на потреби ринку праці, інтеграція в міжнародний простір, науково-технічний прогрес); *освітні* (оновлення нормативно-правових документів у галузі освіти, стандартизація змісту підготовки, розвиток методики формування професійноорієнтованого мовлення); *галузеві* (модернізація устаткування морських суден, розширення виробничих функцій фахівців морської галузі, інтернаціоналізація складу екіпажу суден).

2. Здійснений історико-педагогічний аналіз вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю у 1970-ті роки ХХ – на початку ХХІ століття дав змогу обґрунтувати авторську періодизацію досліджуваного періоду, а саме: I період (1978–1990 рр.) – уніфікаційний (перший субперіод

– 1978–1983 рр., другий субперіод – 1984–1990 рр.); II період (1991–2002 рр.) – трансформаційний (перший субперіод – 1991–1996 рр., другий субперіод – 1997–2002 рр.); III період (2003–2017 рр.) – інтеграційний (перший субперіод – 2003–2010 рр., другий субперіод – 2011–2017 рр.).

3. Базуючись на історико-педагогічному аналізі джерельної бази та емпіричному дослідженні, визначено тенденції вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю у 1978–2017 рр.:

I період – *уніфікаційний*. До основних тенденцій цього періоду віднесено: *парадигмальні* (реалізація ідеологічного імперативу в мовно-професійній підготовці майбутніх фахівців морської галузі); *структурно-навчальні* (підготовка за уніфікованими навчальними планами і програмами, читання і перекладання як провідні види мовленнєвої діяльності); змістові (інтеграція іншомовної професійної підготовки і полікультурного виховання); *інструментально-методичні* (використання традиційних словесних методів, стандартизованих підручників, що обмежуються інформаційно-відтворювальними вправами);

II період – *трансформаційний*, позначений такими тенденціями: *парадигмальні* (запровадження цінностей національної автентичності під час вивчення іноземної мови майбутніми фахівцями морської галузі); *структурно-навчальні* (розробка навчальних планів на основі освітньо-професійної програми і структурно-логічної схеми підготовки); змістові (поглиблення галузевого спрямування змісту іншомовної освіти); *інструментально-методичні* (запровадження комунікативного підходу, комп'ютеризація навчання, розширення переліку навчальної літератури посібниками закордонних видавництв);

III період – *інтеграційний*. Цьому періоду притаманні такі тенденції: *парадигмальні* (відповідність світовим стандартам підготовки майбутніх фахівців морської галузі під час вивчення іноземної мови в закладах вищої освіти); *структурно-навчальні* (стандартизація підготовки в закладах вищої

освіти зі збільшенням академічної свободи закладу); змістові (оновлення галузевого спрямування змісту іншомовної освіти відповідно до світових стандартів); *інструментально-методичні* (запровадження особистісно зорієнтованих технологій, розширення освітніх можливостей ІКТ).

4. Виявлено, що перспективними напрямами використання продуктивних ідей історико-педагогічного досвіду для вдосконалення іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців морської галузі є: проблемноорієнтоване вивчення іноземної мови з професійним зануренням; залучення до викладання фахівців – носіїв мови; диференціація підготовки здобувачів освіти з урахуванням базового рівня знань; діджиталізація вивчення іноземної мови; забезпечення наскрізного і міжпредметного підходу у викладанні іноземних мов; запровадження дуальної форми навчання іноземної мови за професійним спрямуванням; створення репозитарію фахової літератури морської галузі іноземною мовою; підготовка викладачів закладів вищої освіти до підручникотворення; викладання спеціальних дисциплін іноземною мовою; орієнтація на європейські документи в умовах інтеграції, які регламентують вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю; варіативність форм та моделей вивчення іноземних мов у закладах морського профілю; упровадження до освітнього процесу автентичних засобів навчання як найбільш переконливих репрезентантів іноземної реальності.

Вважаємо, що проведене дисертаційне дослідження не вичерпує всієї повноти вирішення зазначеної наукової проблеми, окремі аспекти залишаються перспективними й актуальними для подальших наукових розвідок і можуть стати предметом досліджень у таких напрямках: розвиток системи заходів контролю та оцінювання результатів іншомовної підготовки курсантів закладів вищої освіти морського профілю, особливості іншомовної підготовки в умовах зниження інтересу курсантів до вивчення іноземних мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко О. В. Методологія формування джерельної бази історикопедагогічного дослідження. *Педагогічний дискурс*. 2013. Вип. 15. С. 10–13.
2. Андрєєва М. А. Особистість викладача ВНЗ як фактор формування загальнокультурних і професійних компетенцій майбутніх спеціалістів. *Теорія і практика освіти в сучасному світі* : матеріали міжнародної наукової конференції. СПб.: Реноме, 2015. с. 305.
3. Бабишена М. І. Формування професійно значущих якостей майбутніх суднових офіцерів у процесі вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2015. 23 с.
4. Барабанова Г. В. Методика навчання професійно-орієнтованого читання в немовному ВНЗ : монографія. Київ : Інкос, 2007. 315 с.
5. Барсук С. Л. Формування іншомовної комунікативної компетентності шляхом навчання комунікативних стратегій. *Педагогічний альманах* : зб. наук. праць / редкол.: В. В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон : КВНЗ «Херсон. акад. неперерв. освіти», 2015. Вип. 25. С. 64–68.
6. Барташова Г. І. Невербальні компоненти комунікації в аспекті вивчення іноземних мов. *Методичні та психолого-педагогічні проблеми викладання іноземних мов на сучасному етапі* : матеріали IV Міжнародної науково-методичної конференції, 23 листопада 2011 р. : тези доповіді. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2008. Вип. 4. С. 19–21.
7. Безкоровайна О. В., Мороз Л. В. Актуальні аспекти комунікативної компетенції студентів ВНЗ. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія Філологічна*. Острог, 2012. Вип. 25. С. 142–145.
8. Безлюдна В. В. Тенденції розвитку професійної підготовки вчителів іноземних мов у вищих закладах освіти (60-ті рр. XX століття).

Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. Ніжин, 2016. № 1. С. 240–243.

9. Беленкова Н. М. Интерпретации традиционного метода обучения иностранным языкам зарубежными методистами. URL: <http://festival.1september.ru> (дата звернення 15.02.2018).

10. Бенера В. Є. Розвиток теорії і практики самостійної роботи студентів у навчальному процесі вищих закладів освіти України (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / НАПН України Ін-т вищ. освіти. Київ, 2011. 622 с.

11. Березівська Л. Д. Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 2009. 505 с.

12. Бескровный Л. Русская армия и флот в ХІХ в. / АН СССР, Ин-т истории СССР. Москва : Наука. 1973. 645 с.

13. Блягоз Н. Ш. Профессиональная компетентность преподавателя ВУЗа: основные компоненты. *Наука: комплексные проблемы* : научно-информационный журнал НИИ комплексных проблем АГУ : сетевое электронное научное издание. 2014. Вып. 4. URL: <http://nigniikp.adygnet.ru/index.php/vypuski-2014/vypusk-4-noyabr/19-stati-k-4-mu-vypusku/58-professionalnaya-kompetentnost-prepodavatelya-vuza-osnovnyye-komponenty> (дата звернення 2.03.2018).

14. Бобришева Н. М. Модель формування готовності майбутніх морських офіцерів до професійної діяльності в полікультурному. *Педагогічний альманах* : зб. наук. праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон : КВНЗ «Херсон. акад. неперерв. освіти», 2014. Вип. 22. С. 128.

15. Бобровский В. И. Деловой английский язык для моряков: учеб. пособие для высш. морск. учеб. заведений. 3-е изд., испр. и доп. Москва : Высшая школа, 1984. 208 с.

16. Варникова О. В. Формирование профессиональной компетентности студентов высшей школы в процессе иноязычной подготовки : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 / Пензенский государственный педагогический университет. Пенза, 2011. 324 с.
17. Вейнберг А. Несколько слов о Херсонском училище торгового мореплавання. *Морской сборник*. 1857. № 6. С. 296–304.
18. Ветохов О. Розвиток психології навчання іноземних мов у 70-ті роки ХХ ст. *Історія педагогіки, психології, освіти*. 1999. № 4. С. 138–145.
19. Вишневський О. Навчання іноземних мов у школі (причинки до концепції реформи. URL : <http://education-ua.org/ua/articles/837-navchannya-inozemnikh-mov-u-shkoli-prichinki-do-kontseptsiji-reformi> (дата звернення 16.10.2018).
20. Вознюк О. В. Знаннєва інтеграція як основа інтердисциплінарності педагогіки. *Interdyscyplinarnosc pedagogiki i jej subdyscypliny* / pod red. Z. Szaroty, F. Szioska. Radom : Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologi Eksploatacji, 2013. С. 707–717. URL : http://eprints.zu.edu.ua/22866/1/%D0%92%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D1%8E%D0%BA_%D0%A3%D0%BA%D1%80-%D0%9F%D0%BE%D0%BB_2013.PDF (дата звернення 24.06.2018).
21. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. 2-ге вид., переробл., допов. Київ : Академвидав, 2007. 616 с.
22. Волошинов С. А., Сокол І. В., Тригуб С. М. Оцінка результатів навчання студентів. *Науковий вісник Херсонської державної морської академії*. Херсон, 2015. Т. 2, № 1. С. 108–115.
23. Волошинов С. А. Алгоритмічна підготовка судноводіїв в умовах інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища. *Інформаційні технології в освіті*. 2010. № 8. С. 103–108.
24. Волошинов С. А., Шерман М. І., Юрженко А. Ю. Електронний курс «Морська англійська мова за професійним спрямуванням» на базі платформи

MOODLE. URL : <http://2018.moodlemoot.in.ua/course/view.php?id=44> (дата звернення 28.11.2018).

25. Волошинов С. А., Попова Г. В. Запровадження інформаційно-освітнього середовища херсонської державної морської академії на базі LMS MOODLE. *Створення інформаційно-освітнього середовища сучасного закладу освіти України* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 15 березня 2019 року) / за заг. ред. Г. А. Коломоець та ін.. Суми : НВВ КЗ СОШПО, 2019. С. 24.

26. Воронкін О. С. Тенденції розвитку інформаційно-комунікаційних технологій навчання студентів вищих навчальних закладів України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.10 / Держ. закл. «Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка». Старобільськ, 2016. 497 с.

27. Впровадження комунікативного підходу в Херсонській державній морській академії URL : <http://kma.ks.ua/ob-akademii/komunikativnijpidkhid> (дата звернення 6.07.2018).

28. Высшая школа : сборник основных постановлений, приказов и инструкций : в 2 ч. / под ред. Е. И. Войленко. Москва : Высшая школа, 1978. Ч. 2. 360 с.

29. Грамматико-переводной (традиционный) метод. URL: <http://filolingvia.com> (дата звернення 11.07.2018).

30. Гаврилова М. В. Методы и методики исследования политической коммуникации. Санкт-Петербург : Изд-во Невского института языка и культуры, 2008. 92 с.

31. Галузевий стандарт вищої освіти підготовки молодшого спеціаліста (освітньо-кваліфікаційна характеристика) за напрямом 1003 «Судноводіння і енергетика суден», спеціальність 5.100301 «Судноводіння» (2001 р.). Херсон, 2005. 79 с.

32. Галузевий стандарт вищої освіти підготовки молодшого спеціаліста (освітньо-кваліфікаційна характеристика) за напрямом 1003 «Судноводіння і енергетика суден», спеціальність 5.100301 «Судноводіння» (2009 р.). Херсон, 2009. 79 с.

33. Галузевий стандарт вищої освіти підготовки молодшого спеціаліста (освітньо-професійна програма) за напрямом 1003 «Судноводіння і енергетика суден», спеціальність 5.100301 «Судноводіння» (2001 р.). Херсон, 2005. 77 с.

34. Галузевий стандарт вищої освіти підготовки молодшого спеціаліста (освітньо-професійна програма) за напрямом 1003 «Судноводіння і енергетика суден», спеціальність 5.100301 «Судноводіння» (2009 р.). Херсон, 2009. 77 с.

35. Герганов Л. Д. Застосування міжнародних стандартів якості у професійному навчанні робітників морського профілю на виробництві. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія: Педагогіка.* Миколаїв, 2014. Т. 245, вип. 233. С. 128–133. URL: <http://nbuv.gov.ua> (дата звернення 12.11.2017).

36. Герганов Л. Д. Проблеми фахової підготовки плавскладу України за умов інтеграції з Європейським освітнім простором. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка.* Тернопіль, 2014. № 3. С. 154–159.

37. Герганов Л. Д. Профессиональная подготовка, переподготовка и повышение квалификации работников морского профиля на производстве: 376 стратегические цели и задания для морской отрасли. *Концепт.* 2014. № 8, (август). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/professionalnaya-podgotovkaperepodgotovka-i-povyshenie-kvalifikatsii-rabotnikov-morskogo-profilya-na-proizvodstve-strategicheskie> (дата звернення: 12.03.2018).

38. Герганов Л. Д. Тренажерно-практична підготовка студентів та фахівців плавскладу в морських навчальних закладах України як інструмент безпеки судноплавства. *Водний транспорт*. 2013. Вип. 1. С. 114–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vodt_2013_1_22 (дата звернення: 12.03.2018).

39. Герганов Л. Д. Формування професійної компетентності рядового плавскладу морських суден: проблеми та перспективи. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Педагогіка. Миколаїв, 2014. Т. 246, вип. 234. С. 31–36.

40. Годовой обзорный отчет о работе училища за 1978-1979 н.р. *Держархів Херсонської обл. (Державний архів Херсонської області)*. Ф. Р-1316. Оп. 34. Спр. 405. 40 арк.

41. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / голов. ред. С. Головка. Київ : Либідь, 1997. 376 с..

42. Грітченко І. А. Актуальність вивчення іноземної мови студентами немовних спеціальностей у вищому навчальному закладі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* / Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С.Макаренка. Суми. 2015. № 7. С. 10–16. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2015_7_4 (дата звернення 4.09.2018).

43. Гупан Н. М. Розвиток історії педагогіки в Україні (історіографічний аспект) : дис. ... д-ра пед. наук / Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 2001. 496 с.

44. Дендеренко О. О. Формування професійної компетентності суднового механіка шляхом впровадження міждисциплінарної інтеграції фізичних знань / *Актуальні проблеми природничо-наукової освіти в середній і вищій школі* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Херсон, 2014. С. 137–139.

45. Державна національна програма «Освіта» : Україна XXI століття. Київ : Райдуга, 1994. 62 с.

46. Дмитриев В. И. История Корабельного устава : учебное пособие Ленинград : Высшее военно-морское инженерное ордена Ленина училище имени Ф. Е. Дзержинского, 1984. 138 с.
47. Доклады и план проведения учебно-методической конференции, февраль 1979 г. *Держархів Херсонської обл.* Ф. Р-472. Оп.4. Спр.356. 84 арк.
48. Документы о проведении учебно-методической конференции (план, доклад и др.) 12.01.1976 уч. год. *Держархів Херсонської обл.* Ф. Р-472. Оп. 4. Спр. 321. 54 арк.
49. Дорошкевич Н. О., Мандрик В. П., Смирнова М. С. Английский язык для судоводителей Москва : Высшая школа, 1971. 214 с.
50. Доручення ЦК Компартії України, Ради Міністрів УРСР з питань середньої спеціальної освіти та матеріали щодо їх виконання, 1985 рік. *ЦДАВО України (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України)*. Ф. 4621. Оп. 13. Т. 3. Спр. 7884. 173 арк.
51. Дубнер Г. Я. Marine English for Beginners : метод. пособие по англ. яз. для заоч. сред. шк. моряков / М-во мор. флота СССР и др. Москва : Мортехинформреклама, 1987. 243 с.
52. Дубнер Г. Я. Английский язык для моряков. Издание 2-е, исправленное и дополненное. Москва : Транспорт, 1977. 656 с.
53. Дягилева О. С., Юрженко А. Ю. Система формування англomовної компетентності майбутніх фахівців морської справи на базі LMS MOODLE. *Створення інформаційно-освітнього середовища сучасного закладу освіти України* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 15 березня 2019 року) / за заг. ред. Г. А. Коломоєць та ін. Суми, 2019. С. 32–33.
54. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України ; головний редактор В. Г. Кремінь. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
55. Жорова І. Я. Розвиток професіоналізму вчителів природничих дисциплін у системі післядипломної освіти України (1940-і рр. ХХ – початок

XXI ст.) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2015. 36 с.

56. Журнал планирования и учёта работы предметных комиссий английского языка за 1971–1973 уч. г. *Держархів Херсонської обл.* Ф. Р-472. Оп. 4. Спр. 255. 95 арк.

57. Журнал планирования и учёта работы предметных комиссий английского языка за 1981–1982 уч. г. *Держархів Херсонської обл.* Ф. Р-472. Оп. 4. Спр. 393. 87 арк.

58. Журнал планирования и учёта работы предметных комиссий английского языка за 1982-1983 уч. г. *Держархів Херсонської обл.* Ф. Р-472. Оп. 4. Спр. 406. 82 арк.

59. Журнал предметной комиссии английского языка за 1977–1978 уч. г. *Держархів Херсонської обл.* Ф. Р-472. Оп. 4. Спр. 334. 40 арк.

60. Журнал предметной комиссии английского языка за 1978–1979 уч. г. *Держархів Херсонської обл.* Ф. Р-472. Оп. 4. Спр. 348. 49 арк.

61. Журнал предметной комиссии английского языка за 1980/1981 уч. год. *Держархів Херсонської обл.* Ф. Р-472. Оп. 4. Спр. 376. 86 арк.

62. Журнал цикловой методической комиссии английского и немецкого языков за 1973/1974 уч. год. *Держархів Херсонської обл.* Ф. Р-472. Оп. 4. Спр. 279. 86 арк.

63. Заболотна О. А. Альтернативна освіта дітей та молоді шкільного віку у країнах Європейського Союзу : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Уманський держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань, 2014. 526 с.

64. Заболотська О. О. Актуальні проблеми методики викладання англійської мови. URL : http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_58_2/25.pdf (дата звернення 17.08.2018).

65. Заболотська О. О. Методика викладання іноземних мов у ВНЗ : навч.-метод. посібник. Херсон : Айлант, 2010. 288 с.

66. Заболотська О. О. Робоча програма з дисципліни “Методика викладання іноземних мов у ВНЗ” за напрямом підготовки: 8.02030302 Філологія, спеціальністю Мова і література (англійська). Херсон, 2015. 13 с.

67. Заворотна О. І. Психолого-педагогічні передумови використання інтерактивних технологій навчання іноземних мов у ВНЗ <http://www.psyh.kiev.ua/> (дата звернення 16.02.2019).

68. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. видання С. Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.

69. Звіт про роботу методичних комісій за 1979-1980 н. р. *Держархів Херсонської обл.*. Ф. Р-1316. Оп. 3. Спр. 414. 87 арк.

70. Звіти базових технікумів і училищ про методичну роботу за 1969/70 н.р. *ЦДАВО України*. Ф. Р-4795. Оп. 2. Т. 2. Спр. 82. 263 арк.

71. Золотовська В. С. Актуальність англійської мови в професійній діяльності фахівців морського профілю. *Науковий пошук молодих: збірник статей аспірантів та магістрів*. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2018. Вип. 2. С. 79–84.

72. Золотовська В. С. Вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю як науково-педагогічна проблема. *Педагогічний альманах* : збірник наукових праць / редкол. : В. В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2018. Вип. 37. С. 152–157.

73. Золотовська В. С. Вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах морського профілю (1978 – 2017 рр.) : методичні рекомендації. КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2018. 24 с.

74. Золотовська В. С. Генезис викладання іноземної мови у ВНЗ України (на прикладі англійської мови (1970–2015 рр.)). *The Second International scientific congress of scientists of Europe* : Proceedings of the II

International Scientific Forum of Scientists «East–West» (May 10 – 11, 2018, Vienna, Austria). Vienna, 2018. P. 584–592.

75. Золотовська В. С. Генеза тенденцій у вивченні іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю. *Педагогічний альманах* : збірник наукових праць / редкол.: В. В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2019. Вип. 42. С. 263–270.

76. Золотовська В. С. Єдність складових освітнього простору як головна умова особистості. *Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами* : II Всеукраїнська (з міжнародною участю) науково-методична конференція (18 листопада 2016 року, м. Херсон): в 2 ч. / за ред. В. В. Кузьменка, Н. В. Слюсаренко. Херсон, 2016. С. 167–171.

77. Золотовська В. С. Зміст поняття дисципліни «Іноземна мова». *Педагогічні науки* : збірник наукових праць / Херсонський державний університет. Херсон, 2018. Вип. 82, т. 2. С. 13–17.

78. Золотовська В. С. Зміст, форми і методи викладання іноземних мов у ВНЗ морського профілю. *Інноваційна педагогіка* : науковий журнал. 2018. Вип. 4 (1). С. 31–34.

79. Золотовська В. С. Інтердисциплінарний підхід у викладанні фахових дисциплін у ВНЗ морського профілю. *Сучасні тенденції розвитку освіти і науки інтердисциплінарному контексті* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (29–30 березня 2018 року, Ченстохова – Ужгород – Дрогобич) / ред.-упоряд.: І. Зиморя, В. Ільницький, Г. Бурунова та ін. Ченстохова ; Ужгород ; Дрогобич, 2018. С. 223–225.

80. Золотовська В. С. Історіографія проблеми вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю України. *Педагогічний альманах* : збірник наукових праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2018. Вип. 39. С. 270–276.

81. Золотовська В. С. Комунікативна підготовка курсантів в історії розвитку морської освіти України. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький, 2017. Вип. 159. С. 206–210.

82. Золотовська В. С. Освітні тенденції вивчення іноземних мов за дидактичними принципами Я. А. Коменського у вищих навчальних закладах морського профілю. *Ян Амос Коменський – великий педагог минулого (до 425-річчя від дня народження)*: матеріали II Всеукраїнських педагогічних читань (24 березня 2017 року, м. Херсон) / за ред. В. В. Кузьменка, Н. В. Слюсаренко. Херсон, 2017. С. 106–109.

83. Золотовська В. С. Особливості вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю. *Теоретико методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами*: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (5 грудня 2017 року, м. Херсон) / за ред. Кузьменка В. В., Слюсаренко Н. В. Херсон, 2017. Ч. 1. С. 247–252.

84. Золотовська В. С. Особливості професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти морського профілю. *Науковий пошук молодих*: збірник статей аспірантів та магістрантів. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2019. Вип. 3. С. 63–68.

85. Золотовська В. С. Педагогічна спадщина Василя Сухомлинського у міжнародному вимірі. *Нова українська школа – діалог з В. О. Сухомлинським*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 квітня 2018 року, м. Херсон): в 2 ч. / за заг. ред. А. М. Зубка, В. В. Кузьменка, Н. В. Слюсаренко. Херсон, 2018. С. 193–197.

86. Золотовська В. С. Підготовка викладачів іноземних мов у ВНЗ морського профілю як складова імплементації концептуальних засад педагогічної освіти в Україні. *Підготовка фахівців в умовах імплементації концептуальних засад розвитку педагогічної освіти в Україні*: матеріали III всеукраїнських педагогічних читань, присвячених 100-річчю з дня

народження Василя Сухомлинського (15 листопада 2018 р., м. Черкаси). Черкаси, 2018. С. 48–50.

87. Золотовська В. С. Питання періодизації розвитку вищої освіти морського профілю у історико-педагогічних дослідженнях (70-ті роки ХХ – початок ХХІ століття). *Наукові записки*: збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання і виховання. Київ, 2019. Вип. 31. С. 84–92.

88. Золотовська В. С. Проблематика вивчення іноземних мов у ВНЗ України морського профілю 1970-і роки. *World Science: multidisciplinary scientific edition* / chif editor Ramachandran Nithya. Dubai.UAE : RS Global Sp. Z O.O., 2017. № 12 (28), vol. 3. P. 38–41.

89. Золотовська В. С. Проблема підготовки курсантів при вивченні іноземних мов у ВНЗ України морського профілю. *Topical Issues of Science and Education*: Proceedings of the International Scientific Conference. Multidisciplinary scientific edition (July 17, 2017, Warsaw, Poland). Warsaw, 2017. Vol. 5. P. 95–99.

90. Золотовська В. С. Професійна підготовка майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах на основі компетентнісного підходу. *Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах глобалізації*: матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції (28–29 жовтня 2016 року, м. Дніпро). Дніпро, 2016. С. 117–119.

91. Золотовська В. С. Професійно-орієнтоване навчання іноземної мови у ВНЗ морського профілю. *Сучасний вимір психології та педагогіки*: збірник тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 24–25 травня 2019 р.). Львів, 2019. С. 81–83.

92. Золотовська В. С. Сучасні підходи до вивчення іноземних мов у ВНЗ морського профілю України. *Педагогічна наука в Україні за роки незалежності: здобутки, прорахунки, перспективи*: матеріали

Всеукраїнської (з міжнародною участю) науково-практичної конференції (15–16 листопада 2017 року, м. Херсон). Херсон, 2017. С. 167–170.

93. Золотовська В. С. Тенденції вивчення англійської мови у ВНЗ морського профілю у 1970-ті рр. *Science and society : the 5th International conference* (June 15, 2018, Hamilton, Canada). Hamilton, 2018. P. 1084–1094.

94. Золотовська В. С. Форми та методи навчання іноземних мов у ВНЗ морського профілю. *Сучасні педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 13–14 липня 2018 р.). Київ, 2018. С. 13–15.

95. Зубенко Т. В. Комунікативний підхід до навчання іноземної мови учнів початкової школи як стратегічна проблема у підготовці майбутнього вчителя. *Науковий вісник Миколаївського держ. ун-ту імені В. О. Сухомлинського*. Миколаїв, 2008. Вип. 23, т. 1: Педагогічні науки. С. 146–152.

96. Зубко А. М., Золотовська В. С. Вивчення іноземної мови у закладах морського профілю 1980–1992: тенденції, особливості. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*: науково-методичний журнал. 2018. Вип. 2. С. 11–19.

97. Иванов К. А. Чтение прогнозов погоды на английском языке. Москва : Изд-во Транспорт, 1971. 68 с.

98. Извлечение из отчета управляющего Черноморскою штурманскою ротою, полковника Манганари за 1855 г. *Морской сборник*. 1856. № 5. С. 438–463.

99. Изория Н. М. Формирования иноязычной компетентности будущих специалистов сферы туризма в вузах культуры и искусств : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Московский государственный университет культуры и искусств. Москва, 2008. 24 с.

100. Ильяшевич Л. Образование специалистов во флоте. *Морской сборник*. 1875. № 7. С. 65–91.

101. Истомина О. А. Методические указания к разделу «Психология группы» курса «Профессиональная психология моряка» / Федеральное агентство мор. и реч. тран-та ; МГУ им. адм. Г. И. Невельского. Владивосток, 2006. 83 с.
102. Итоги работы училища в 1979–1980 уч.г. *Держархів Херсонської обл.*. Ф. Р-472. Оп. 4. Спр. 376. 86 арк.
103. Историчне джерелознавство / Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, Б. І. Корольов та ін. Київ : Либідь, 2003. 488 с.
104. Калакура Я. С., Войцехівська І. Н., Корольов Б. І., Павленко С. Ф., Палієнко М. Г. Историчне джерелознавств. К. : Либідь, 2002. с. 140.
105. Карловська Г. В. Основні етапи розвитку методики викладання іноземних мов у вищій школі (1975–2000 роки). URL: http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/15/visnu_k_24.pdf (дата звернення 29.11.2018).
106. Кашина Е. Г. Традиции и инновации в методике преподавания иностранного языка : учебное пособие для студ. филол. фак. ун-тов. Самара : Универс-групп, 2006. 75 с.
107. Квалификационная характеристика специалиста со средним специальным образованием 14.03. «Эксплуатация судовых энергетических установок», квалификация «техник-судомеханик», Министерство морского флота СССР, 1989. 3 с.
108. Квалификационная характеристика специалиста со средним специальным образованием 24.09.. «Морское судоходство», квалификация «техник-судоводитель», Министерство морского флота СССР, 1989. 3 с.
109. Китаевич Б. Е., Немчикова Н. М., Сергеева М. Н. Учебник английского языка для мореходных училищ. Изд. 2-е, испр. и доп. Москва : Высшая школа, 1984. 288 с.

110. Китаевич Б. Е., Сергеева М. Н., Каминская Л. И. Учебник английского языка для мореходных училищ. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Высшая школа, 1990. 399 с.

111. Китаевич Б. Е., Кроленко А. И., Калиновская М. Я. Морские грузовые операции : пособие по английскому языку. Москва : Высшая школа, 1991. 160 с.

112. Китайгородская Г. Методика интенсивного обучения иностранным языкам. Москва : Высшая школа, 1982. 103 с.

113. Кирда А.Л. Тенденції розвитку цілей освіти в розвинених країнах світу і Україні (друга половина ХХ століття) : дис. ... к-та пед. наук : 13.00.01 / Київський національний лінгвістичний університет. Київ, 2005. 236 с.

114. Книга вчителя іноземної мови : довідково-методичне видання / упоряд. О. Я. Коваленко, І. П. Кудіна. Харків : Торсінг плюс, 2005. 240 с.

115. Ковалева О., Чистов В. Очерки истории культуры Южного Прибужья. Николаев : Тетра, 2000. Кн. 1 : Из прошлого культурной жизни на Николаевщине: 252 с.

116. Козак С. В. Формирование иноязычной коммуникативной компетенции будущих специалистов морского флота : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Одесский национальный ун-т им. И. И. Мечникова. Одеса, 2001. 20 с.

117. Колколова М. К. Традиції та інновації в методиці навчання іноземних мов : навч. посіб. для студ. і вчит. Санкт-Петербург : КАРО, 2014. 85 с.

118. Концепція мовної освіти в Україні : проект. *Освіта України*. 2011. № 1/2. С. 6.

119. Корольчук М. С. Психологія працездатності корабельних спеціалістів в екстремальних умовах : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.02 / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2003. 399 с.

120. Косогова Л. М. Проектування інформаційного мовного простору в підготовці майбутніх судноводіїв. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. Луганськ, 2013. № 13 (272), ч. 1. С. 184–189.

121. Костенко Н. І. Особливості формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів ВНЗ нефілологічних спеціальностей. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. Хмельницький, 2012. № 5. С. 86–89.

122. Костюк В. Застосування ситуативно-комунікативних технологій в навчанні іншомовного спілкування майбутніх судноводіїв. *Витоки педагогічної майстерності. Серія : Педагогічні науки / Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка*. Полтава, 2012. Вип. 10. С. 149–152.

123. Котова Ю. С. Формирование профессиональных компетенций у курсантов морского вуза средствами иностранного языка. *Вестник Майкопского государственного технологического университета*. Майкоп, 2016. Вып. 1. С. 56–62. URL: <http://lib.mkgtu.ru/images/stories/journal-vmgtu/2016-01/009.pdf> (дата звернення 5.03.2018).

124. Кравчук Л. Навчання іноземних мов у загальноосвітній школі України (друга половина ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2013. 22 с.

125. Краевский В. В. Содержание образования – бег на месте. *Педагогика*. 2000. № 7. С. 3–11.

126. Краткая характеристика работы преподавателей *Держархів Херсонської обл.* Ф. Р-472. Оп. 4. Спр. 371. 16 арк.

127. Криворучко П. П. Психологічне забезпечення професійної діяльності корабельних спеціалістів у тривалому плаванні : дис. ... канд. психол. наук : 20.02.02 / Київський військовий гуманітарний інститут. Київ, 2006. 263 с.

128. Кудрявцева В.Ф., Бобришева Н.М, Голуб В.Е., Літікова О.І., Мороз О.Л., Петровська Ю.В., Чуприна К.Л. *Seven seas ahead : student's book Kherson state maritime acad., English language dep.* Вид. 3-е, допов. і переробл. Kherson : ТОВ «ВКФ «Стар» ЛТД», 2012. 258 с.

129. Кузин В. П., Никольский В. И. *Военно-Морской Флот СССР 1945–1991.* Кузин,. Санкт-Петербург : Историческое Морское Общество, 1996. 653 с.

130. Кузнецова Н. Э. *Современные методики преподавания английского языка в высших учебных заведениях.* URL: <http://sibac.info> (дата звернення 2.04.2018).

131. Кузьменко В. В. *Формування наукової картини світу учнів: від витоків до сьогодення : монографія. 2-ге вид., переробл. і допов.* Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2014. 720 с.

132. Кулакова М. В. *Формування готовності до професійної діяльності в майбутніх фахівців у вищих морських навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К. Д. Ушинського.* Одеса, 2006. 225 с.

133. Левицкий М. *Артиллеристы русского флота. Морской сборник.* 1886. № 11. С. 106–120.

134. Левківський К. *Якісна освіта – запорука самореалізації особистості. Вища школа.* 2010. № 1. С. 5–14.

135. Левченко Г. Г. *Вплив глобалізації на викладання іноземних мов в Україні. Наукові праці ДонНТУ. Серія: Педагогіка, психологія і соціологія.* Донецьк, 2013. № 2 (14). С. 139–143.

136. *Листування з Мінвузом СРСР про учбово-методичну і виховну роботу в середніх спеціальних навчальних закладах республіки за 1975 рік. ЦДАВО України.* Ф. Р-4621. Оп. 13. Т. 2. Спр. 3335. 84 арк.

137. *Листування з Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти СРСР про учбово-методичну і виховну роботу в середніх спеціальних*

навчальних закладах республіки за 1971 рік. *ЦДАВО України*. Ф. 4621. Оп. 13. Т. 2. Спр. 1678. Арк. 107; 102.

138. Листування з Міністерством вищої та середньої спеціальної освіти СРСР та УРСР про реалізацію рішень XXIV з'їзду КПРС в навчанні та вихованні учнів, підготовку до IV Республіканської олімпіади. *Держархів Херсонської обл.*. Ф. Р-1316. Оп. 3. Спр. 339. 84 арк.

139. Лічман Л. Трансформація науково-практичного досвіду впровадження ідей іншомовної компетентності в умовах модернізації системи освіти в Україні (1991–2000). *Нова педагогічна думка*. 2016. № 2. С. 53–56.

140. Ляшенко У. І. Формування професійних цінностей курсантів морських навчальних закладів засобами англійської мови (за професійним спрямуванням). *Педагогіка вищої та середньої школи* : зб. наук. праць. Кривий Ріг : ДВНЗ «КНУ», 2014. Вип. 42. С. 46–50.

141. Ляшкевич А. І. Компетентнісний підхід в системі вищої морської освіти (кінець ХХ – початок ХХІ століття). *Педагогічний альманах* : збірник наукових праць / редкол.: В. В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2016. Вип. 32. С. 279–284.

142. Ляшкевич А. І. Організація морської освіти на півдні України в ХІХ – початку ХХІ століттях : монографія. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2018. 478 с.

143. Ляшкевич А. І. Становлення і розвиток морської освіти на Херсонщині : навчальний посібник. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2018. 180 с.

144. Ляшкевич А. І. Теорія і практика морської освіти півдня України (30-ті роки ХІХ – початок ХХІ століття) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2018. 452 с.

145. Методи і прийоми у викладанні англійської мови. URL: <http://bukvar.su/pedagogika> (дата звернення 27.07.2017).

146. Манільські поправки до додатка до Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти (ПДНВ) 1978 року та Кодексу з підготовки і дипломування моряків та несення вахти (ПДНВ). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/896_052 (дата звернення 25.06.2016).

147. Материалы учебно-методической конференции преподавательского состава (план, доклады, выступления по обмену опыта). 1971 г. *Держархів Херсонської обл.*. Ф. Р-472. Оп. 4. Спр. 257. 95 арк.

148. Материалы учебно-методической конференции преподавательского состава (план, доклады, рефераты) 1972 г. *Держархів Херсонської обл.*. Ф. Р-472. Оп. 4. Спр. 268. 90 арк.

149. Международная конвенция о подготовке и дипломировании моряков и несении вахты 1978 года (ПДМНВ-78) с поправками = International Convention on Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers, 1978 (STCW 1978, as amended). Санкт-Петербург : ЦНИИМФ, 2010. 992 с.

150. Методика викладання іноземних мов у вищих навчальних закладах URL: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/04/Methodika-vikladannya-inozemnih-mov-u-vishnih-navchalnih-zakladah.pdf> (дата звернення 17.06.2017).

151. Методические разработки, рефераты преподавателей училища за 1979–1980 уч. год *Держархів Херсонської обл.*. Ф. Р-472. Оп. 4. Спр. 357. 260 арк.

152. Методические разработки, рефераты преподавателей училища за 1981–1982 уч. год *Держархів Херсонської обл.*. Ф. Р-472. Оп. 4. Спр. 385. 161 арк.

153. Мироненко Е. В. Обучение специальной лексической компетенции курсантов-судоводителей на основе псевдо-эквивалентной терминологии морского английского языка : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Пятигор. гос. лингвист. ун-т. Пятигорск, 2013. 190 с.

154. Мокрієв М. В. Інтеграція Moodle в інформаційно-освітнє середовище університету. URL: <http://2016.moodlemoot.in.ua/course/view.php?id=93> (дата звернення 11.03.2019).

155. Морской устав URL: <http://hmurp.ucoz.ru/publ/quotmorskoj/1-1-58> (дата звернення 19.05.2018).

156. Морська Н. Інтегрований підхід до викладання іноземної мови. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Львів, 2001. № 419 : Проблеми лінгвістики науково-технічного і художнього тексту. С. 18–20.

157. Народное образование в СССР : сборник нормативных актов. Москва : Юрид. лит., 1987. 336 с.

158. Народовська О. М. Комунікативний метод навчання англійської мови як ключовий у ході якісної підготовки майбутніх професіоналів. URL: http://www.rusnauka.com/20_TSN_2017/Philologia/1_226906.doc.htm (дата звернення 20.11.2018).

159. Негар І. Б. Необхідність вивчення іноземних мов студентами у вищих навчальних закладах. URL: http://ukrlogos.in.ua/documents/10.01.2018_29.pdf (дата звернення 23.12.2018).

160. О пересмотре и дальнейшем совершенствовании учебных планов высших учебных заведений: Инструктивное письмо Министерства высшего и среднего специального образования СССР № 29 от 2 октября 1981 г. *Бюллетень высшего и среднего специального образования СССР*. 1981. № 12. С. 6–7.

161. Об организации учебного процесса в высших учебных заведениях по новым учебным планам : инструктивное письмо Министерства высшего и среднего специального образования СССР № 26 от 26 апреля 1974 г. *Бюллетень высшего и среднего специального образования СССР*. 1974. № 7. С. 2–3.

162. Об улучшении подготовки, распределения и использования специалистов с высшим и средним специальным образованием : Постановление Совета Министров СССР и ЦК КПСС от 30 августа 1954 г. № 1863. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4975.htm (дата звернення 20.08.2018).

163. Об утверждении основ законодательства союза СССР и союзных республик о народном образовании : Закон СССР. *Библиотека нормативноправовых актов СССР.* URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_8127.htm (дата звернення 18.03.2017).

164. Об утверждении Устава службы на судах Министерства морского флота Союза ССР : приказ Минморфлота СССР от 09.01.1976 № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/v0006400-76> (дата звернення 5.05. 2017).

165. Овчинников Г. М. Стандартні фрази для спілкування на морі. Санкт-Петербург : Морсар, 2002. 374 с.

166. Огородников С. Из прошлого (Черноморские морские училища). *Морской сборник.* 1900. № 12. С. 87–105.

167. Осадча О. В. Активне навчання іноземній мові у ВНЗ. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції.* Дніпропетровськ. 2012. Том 2. С.5–7.

168. Освітньо-професійна програма (тимчасова до введення в дію стандарту вищої освіти. Перший бакалаврський рівень вищої освіти галузі знань 27 «Річковий транспорт», спеціальність 271 «Річковий та морський транспорт», спеціалізації «Судноводіння», «Експлуатація суднових енергетичних установок», «Експлуатація суднового електрообладнання і засобів автоматики». Хеосон : Херсонська державна морська академія, 2017. 46 с.

169. Освітньо-професійна програма підготовки молодшого спеціаліста / уклад. Є. М. Суліма. Київ, 2012. 9 с.

170. Особливості навчального процесу з англійської мови URL: <http://schoolnetua.blogspot.com> (дата звернення 26.11.2018).
171. Отчет о работе методических комиссий за 1979–1980 уч. год *Держархів Херсонської обл.*. Ф. Р-1316. Оп. 3. Спр. 414. 87 арк.
172. Отчёт по подготовке специалистов для зарубежных стран за 1979–80 уч. год. *Держархів Херсонської обл.*. Ф. Р-1316. Оп. 3. Спр. 415. 38 арк.
173. Очерки истории профессионально-технического образования в СССР / под. ред. С. Я. Батышева. Москва : Педагогика, 1981. 352 с.
174. Парохин В. Н. Взаимоотношения командира с подчиненными на борту судна. *Морской транспорт. Серия «Безопасность мореплавания»* : экспресс-информ. 1983. Вып. 5. С. 2–18.
175. Пассов Є. І. Комуникативний метод навчання іншомовному мовленню. Київ, 2001. 212 с.
176. Первый Морской устав в России URL: <http://www.ороссиu.com/240112.htm> (дата звернення 12.11.2107).
177. Переписка з Мінвузом СРСР з питань навчально-методичної роботи в середніх спеціальних навчальних закладах, 1980 рік. *ЦДАВО України*. Ф. 4621. Оп. 13. Т. 3. Спр. 5811. 209 арк.
178. Пилацький Є. С. Англійська мова для судноводіїв. П 32 Одеса : Латстар, 1999. 108 с.
179. План работы кабинета, 1979 г. *Держархів Херсонської обл.*. Ф. Р-472. Оп. 4. Спр. 351. 14 арк.
180. План работы цикловой комиссии за 1979 г. *Держархів Херсонської обл.*. Ф. Р-472. Оп. 4. Спр. 276. 12 арк.
181. Поддубная Т. Н., Крынина О. Ю. Инновационная компетентностная модель выпускника высшей школы (на примере бакалавра). *Вестник Адыгейского государственного университета. Серия: Педагогика и психология*. Майкоп, 2012. Вып. 1. С. 111–118.

182. Попова О. П. Особливості професійної діяльності майбутніх судоводіїв і сутність їх професійної компетентності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. праць / редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя, 2011. Вип. 17. С. 353–359.

183. Пріміна Н. Методика навчання читання англomовної професійної документації курсантів морських закладів вищої освіти: результати педагогічного експерименту. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. Тернопіль, 2017. № 4. С. 168–175.

184. Пріміна Н. Навчання читання англomовних лоцій майбутніх судоводіїв : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Південноукраїнський нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2017. 23 с.

185. Про введення в дію Положення щодо перевірки знань командного складу суден Міністерства морського флоту СРСР : наказ Міністерства морського флоту СРСР від 07.04.1987 № 47. URL: <http://lawru.info/dok/1987/04/07/n1181109.htm> (дата звернення 09.01.2017).

186. Про вдосконалення державного нагляду за станом підготовки та дипломуванням моряків : постанова КМУ від 31.01.2001 р. № 83. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/83-2001-%D0%BF> (дата звернення 27.02.2018).

187. Про викладання соціально-гуманітарних дисциплін : лист МОНУ від 19.05.1993 № 1/9-64. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/> (дата звернення 4.10.2017).

188. Про вищу освіту : Закон України № 1556-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення 20.09.2017).

189. Про вищу освіту : Закон України № 2984-III від 17.01.2002. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2984-14/ed20020117> (дата звернення 20.09.2017).

190. Про внесення змін та доповнень до Випуску 67 «Водний транспорт» (Розділ «Морський транспорт») Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників: наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 07.12.2005 р. № 861. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0861650-05> (дата звернення 18.02.2017).

191. Про затвердження Морської доктрини України на період до 2035 року: Постанова КМУ від 7 жовтня 2009 р. № 1307. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-%D0%BF> (дата звернення 23.02.2017).

192. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1341. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF> (дата звернення 18.02.2017).

193. Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньокваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.06.2007 р. № 839. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/839-2007-%D0%BF> (дата звернення 05.04.2016).

194. Про затвердження Положення про звання осіб командного складу морських суден: Постанова від 25.08.1983 № 839. URL: <http://bestpravo.com/sss/eh-pravo/m3n.htm> (дата звернення 09.01.2017).

195. Про затвердження Положення про Інспекцію з питань підготовки та дипломування моряків: наказ Міністерства транспорту України від 17.10.2001 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0928-01/ed20011017> (дата звернення 10.02.2017).

196. Про затвердження Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах: наказ Міністерства освіти України

від 02.06.1993 р. № 161. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0173-93/ed19930602> (дата звернення 12.12.2016).

197. Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту): постанова КМУ від 20 січня 1998 р. № 65. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/65-98-%D0%BF> (дата звернення 21.08.2018).

198. Про затвердження Положення про порядок присвоєння звань особам командного складу морських суден: постанова КМУ від 15.01.2005 р. № 38. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/38-2005-%D0%BF> (дата звернення 18.02.2017).

199. Про затвердження форм контролю навчальної роботи учнів денних та вечірніх відділень середніх спеціальних навчальних закладів: Постанова Державного комітету СРСР з народної освіти від 22.06.1990 № 432. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_16771.htm (дата звернення 09.01.2016).

200. Про заходи щодо подальшого удосконалення керівництва середніми спеціальними навчальними закладами та підвищення якості підготовки спеціалістів з середньою спеціальною освітою: Постанова від 22.08.1974 № 656. Библиотека нормативно-правовых актов СССР. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_8396.htm (дата звернення 15.03.2016).

201. Про народну освіту: Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 28 червня 1974 року № 2779-VIII. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T742778.html (дата звернення 17.10.2017).

202. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19> (дата звернення 15.11.2017).

203. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ президента України № 344/2013 від 25 червня 2013 року.

URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення 12.03.2018).

204. Про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах у 2002/2003 навчальному році: лист МОНУ № 1/9-304 від 17.06.2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-304290-02/sp:head:max25> (дата звернення 28.11.2018).

205. Про освіту: Закон України № 100/96-ВР від 23.03.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 15.03.2018).

206. Про освіту: Закон України № 2145-VIII від 05.09.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 14.03.2018).

207. Про освіту: Закон Української РСР № 1060-XII від 23.05.1991 р. : станом на 1 січня 2013 року. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12> (дата звернення 15.03.2018).

208. Про основні напрями реформи загальноосвітньої і професійної школи: постанова Пленуму ЦК КПРС 10 квітня 1984 р. *Про реформу загальноосвітньої школи*: зб. док. і матеріалів. Київ: Політвидав України, 1984. С. 9–13.

209. Про Перелік напрямів підготовки фахівців з вищою освітою за професійним спрямуванням, спеціальностей різних кваліфікаційних рівнів та робітничих професій: постанова Кабінету Міністрів України від 18.05.1994 № 325. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP940325.html (дата звернення 22.08.2018).

210. Про перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями: постанова КМУ від 24.05.1997 р. № 507. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/507-97-%D0%BF> (дата звернення 29.08.2018).

211. Про перелік спеціальностей та спеціалізацій середніх спеціальних навчальних закладів : наказ Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти СРСР від 29.02.1984 р. № 150. URL: <http://lawru.info/dok/1984/02/29/n1183401.htm> (дата звернення 23.10.2017).

212. Про перелік спеціальностей та спеціалізацій середніх спеціальних навчальних закладів : наказ Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти СРСР від 27.11.1987 р. № 810. URL: <http://lawru.info/dok/1987/11/27/n1180503.htm> (дата звернення 17.10.2017).

213. Про приєднання України до Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року : Закон України від 01.11.1996 р. № 464/96-ВР. URL: <http://ukraine.uapravo.net/data2008/base61/ukr61622.htm> (дата звернення 01.04.2016).

214. Про розроблення державних стандартів вищої освіти : постанова КМУ від 07.08.1998 № 1247. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1247-98-%D0%BF> (дата звернення 29.08.2018).

215. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення 9.10.2018).

216. Про удосконалення планування підготовки спеціалістів та покращення використання випускників вищих та середніх спеціальних навчальних закладів в народному господарстві : Постанова від 27.01.1978 № 64. *Библиотека нормативно-правовых актов СССР*. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr_usr_9544.htm (дата звернення 18.02.2017).

217. Протокол № 3 засідання педагогического совета от 07.01.1981. *Держархів Херсонської обл.* Ф. Р-1316. Оп. 3. Спр. 430. 32 арк.

218. Протокол № 4 засідання педагогического совета от 04.03.1981. *Держархів Херсонської обл.* Ф. Р-1316. Оп. 3. Спр. 431. 53 арк.

219. Протокол № 5 заседания педагогического совета от 08.04.1981. *Держархів Херсонської обл.* Ф. Р-1316. Оп. 3. Спр. 433. 37 арк.
220. Протоколи засідань педагогічних рад за 1979–1980 навчальний рік. *Держархів Херсонської обл.* Ф. Р-472. Оп. 4. Спр. 353. Арк. 62, 178, 309.
221. Протоколи засідань педагогічної ради, 28 серпня – 20 мая 1982 – 26 травня 1983 рр. *Держархів Херсонської обл.* Ф. 472. Оп. 4. Спр. 396. 186 арк.
222. Протоколы заседаний педагогического совета, 1978–1979 уч. год. *Держархів Херсонської обл.* Ф. Р-1316. Оп. 3. Спр. 402. 164 арк.
223. Протоколы заседаний педагогического совета, 1979–1980 уч. год. *Держархів Херсонської обл.* Ф. Р-472. Оп. 4. Спр. 353. 193 арк.
224. Протоколы заседаний педагогического совета, 1981–1982 уч. год. *Держархів Херсонської обл.* Ф. Р-472. Оп. 4. Спр. 381. 141 арк.
225. Протоколы заседаний педагогического совета, 1982–1983 уч. год. *Держархів Херсонської обл.* Ф. Р-472. Оп. 4. Спр. 397. 186 арк.
226. Протоколы заседаний педагогического совета, 1983–1984 уч. год. *Держархів Херсонської обл.* Ф. Р-1316. Оп. 3. Спр. 452. 72 арк.
227. Протоколы заседаний педагогического совета, 21 января – 20 мая 1983 г. *Держархів Херсонської обл.* Ф. Р-1316. Оп. 3. Спр. 451. 80 арк.
228. Протоколы заседаний предметной комиссии английского языка за 76–77 гг. *Держархів Херсонської обл.* Ф. Р-472. Оп. 4. Спр. 365. 18 арк.
229. Протоколы заседаний цикловой комиссии английского языка за 74–76 гг. *Держархів Херсонської обл.* Ф. Р-472. Оп. 4. Спр. 294. 69 арк.
230. Протоколы заседаний цикловой комиссии по английскому языку за 1978–1979 г. *Держархів Херсонської обл.* Ф. Р-472. Оп. 4. Спр. 324. 58 арк.
231. Пулатов А.С., Эгамбердиев Р. И., Лаптев И. А. Преподавание английского языка в непрофильных вузах. *Молодой ученый.* 2015. № 7. С. 847–849.

232. Рабочая программа учебной дисциплины «Иностранный язык»
URL: http://www.gukit.ru/sites/default/files/files/docs/2014/inostrannyy_yazyk_1.pdf#1 (дата звернення 3.10.2017).

233. Річний звіт за 1984–1985 навчальний рік про роботу училища,
Держархів Одеської обл. (Державний архів Одеської області). Ф. Р-2018.
Оп. 4. Спр. 622. 166 арк.

234. Річний звіт про роботу училища за 1979–1980 н. р. *Держархів Одеської обл.* Ф. Р-2018. Оп. 4. Спр. 497. 157 арк.

235. Річний звіт про роботу училища за 1980–1981 н. р. *Держархів Одеської обл.* Ф. Р-2018. Оп. 4. Спр. 521. 153 арк.

236. Річний звіт про роботу училища за 1985–1986 н. р. *Держархів Одеської обл.* Ф. Р-2018. Оп. 4. Спр. 629. 161 арк.

237. Річний звіт про роботу училища за 1986–1987 навчальний рік.
Держархів Одеської обл. Ф. Р-2018. Оп. 4. Спр. 636. 122 арк.

238. Річний звіт про роботу училища за 1987–1988 н. р. *Держархів Одеської обл.* Ф. Р-2018. Оп. 4. Спр. 643. 110 арк.

239. Річний звіт про роботу училища за 1988–1989 навчальний рік.
Держархів Одеської обл. Ф. Р-2018. Оп. 4. Спр. 650. 82 арк.

240. Роменський О. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх моряків у процесі вивчення англійської мови за професійним спрямуванням. *Педагогічний альманах*. 2014. Вип. 24. С. 189–195.

241. Рябова К. О. Перекладні методи навчання. URL: <http://www.kamts1.kpi.ua/node/1063> (дата звернення 7.10.2017).

242. Рябуха І. М. Тенденції розвитку морської освіти в Україні (друга половина XVIII – початок XXI століття): дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти». Херсон, 2019. 485 с.

243. Салистра І. Д. Очерки методов обучения иностранным языкам : система упражнений и система занятий. Москва : Высшая школа, 1966. 172 с.

244. Сізанов О. М., Поплавський М.М. Концептуально-методологічні підходи до створення модульного курсу. *Практична психологія та соціальна робота*. 2005. № 12. С. 45–47.

245. Симонок В. П. Нові підходи у викладанні іноземної мови у ВНЗ. *Сучасні засоби навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах* : міжвузівський науково-практичний семінар (31 січня 2013 р., м. Харків) / Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Харків, 2013. С. 101–103. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/1186/1/Inozem_mov_2013.pdf (дата звернення 14.11.2017).

246. Ситнік С. В. Психологічна підготовка обслуговуючого персоналу морського транспорту в системі навчальної діяльності студентів профтехучилища : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2000. 209 с.

247. Скальковский К. Русский торговый флот и срочное пароходство на Черном и Азовском морях. Санкт-Петербург : Тип. А. Г. Суворина, 1887. 554 с.

248. Словарь психолога-практика / сост. С. Ю. Головин. 2-е изд., перераб. и доп. Минск : Харвест, 2003. 976 с.

249. Смирнова-Трибульська Є. М. Деякі результати досліджень в галузі використання дистанційних форм навчання в підготовці, післядипломній освіті та професійній діяльності вчителів на Херсонщині. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія №2: Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання* / редкол. під. кер. М. І. Жалдака. Київ, 2007. № 5 (12). С.13–27.

250. Смирнова-Трибульська Є. М. Дистанційне навчання з використанням системи MOODLE : навчально-методичний посібник.. Херсон : Айлант, 2007. 492 с.

251. Смирнова-Трибульська Є. М. Інформаційно-комунікаційні технології в професійній діяльності вчителя : посібник для вчителів. Херсон : Айлант, 2007. 585 с.

252. Сокол І. В. Формування професійної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення фахових дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»/ Херсонський держ. ун-т. Херсон, 2011. 20 с.

253. Соколюк С. М. Дії військово-морських сил у боротьбі з тероризмом на морі (70-ті роки ХХ ст. – початок ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 20.02.22 / Нац. акад. оборони України. Київ, 2009. 20 с.

254. Солодовник А. О. Розвиток фізико-математичної підготовки у морських навчальних закладах України (1944–2012 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти». Херсон, 2018. 341 с.

255. Солодовникова Ю. Ю. Формирование иноязычной коммуникативной компетентности как условие совершенствования профессиональной подготовки специалиста социальной работы : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 / Курский государственный университет. Курск, 2009. 28 с.

256. Статут служби на судах морського флоту СРСР: наказ Міністерства морського флоту ССРСР. від 09.01.1976 р. №6 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006400-76> (дата звернення 10.10.2017).

257. Стенько Ю. М. Психогигиена моряка. Ленинград : Медицина, 1981. 176 с.

258. Стрекозин В. П. О ходе выполнения приказа министра просвещения РСФСР от 5.7.1961 г. № 219 «Об улучшении изучения иностранных языков и мерах по дальнейшему улучшению этой работы». *Иностранные языки в школе*. 1962. № 3. С. 7.

259. Ступина Л. Г. Формирование иноязычной профессионально-коммуникативной компетентности морских специалистов в учебном комплексе «Морской лицей – Морской вуз»: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Калининград, 2012. 26 с.

260. Сухомлинська О. Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру. *Збірник наукових праць до 10-річчя АПН України*. Харків : ОВС, 2002. Ч. 1. С. 37–54.

261. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. Київ : А.П.Н., 2003. 68 с.

262. Сухомлинська О. В. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної науки в Україні. *Шлях освіти*. 1999. № 1. С. 41–45.

263. Сухомлинська О. В. Методологія дослідження історико-педагогічних реалій другої половини ХХ століття. *Шлях освіти*. 2007. № 4. С. 6–12.

264. Сучасні підходи до навчання іноземної мови у немовному ВНЗ URL : <http://interconf.fl.kpi.ua/en/node/1165> (дата звернення 2.04.2017).

265. Тенищева В. Ф. Интегративно-контекстная модель формирования профессиональной компетенции : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Моск. гос. лингвистический цниверситет Москва, 2008. 44 с.

266. Теорія та практика змішаного навчання : монографія / В. М. Кухаренко, С. М. Березенська, К. Л. Бугайчук та ін. ; за ред. В. М. Кухаренка. Харків : Міськдрук, 2016. 284 с.

267. Тимофєєва О. Я. Історія морської освіти в Україні та сучасні наукові підходи до формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогіка* : електрон. наук. фах. вид. 2015. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2015_5_18 (дата звернення 24.11.2017).

268. Трибулькевич К. Г. Розвиток студентського самоврядування у вищих навчальних закладах України (1917 – 2010 рр.) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т вищ. освіти. Київ, 2017. 43 с.

269. Тюрина В. В., Жуков А. В. К вопросу о роли английского языка для представителей морских специальностей. *Молодой ученый*. 2015. № 21. С. 101–103.

270. Український Радянський Енциклопедичний Словник : в 3 т. / АН УРСР ; голов. ред. М. Бажан. Київ : Головн. ред. УРЕ АН УРСР, 1966. Т. 1. 856 с.

271. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко ; [гол. ред. С. Головка]. – Київ: Либідь, 1997. с. 373.

272. Учебный план подготовки среднего специального учебного заведения специальности «Эксплуатация судовых силовых установок» (для морского флота), утвержденный Министерством высшего и среднего специального образования СССР, № 23-Д/осн. Москва, 1989. 2 с.

273. Учебный план подготовки среднего специального учебного заведения специальности «Морское судоходство» (для морского флота), утвержденный Министерством высшего и среднего специального образования СССР, № 23-Д/осн. Москва, 1989. 2 с.

274. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : в 2 т. Київ : Радянська школа, 1983. Т. 1 : Теоретичні проблеми педагогіки. 488 с.

275. Філософські абрисы сучасної освіти : монографія / авт. кол. І. Предборська, Г. Вишинська, В. Гайденко та ін. Суми : Університетська книга, 2006. 226 с.

276. Фіннінков Т. В., Рокоча В. В., Шаров О. І. Загальний огляд системи вищої освіти України. URL: www.irf.ua/files/ukr/programs_edu_ep_333_ua_hegfv.doc (дата звернення 17.12.2018).

277. Фролова Г. М. Использование ситуаций ролевого общения для профессионально-методической подготовки студентов (английский язык) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Москва, 1987. 25 с.

278. Фролова О. О. Формування соціокультурної компетенції майбутніх навігаційних офіцерів у процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Тернопіль. 2015. 24 с.

279. Фролова О. О., Барсук С. Л. Методичні рекомендації до виконання контрольних завдань для студентів заочної форми навчання з дисципліни «Ділова англійська мова» : розролено у відповідності з робочою навчальною програмою, ІМО модельним курсом 3.17 (Maritime English). Херсон : Херсонська державна морська академія. 2015. 36 с.

280. Херсонське морехідне училище ім. лейтенанта Шмідта. Звіт за 1979 – 1980 навчальний рік. Держархів Херсонської обл. Ф. Р-472. Оп. 4. Спр. 355. 14арк.

281. Ходаковский А., Фомин А. Старейшее в Украине. *Морской флот*. 2004. № 5. С. 38–41.

282. Хоменко О. Іншомовна підготовка як невід'ємний складник вищої освіти в умовах глобалізації та інформатизації суспільства. *Вища освіта України*. 2012. № 2. С. 56.

283. Цвяк Л. Особливості навчання другої іноземної мови у вищому правоохоронному навчальному закладі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2011. Вип. 22. С. 185–188.

284. Чернявський В. В. Стандартизація підготовки фахівців морської галузі на засадах компетентнісного підходу. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Серія Педагогічна*. Кам'янець-Подільський, 2013. Вип. 19. С. 250–253.

285. Чиханцова О. А. Чинники ефективного оволодіння іноземними мовами студентами ВНЗ. *Актуальні проблеми психології* / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психол. ім. Г. С. Костюка. Київ, 2015. Т. 9, вип. 6. С. 102–109. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appsub_2015_9_6_13 (дата звернення 16.10.2018).

286. Чорний О. Військово-морська освіта на півдні України в епоху вітрильного флоту / *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 6: Історичні науки*. Київ, 2012. Вип. 9. С. 249–257. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_6_2012_9_43 (дата звернення 22.10.2017).

287. Чорний О. В. Підготовка спеціалістів для морського флоту в Україні в останній чверті XVIII – на початку XX ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2007. 16 с.

288. Шерман М. І., Волошинов С. А., Попова Г. В. Організація змішаного навчання в електронному середовищі LMS Moodle з використанням функціоналу управління компетентностями. URL.: <http://2018.moodlemoot.in.ua/course/view.php?id=39> (дата звернення 29.10.2017).

289. Шумський О. Л. Формування професійної іншомовної комунікативної компетентності курсантів вищих навчальних закладів МВС України засобами інформаційних технологій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Херсон, 2014. 314 с.

290. Щукин А. Н. Обучение иностранным языкам: теория и практика : учебное пособие для преподавателей и студентов. Москва : Филоматис, 2004. 416 с.

291. Юдіна О. В. Формування в студентів іншомовної професійно орієнтованої комунікативної компетентності з використанням інтернет-ресурсів. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. Бердянськ, 2016. Вип. 1. С. 328–334.

292. Юкало В. Структура спеціальної мови і професійного спілкування. *Дивослово*. 2005. № 12. С. 43–47.

293. Ярмухамедова К. Г. Обучение английскому языку студентов с использованием интеллектуальных и образовательных технологий. *ҚазҰУ Хабаршысы. Педагогикалық ғылымдар сериясы*. Казахстан, 2016. № 3 (51). С. 100–109.

294. 2018 NMC Horizon Report. URL.: <https://library.educause.edu/resources/2018/8/2018-nmc-horizon-report> (дата звернення 11.03.2019).

295. Demchenko O. Creative Realization of the Interdisciplinary Approach to the Study of Foreign Languages in the Experience of the Danube Basin Universities. *Journal of Danubian Studies and Research*. 2013. Vol. 3, no. 1. P. 94.

296. From game design elements to gamefulness: Defining "gamification" / S. Deterding, D. Dixon, R. Khaled, L. Nacke (2011). *Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference*. 2011. P. 9.

297. Hojnacki L. Bliskie kontakty ze zdalnym nauczaniem. Miejsce platformy zdalnego nauczania w stacjonarnym kształceniu nauczycieli. *Informatyczne przygotowanie nauczycieli. Internet w procesie kształcenia* / J. Migdałek (red.), B. Kędzierska. Kraków, 2004.

298. Key Issues in Teaching and Learning. URL.: <https://www.educause.edu/eli/initiatives/key-issues-in-teaching-and-learning?fbclid=IwAR2YZnEaIcip29zXwDul1--wpo7riAMqyOcl4glCrX09oQBFHFvrY86eT8M> (дата звернення 11.03.2019)

299. Maritime English Model Course 3.17. London: International Maritime Organization, 2000. URL.: <http://www.marifuture.org//IMONewModelCourseMaritimeEnglish.pdf> (дата звернення 15.04.2019)

300. *Seven Seas Ahead : Student's Book : учебное пособие. Вид. 3-є, доп. і переробл.* / Кудрявцева В. Ф., Бобришева Н. М, Голуб В. Е. та ін. Херсон : Грінь Д. С., 2014. 266 с.

301. Sherman M., Popova H., Yurzhenko A. Interactive course “Maritime English” in the professional training of future mariners. *Development trends in pedagogical and psychological sciences: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine : monograph / edited by authors. 2nd ed.* Riga : Baltija Publishing, 2018. P. 603–621.

302. *Welcome Aboard : student's book : посіб. для курсантів та студ. напряму 6.070104 «Морський та річковий транспорт», 6.050702 «Електромеханіка»* / Кудрявцева В. Ф., Мороз О. Л., Петровська Ю. В., Сморочинська О. О. ; відп. ред. В. Ф. Кудрявцева ; Kherson State Maritime Inst. - Вид. 1-ше. - Kherson : Олді-плюс, 2009. - 159 р.

303. Zichermann G., Cunningham Ch. Introduction. *Gamification by Design: Implementing Game Mechanics in Web and Mobile Apps.* Sebastopol, California : O'Reilly Media, 2011. P. 14.

ДОДАТКИ

Додаток А

Список опублікованих праць за темою дисертації

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Золотовська В. С. Комунікативна підготовка курсантів в історії розвитку морської освіти України. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький, 2017. Вип. 159. С. 206–210.
2. Золотовська В. С. Проблематика вивчення іноземних мов у ВНЗ України морського профілю 1970-і роки. *World Science: multidisciplinary scientific edition / chif editor Ramachandran Nithya*. Dubai.UAE : RS Global Sp. Z O.O., 2017. № 12 (28), vol. 3. P. 38–41.
3. Золотовська В. С. Зміст поняття дисципліни «Іноземна мова». *Педагогічні науки: збірник наукових праць / Херсонський державний університет*. Херсон, 2018. Вип. 82, т. 2. С. 13–17.
4. Золотовська В. С. Вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю як науково-педагогічна проблема. *Педагогічний альманах : збірник наукових праць / редкол. : В. В. Кузьменко (голова) та ін.* Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2018. Вип. 37. С. 152–157.
5. Золотовська В. С. Історіографія проблеми вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю України. *Педагогічний альманах: збірник наукових праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін.* Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2018. Вип. 39. С. 270–276.
6. Золотовська В. С. Зміст, форми і методи викладання іноземних мов у ВНЗ морського профілю. *Інноваційна педагогіка: науковий журнал*. 2018. Вип. 4 (1). С. 31–34.
7. Золотовська В. С. Питання періодизації розвитку вищої освіти морського профілю у історико-педагогічних дослідженнях (70-ті роки ХХ – початок ХХІ століття). *Наукові записки: збірник наукових праць*

Продовж. дод. А

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання і виховання. Київ, 2019. Вип. 31. С. 84–92.

8. Зубко А. М., Золотовська В. С. Вивчення іноземної мови у закладах морського профілю 1980–1992: тенденції, особливості. *Наукова скарбниця освіти Донеччини: науково-методичний журнал*. 2018. Вип. 2. С. 11–19.

9. Золотовська В. С. Генеза тенденцій у вивченні іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю. *Педагогічний альманах: збірник наукових праць / редкол.: В. В. Кузьменко (голова) та ін.* Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2019. Вип. 42. С. 263–270.

Наукові праці, які засвідчують апробацію дисертації

10. Золотовська В. С. Вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах морського профілю (1978 – 2017 рр.) : методичні рекомендації. КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2018. 24 с.

11. Золотовська В. С. Професійна підготовка майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах на основі компетентнісного підходу. *Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах глобалізації: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (28–29 жовтня 2016 року, м. Дніпро)*. Дніпро, 2016. С. 117–119.

12. Золотовська В. С. Єдність складових освітнього простору як головна умова особистості. *Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами: II Всеукраїнська (з міжнародною участю) науково-методична конференція (18 листопада 2016 року, м. Херсон): в 2 ч. / за ред. В. В. Кузьменка, Н. В. Слюсаренко*. Херсон, 2016. С. 167–171.

13. Золотовська В. С. Освітні тенденції вивчення іноземних мов за дидактичними принципами Я. А. Коменського у вищих навчальних закладах

Продовж. дод. А

морського профілю. *Ян Амос Коменський – великий педагог минулого (до 425-річчя від дня народження): матеріали II Всеукраїнських педагогічних читань (24 березня 2017 року, м. Херсон) / за ред. В. В. Кузьменка, Н. В. Слюсаренко. Херсон, 2017. С. 106–109.*

14. Золотовська В. С. Проблема підготовки курсантів при вивченні іноземних мов у ВНЗ України морського профілю. *Topical Issues of Science and Education: Proceedings of the International Scientific Conference. Multidisciplinary scientific edition (July 17, 2017, Warsaw, Poland). Warsaw, 2017. Vol. 5. P. 95–99.*

15. Золотовська В. С. Сучасні підходи до вивчення іноземних мов у ВНЗ морського профілю України. *Педагогічна наука в Україні за роки незалежності: здобутки, прорахунки, перспективи: матеріали Всеукраїнської (з міжнародною участю) науково-практичної конференції (15–16 листопада 2017 року, м. Херсон). Херсон, 2017. С. 167–170.*

16. Золотовська В. С. Особливості вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю. *Теоретико методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (5 грудня 2017 року, м. Херсон) / за ред. Кузьменка В. В., Слюсаренко Н. В. Херсон, 2017. Ч. 1. С. 247–252.*

17. Золотовська В. С. Інтердисциплінарний підхід у викладанні фахових дисциплін у ВНЗ морського профілю. *Сучасні тенденції розвитку освіти і науки інтердисциплінарному контексті: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (29–30 березня 2018 року, Ченстохова – Ужгород – Дрогобич) / ред.-упоряд.: І. Зиморя, В. Ільницький, Г. Бурунова та ін. Ченстохова; Ужгород; Дрогобич, 2018. С. 223–225.*

18. Золотовська В. С. Педагогічна спадщина Василя Сухомлинського у міжнародному вимірі. *Нова українська школа – діалог з В. О. Сухомлинським:*

матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 квітня 2018 року, м. Херсон): в 2 ч. / за заг. ред. А. М. Зубка, В. В. Кузьменка, Н. В. Слюсаренко. Херсон, 2018. С. 193–197.

19. Золотовська В. С. Генезис викладання іноземної мови у ВНЗ України (на прикладі англійської мови (1970–2015 рр.). *The Second International scientific congress of scientists of Europe. Proceedings of the II International Scientific Forum of Scientists «East–West»* (May 10 – 11, 2018, Vienna, Austria). Vienna, 2018. P. 584–592.

20. Золотовська В. С. Тенденції вивчення англійської мови у ВНЗ морського профілю у 1970-ті рр. *Science and society: the 5th International conference* (June 15, 2018, Hamilton, Canada). Hamilton, 2018. P. 1084–1094.

21. Золотовська В. С. Підготовка викладачів іноземних мов у ВНЗ морського профілю як складова імплементації концептуальних засад педагогічної освіти в Україні. *Підготовка фахівців в умовах імплементації концептуальних засад розвитку педагогічної освіти в Україні*: матеріали III всеукраїнських педагогічних читань, присвячених 100-річчю з дня народження Василя Сухомлинського (15 листопада 2018 р., м. Черкаси). Черкаси, 2018. С. 48–50.

22. Золотовська В. С. Форми та методи навчання іноземних мов у ВНЗ морського профілю. *Сучасні педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 13–14 липня 2018 р.). Київ, 2018. С. 13–15.

23. Золотовська В. С. Професійно-орієнтоване навчання іноземної мови у ВНЗ морського профілю. *Сучасний вимір психології та педагогіки*: збірник тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 24–25 травня 2019 р.). Львів, 2019. С. 81–83.

Продовж. дод. А

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

24. Золотовська В. С. Актуальність англійської мови в професійній діяльності фахівців морського профілю. *Науковий пошук молодих: збірник статей аспірантів та магістрів*. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2018. Вип. 2. С. 79–84.

25. Золотовська В. С. Особливості професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти морського профілю. *Науковий пошук молодих: збірник статей аспірантів та магістрантів*. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2019. Вип. 3. С. 63–68.

Апробація результатів дисертації

Основні положення роботи викладено та обговорено на науково-практичних конференціях різного рівня:

1. Міжнародна наукова конференція «Topical Issues of Science and Education» (Варшава, 17 липня 2017 р., форма участі – тези);
2. IV Міжнародна науково-практична конференція «Science and Education – Our Future» (Дубай, 30 листопада 2017 р., форма участі – тези);
3. III Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті» (Ченстохова – Ужгород – Дрогобич, 29-30 березня 2018 р., форма участі – тези);
4. V Міжнародна конференція «Science and society» (Гамільтон, 15 червня 2018 р., форма участі – тези);
5. Конгрес вчених Європи у рамках II Міжнародного наукового форуму вчених «East – West», (Відень, 10-11 травня 2018 р., форма участі – тези);
6. Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень» (Київ, 13-14 липня 2018 р., форма участі – тези);

7. Міжнародна науково-практична конференція «Сучасний вимір психології та педагогіки» (Львів, 24-25 травня 2019 р., форма участі – тези);
8. II Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми розвитку освіти й науки в умовах глобалізації» (Дніпро, 28-29 жовтня 2016 р., форма участі – тези);
9. II Всеукраїнська (з міжнародною участю) науково-практична конференція «Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами» (Херсон, 18 листопада 2016 р., форма участі – тези);
10. II Всеукраїнські педагогічні читання «Ян Амос Коменський – великий педагог минулого (до 425-річчя від дня народження)» (Херсон, 24 березня 2017 р., форма участі – тези);
11. Всеукраїнська (з міжнародною участю) науково-практична конференція «Педагогічна наука в Україні за роки незалежності: здобутки, прорахунки, перспективи» (Херсон, 15-16 листопада 2017 р., форма участі – тези);
12. III Всеукраїнська науково-практична конференція «Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління закладами освіти» (Херсон, 05 грудня 2017 р., форма участі – тези);
13. Всеукраїнська науково-практична конференція «Нова українська школа – діалог з В. О. Сухомлинським» (Херсон, 25-26 квітня 2018р., форма участі – тези);
14. IV Всеукраїнська (з міжнародною участю) науково-практична конференція «Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управлінської діяльності» (Херсон, 18 листопада 2018 р., форма участі – усна доповідь).

Довідки про впровадження результатів дослідження

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспірантки кафедри педагогіки й освітнього менеджменту Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради
Золотовської Вікторії Сергіївни
з теми «Тенденції вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах морського профілю (70-і роки ХХ – початок ХХІ століття)»
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Упродовж 2017 – 2018 років на базі відокремленого підрозділу «Учебний центр» Приватного акціонерного товариства «Українське Дунайське пароплавання» науково-педагогічними працівниками та викладачами апробувались та впроваджувались в освітній процес результати дисертаційного дослідження Золотовської Вікторії Сергіївни «Тенденції вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах морського профілю (70-і роки ХХ – початок ХХІ століття)».

Основні теоретичні положення, результати, практичні рекомендації дослідницької роботи Золотовської В. С. запропоновано науково-педагогічним працівниками та викладачам закладу для доцільного впровадження, як у лекційному, так і у практичному аспектах при підвищенні кваліфікації та сертифікаційної підготовки молодшого та старшого командного складу суден Дунайського пароплавання. У процесі впровадження були обговорені та включені у програми навчання питання щодо розкриття змісту понять «освіта», «вища освіта» та «вища освіта у закладах морського профілю», основні тенденції вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти морського профілю як цілісної педагогічної системи та їх розвиток під час досліджуваного періоду. Використання матеріалів дисертаційного дослідження Золотовської В. С. науково-педагогічними працівниками та викладачам ВП «Учебний центр» ПрАТ «УДП» на курсах підвищення кваліфікації та сертифікаційної підготовки капітанів, старших помічників, старших механіків, вахтових помічників та механіків дозволило підвищити інтерес до застосування позитивного історичного досвіду минулого щодо розвитку іншомовної підготовки майбутніх фахівців морського профілю в сучасних умовах.

Обговорення основних теоретичних положень та практичних рекомендацій дисертаційного дослідження Золотовської В. С. здійснювалося під час її виступів на міжнародних та всеукраїнських конференціях, педагогічних читаннях, форумах, а також на Науково – технічній раді ПрАТ «Українське Дунайське пароплавання».

Довідку про впровадження результатів дисертаційного дослідження Золотовської В. С. «Тенденції вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах морського профілю (70-і роки ХХ – початок ХХІ століття)» ухвалено на засіданні Науково – технічної ради ПрАТ «УДП» (протокол №1 від 4 квітня 2018 р.).

Заступник начальника ВП «Учебний центр»,
голова Науково – технічної ради
ПрАТ «Українське Дунайське пароплавання»,
доктор педагогічних наук, доцент

Л. ГЕРГАНОВ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КОМУНАЛЬНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХЕРСОНСЬКА АКАДЕМІЯ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ»
ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

вул. Покришева, 41, м. Херсон, 73034, тел. (0552) 37-02-00, 41-08-10, 41-08-11, факс 37-05-92
Web: <http://www.academy.ks.ua> E-mail: info@academy.ks.ua

27.06.2019 р. № 01-23/446 на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Золотовської Вікторії Сергіївни з теми
«Тенденції вивчення іноземних мов вищих навчальних закладах морського профілю
(70-і роки ХХ – початок ХХІ століття)»
за спеціальністю 13.00.01 - загальна педагогіка та історія педагогіки

Упродовж 2018-2019 навчального року на курсах підвищення кваліфікації вчителів іноземних мов у КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» впроваджувалися результати дисертаційного дослідження Золотовської В. С. «Тенденції вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах морського профілю (70-і роки ХХ – початок ХХІ століття)».

До лекційного матеріалу, запропонованого вчителям, було включено питання щодо розкриття змісту понять «іноземна мова» та «іноземна мова за професійним спрямуванням», структури викладання іноземних мов як цілісної педагогічної системи, основні тенденції вивчення іноземних мов в Україні. Використання матеріалів дисертаційного дослідження Золотовської В. С. дозволило підвищити інтерес вчителів до застосування позитивного історичного досвіду минулого щодо вивчення іноземних мов у молоді в сучасних умовах.

Обговорення основних теоретичних положень та практичних рекомендацій дисертаційного дослідження Золотовської В. С. здійснювалося під час її виступів на міжнародних та всеукраїнських конференціях, педагогічних читаннях, також можливо ознайомитись з публікаціями у фахових виданнях.

Впровадження результатів дисертаційного дослідження Золотовської В. С. ухвалено на засіданні ухвалено на засіданні кафедри педагогіки й менеджменту освіти КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» (протокол № 7 від 27.06.2019 р.).

Перший проректор, д. пед. н.

Завідувач кафедри педагогіки
й менеджменту освіти, д. пед. н., професор

І. Я. Жорова

В. В. Кузьменко

Продовж. дод. А

**ІНСТИТУТ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА МОРСЬКА АКАДЕМІЯ»**

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ
УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ
ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА
МОРСЬКА АКАДЕМІЯ»
КОД 26614030
«21» 08 2019 р.
№ 460/1775
65029, м. Одеса, вул. Дідріхсона, 8

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспірантки кафедри педагогіки й освітнього менеджменту Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради **Золотовської Вікторії Сергіївни** з теми «Тенденції вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах морського профілю (70-і роки ХХ – початок ХХІ століття)» на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Результати дисертаційного дослідження Золотовської Вікторії Сергіївни «Тенденції вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах морського профілю (70-і роки ХХ – початок ХХІ століття)» впроваджувалися у навчальному процесі та під час проведення засідань на кафедрі загально - військових та фундаментальних дисциплін впродовж 2018-2019 рр.

Дисертанткою запропоновано історичні довідки, демонстрування невідомих та маловідомих фактів щодо тенденцій вивчення іноземної мови у закладах вищої освіти морського профілю, які висвітлені у публікаціях і доповідях на наукових конференціях, читаннях, форумах.

Запропоновані автором матеріали схвалено серед науково-педагогічних працівників інституту, урізноманітніло викладання іноземної мови, що сприяло розширенню та поглибленню знань майбутніх фахівців морського профілю. У науковому дослідженні обґрунтовано зміст, форми, методи та засоби, які використовувалися під час вивчення іноземних мов у ЗВО морського профілю у досліджуваній період, визначено перспективи впровадження історико-педагогічного досвіду в реалії сучасної вищої освіти морського профілю.

Результати дослідження Золотовської В. С. заслуговують на увагу, мають наукове та практичне значення, рекомендовано для використання як у процесі підготовки майбутніх фахівців ЗВО морського профілю, так і в освітньому процесі закладів вищої освіти морського профілю.

Довідку про впровадження результатів дисертаційної роботи Золотовської Вікторії Сергіївни на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 обговорено і затверджено на засіданні кафедри загально - військових та фундаментальних дисциплін (протокол №13 від 03 червня 2019 р.).

Заступник начальника Інституту Військово-Морських Сил
Національного університету «Одеська морська академія»
з навчальної та наукової роботи – начальник навчального відділення
кандидат військових наук

О.С. ГАВАЛЮХ

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
ХЕРСОНСЬКА ДЕРЖАВНА МОРСЬКА АКАДЕМІЯ**

73000, Україна, м. Херсон, пр. Ушакова 20, тел./факс: (0552) 49-59-02, e-mail: ksma@ksma.ks.ua

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Золотовської Вікторії Сергіївни
«Тенденції вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах морського
профілю (70-і роки ХХ – початок ХХІ століття)»
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.01 - загальна педагогіка та історія педагогіки

Результати наукового пошуку Золотовської Вікторії Сергіївни «Тенденції вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах морського профілю (70-і роки ХХ – початок ХХІ століття)» апробовано та впроваджено науковими співробітниками та викладачами іноземних мов судноводійного відділення Херсонської державної морської академії з метою удосконалення підготовки майбутніх фахівців морського профілю.

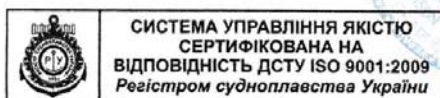
Історичне вивчення минулого є необхідним засобом для проникнення в нові сфери наукових досягнень. На світовому ринку праці фахівців морського транспорту, в сьогоденних умовах зростання конкуренції, виникла потреба приведення національної системи підготовки фахівців морського профілю до міжнародних вимог та стандартів. Простежено, що вагомим чинником трансформації системи вищої морської освіти на сучасному етапі є дослідження й активне застосування позитивного досвіду діяльності закладів вищої освіти морського профілю України у попередні історичні періоди. Тому відзначаємо актуальність дисертаційного дослідження Золотовська В. С. «Тенденції вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах морського профілю (70-і роки ХХ – початок ХХІ століття)».

Теоретичні положення та практичні рекомендації дослідження Золотовської В. С. використовуються у навчально-виховному процесі Херсонської державної морської академії та Морського коледжу при вивченні професійної англійської мови.

Акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження обговорено та затверджено на засіданні кафедри англійської мови з підготовки морських фахівців за скороченою програмою (протокол № 1 від «29» серпня 2019 р.).

Т.в.о.ректора

Л.Б. Куликова

Додаток Б

Визначення змісту поняття «Іншомовна комунікативна компетентність»
у сучасних наукових працях

ПІБ дослідника	Зміст поняття
Н. Костенко [121]	здатність установлювати й підтримувати професійні контакти з людьми іншомовного середовища
Н. Ізорія [99]	інтегративне особистісно-професійне утворення, яке реалізується у психологічній та технічно-операційній готовності особистості до виконання успішної, продуктивної й ефективної професійної діяльності з використанням засобів іноземної мови або в умовах іншомовної культури та забезпечує можливість ефективної взаємодії з навколишнім середовищем. У загальному вигляді склад іншомовної професійної компетентності можна подати у сукупності таких компонентів, як компетенції лінгвістичного рівня, компетенції соціолінгвістичного рівня та компетенції прагматичного рівня
Ю. Солодовникова [255]	комплексний особистісний ресурс, що забезпечує можливість ефективної взаємодії у галузі соціальної роботи, процесі використання іноземної мови як засобу вирішення професійних завдань соціальної роботи
В. Теніщева [265]	складне інтегративне ціле, яке забезпечує компетентне професійне спілкування мовою спеціальності в умовах міжкультурної комунікації
О. Роменський [240]	комплексний особистісний ресурс, що забезпечує можливості ефективної взаємодії в процесі використання іноземної мови як засобу вирішення професійних завдань
С. Барсук [5]	вмотивована та адресна респонсивна взаємодія між представниками спільної сфери діяльності, спрямовану на вирішення професійно значущих питань

Додаток В

Основні нормативно-правові документи щодо професійної освіти майбутніх фахівців в частині іншомовної підготовки 1978–1990 рр.

Основні нормативно-правові документи у морській галузі щодо професійної освіти майбутніх фахівців в частині іншомовної підготовки 1978–1990 рр.

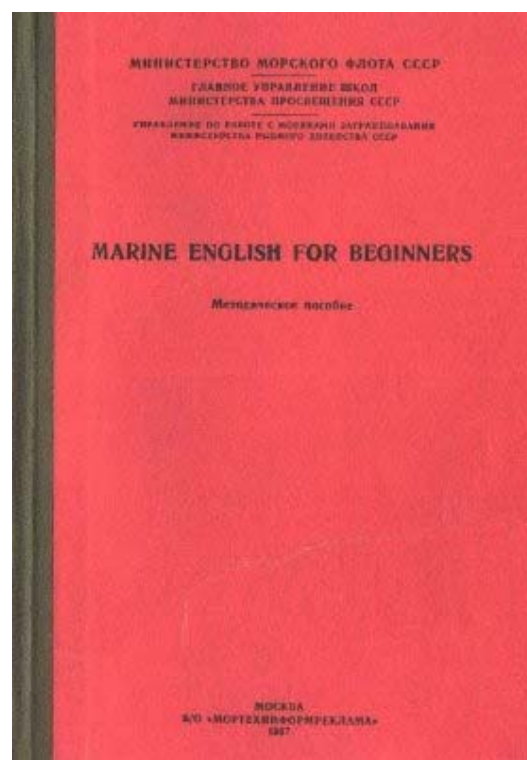
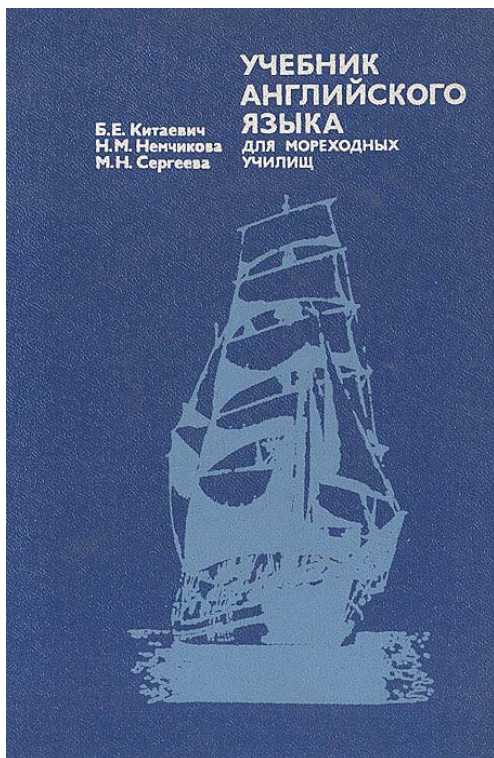
Номер та дата ухвалення	Назва та статус документу
1978 р.	Международная конвенция о подготовке и дипломировании моряков и несении вахты 1978 года (ПДМНВ-78) с поправками [149].
№ 839 від 25.08.1983 р.	Постанова ЦК КПРС «Про затвердження Положення про звання осіб командного складу морських суден» [194].
№ 47 від 07.04.1987 р.	Наказ Міністерства морського флоту СРСР «Про введення в дію Положення щодо перевірки знань командного складу суден Міністерства морського флоту СРСР» [185].
10 квітня 1984 р.	Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про основні напрями перебудови вищої та середньої спеціальної освіти в країні» [157].

Основні нормативно-правові документи у галузі освіти щодо професійної освіти майбутніх фахівців в частині іншомовної підготовки 1978–1990 рр.

Номер та дата ухвалення	Назва та статус документу
№ 115 від 17 лютого 1978 р.	Постанова Ради Міністрів Української РСР «Про удосконалення планування підготовки спеціалістів та покращення використання випускників вищих та середніх спеціальних навчальних закладів у народному господарстві» [216]
27-29 травня 1980 р.	Рішення пленуму методичної ради [177].
10 квітня 1984 р.	Постанова Пленуму ЦК КПРС «Про основні напрями реформи загальноосвітньої та професійної школи» [208].
№ 185 від 30 квітня 1985 р.	Постанова ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР «Про заходи по забезпеченню комп'ютерної грамотності учнів середніх спеціальних навчальних закладів і широкого впровадження електронно-обчислювальної техніки в навчальний процес [50].

Додаток Д

Підручники іноземних мов, які використовувалися
в закладах морської освіти у 1978-1990 рр.

Джерело: [109; 49; 15; 51]

Додаток Е

Витяги з протоколів засідання циклової комісії з англійської мови за 1978 рік

Додаток Е.1

Витяг з протоколу №1 від 28.08.1978 р. засідання предметно-методичної комісії

<...>следующий цикловой вопрос об активизации общественно-политической лексики на уроках английского языка.

Решено в заданиях на плавательную практику выделять следующее: страница газетного текста.

Необходимо пересмотреть программу изучения английского языка на старших курсах РТС, чтобы обучение английскому языку на РТС проводилось на уровне, необходимом для свободного радиотелефонного и радиотелеграфного обмена применительно к обеспечению безопасности на море и относящемуся к охране жизни человека.

При обучении должен быть широко использован «Стандартный морской навигационный словарь-разговорник» изданный Ренплатбюро ММФ в 1975 г. Преподавателям Кононовой, Павловскому, Стешенко предложено разработать мероприятия для обеспечения этих требований до 15 сентября.

Переработанные планы сдать до 6.11-78 г.

По четвертому вопросу – билеты утверждены.

По пятому вопросу утвердили график контрольных работ для дневного и заочного отделений.

Подчеркивалась необходимость выполнения графика. Решено тексты контрольных приготовить для утверждения на следующей предметно-методической комиссии.

Джерело: [230, арк. 2–4].

Додаток Е.2

Витяг з протоколу №2 від 08.08.1978 р. засідання предметно-методичної комісії

До января 1979 г. разработать лабораторные работы для лингафонных кабинетов «Тесла» типа:

- повторите за диктором (фраза – перевод);
- переведите на русский (фраза – пауза – контрольный ответ);
- диктант и письменный перевод по основным темам с применением лингафонной аппаратуры;
- для работы в парах – ситуативные диалоги и радиопрограммы;
- освоение основных тем словаря является составной частью задания на плавательной практике. Зачет по словарю после плавательной практики (II курс РТС).

Завершающим этапом работы по теме будут:

- конференции по группам
- конкурс на лучший перевод по специальности

Исполнители: Павловский, Стешенко, Кононова. Отв.: Кононова.

Выступила преподаватель СВС Примакова с предложением использовать для тем словаря на уроках СВС (по той же схеме).

Предложение принято.

Решено: Заказать к имеющимся 25-ти экземплярам словаря еще 300.

Джерело: [230, арк. 5–6].

Додаток Е.3

Витяг з протоколу №3 від 04.10.1978 р. засідання предметно-методичної комісії

Повестка дня:

1. Обсуждение вступительных лекций для РТС (Кононова) СВС (Примакова) ЭМС-СМС (Олейник).

2. Лекции были заслушаны.

3. Высказаны следующие критические замечания:

– шире раскрыть принципы интернационализма и необходимости общения;

– больше сказать о всестороннем развитии человека коммунистического общества и воспитании потребности овладения иностранным языком;

– шире осветить вопрос связанный с развитием морского флота и расширения внешнеторговых связей.

4. Методист Шилова посоветовала рассмотреть во вступительной лекции:

– о материальной базе училища;

– о графике изучения английского языка;

– о методах изучения и дать советы как лучше учить уроки.

Замечания приняты к сведению, лекции переработаны с учетом замечаний.

Джерело: [230, арк. 7–8].

Додаток Е.4

Витяг з протоколу №4 від 07.11.1978 р. засідання предметно-методичної комісії

План одобрен. Решено обговорити результативність роботи з такими групами в кінці семінара.

По четвертому вопросу выступила Стешенко с обзором статей Бобровского о работе в лингафонных кабинетах.

Мысль Бобровского о том, что лабораторные работы должны четко подразделяться на 3 группы: тренировочные; контрольные; творческие решено положить в основу будущей работы над лабораторными.

Кононова рассказала об опыте Одесского высшего училища при составлении лабораторных. Решено использовать опыт и на основе своих поисков составить следующую схему для лабораторных:

Общее подразделение:

I – фонетические упражнения;

II – лексико грамматические;

III – грамматико –лексические.

I – фонетические упражнения

1) повторяйте за диктором...

2) читайте опережая диктора и повторяйте правильный ответ за диктором (опора на учебник)

3 ступени: 1) пауза для курсантов

2) диктор

3) пауза для повторения правильного варианта

II – лексико грамматические упражнения

1) вводятся новые (выделенные) слова из текста.

Повторите за диктором и постарайтесь запомнить значение данного слова

- 2) чтение текста с паузами;
- 3) тренировка новых слов в предложениях (грамматические структуры) возможно без опоры на текст;

III. Грамматико-лексические упражнения (с опорой на групповые упражнения текста):

- зачитать номер упражнения и задачу;
- прочесть образец (дважды);
- предложение;
- пауза в которой работает курсант;
- контрольный ответ диктора;
- пауза для повторения;

Рекомендуется в данных упражнениях практиковать виды работ:

- поставьте вопросительную, отрицательную форму
- задать следующий вопрос... /

Итак, I и II группы являются тренировочными упражнениями III – контрольными.

Как творческие упражнения возможны работы в группах.

Решено: переписать лабораторные к учебнику Китаевич по установленной схеме

С учетом дифференциации по специальности / по вводу курсу.

Джерело: [230, арк. 9–12].

Додаток Е.5

Витяг з протоколу №9 від 02.02.1979 р. засідання предметно-методичної комісії

На ряду методических приемов уделяется все еще недостаточное внимание. Так, больше следует создавать лабораторных с 2-мя программами.

- 1 программа – основная;
- 2 программа – для сильных учеников, более объемная и сложная.

Преподавателям цикла рекомендуется создавать программу к уже имеющимся лабораторным и к вновь созданным. Это усиленная программа может быть использована также в группах, основанных на базе изучавших английский язык в школе. Эта работа будет способствовать дифференциации учащихся по способностям к языку.

Следует больше внимания уделять индивидуальной работе курсантов в лингафонных кабинетах (с магнитофонами).

Всем лабораторным для лингафонных кабинетов рекомендуются упражнения для обучения пониманию речи на слух и для развития навыков разговора.

(вопрос – пауза – контрольный ответ – возможна пауза для повторения)

Рекомендовать проведение (активная лексика по специальностям) и – в результате – творческие упражнения по парам.

Именно с помощью парной работы можно увеличить объем устной и речевой практики на уроках.

Преподавателям рекомендуется больше внимания уделять парной работе – составлению карточек для работы в парах. (обсуждалась методика составления карточек для парной работы).

Додаток Е.6

Витяг з протоколу №10 від 01.03.1979 р. засідання предметно-методичної комісії

Повестка дня:

1. Обсуждение методики преподавания английского языка на заочном отделении. Вопросы экономики, XXV съезда и Конституции на уроках английского языка на заочном отделении.

2. Обзор методической литературы (Ковальская, Примакова).

3. Обсуждение – обзора отчетов средних специальных учебных заведений, за 1977/1978 уч. год по разделу «Постановка преподавания английского языка» и проката перечня вопросов, предлагаемых для освещения в годовом отчете.

4. Отчет преподавателя английского языка Тарабановского В. В. об учебе на ФПК в Ивановском университете.

5. Разное:

– обсуждение разработки Примаковой «My Favorite Books»;

– обсуждение будущего расписания в трех лингафонных кабинетах.

По первому вопросу выступили все преподаватели цикла и начальник заочного отделения Качалов.

Обсуждались вопросы методики занятий на заочном отделении:

– методика фонетической работы;

– методика работы с лексикой и грамматикой;

– методика работы над спец.текстами.

Обменялись опытом подачи материалов XXV съезда, Конституции СССР и вопросов экономики на уроках.

Обсудили рекомендованные заочному отделению вопросы для внесения в план учебной работы.

Принято решение:

– активнее использовать лингафонное оборудование на занятиях на з/о как на уроках, так и во внеаудиторное время для этого пополнить фонотеку цикловой.

– создать словарь минимум для заочного отделения по всем специальностям (Тарабановский)

– оформить подшивки текстов для заочного отделения, которых нет в учебниках (чтобы студенты могли их переписывать во внеурочное время) (Вербицкая)

– создать рекомендации для написания контрольных работ (Павловский) – использовать для заочного отделения разработки дневного отделения «25 съезд» «Конституция СССР» «Экономка флота» – II программу – упрощенный вариант – шире применять для закрепления грам.тем программированные разработки и подстановочные таблицы цикла.

Джерело: [230, арк. 32–35].

Додаток Ж

Розподіл годин з вивчення англійської мови у закладах вищої освіти морського профілю (1978 – 2017 рр.)

Додаток Ж.1

Розподіл годин з вивчення англійської мови у закладах вищої освіти морського профілю у 1978-1990 рр.*

Назва дисципліни	Обсяг годин за роками	
	1985	1989
Англійська мова	204	349(326)
Англійська мова (факультативний курс)	46	

Примітка:

У навчальному плані (1989 р.) середнього спеціального навчального закладу за спеціальністю №29.09 «Морське судноводіння» спеціалізації 24.09.01 для морського флоту

п.10-Англ.яз на I году обучения для учащихся, принятых на базе неполного среднего образования, рекомендуется изучать факультативно и за счёт резерва времени

п.14-В перечень факультативных предметов могут быть включены: «Иностранный язык». Объёмы и сроки изучения всех факультативных предметов определяется непосредственно учебным заведением.

П.16-при разработке календарно- тематических планов изучения предметов следует учитывать необходимость внедрения в учебный процесс автоматизированных учебных курсов на базе прикладных программ ЭВМ, в том числе, экспертно- обучающих и контролирующих программ.

*складено автором на основі фондів архіву Херсонського морського коледжу Херсонської державної морської академії

Додаток Ж.2
Розподіл годин з вивчення англійської мови у закладах вищої освіти
морського профілю у 1991-2002 рр.*

Назва дисципліни	Обсяг годин за роками				
	1993	1996	2001	2002	2003
Англійська мова	349		216	216	216
Ділова англійська мова			162	152	162
Іноземна мова		218			

*складено автором на основі фондів архіву Херсонського морського коледжу Херсонської державної морської академії

Додаток Ж.3
Розподіл годин з вивчення англійської мови у закладах вищої освіти
морського профілю у 2003-2017 рр.*

Назва дисципліни	Обсяг годин за роками								
	2003	2005	2006	2007	2009	2010	2011	2012	2017
Англійська мова (за професійним спрямуванням)		216	216	216	405	405(III) 405(IV)	764(4 05)	378	510
Англійська мова	216	67,5				160(I) 160(II)	320		
Ділова англійська мова	162								
Спеціальна термінологія на англ. мові	135	135							

*складено автором на основі фондів архіву Херсонського морського коледжу Херсонської державної морської академії

Додаток 3

Основні нормативно-правові документи у морській галузі щодо професійної освіти майбутніх фахівців в частині іншомовної підготовки 1991–2002 рр.

Номер та дата ухвалення	Назва та статус документу
№ 464/96-ВР від 01 листопада 1996 р.	Закон України «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року» [213].
№ 83 від 31 січня 2001 р.	Постанова КМУ «Про вдосконалення державного нагляду за станом підготовки та дипломування моряків» із подальшою редакцією [186].
від 17 жовтня 2001 р.	Наказ Міністерства транспорту України «Про затвердження Положення про Інспекцію з питань підготовки та дипломування моряків» із подальшими змінами [195].

Основні нормативно-правові документи у галузі освіти щодо професійної освіти майбутніх фахівців в частині іншомовної підготовки 1991–2002 рр.

Номер та дата ухвалення	Назва та статус документу
1	2
від 23 травня 1991 р.	Закон України «Про освіту» [207].
№ 1/9-64 від 19 травня 1993 р.	Лист Міністерства освіти України «Про викладання соціальногуманітарних дисциплін» [187].
№ 161 від 2 червня 1993 р.	Наказ Міністерства освіти України «Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах» [196].
№ 325 від 18 травня 1994 р.	Постановах КМУ «Про Перелік напрямів підготовки фахівців з вищою освітою за професійним спрямуванням, спеціальностей різних кваліфікаційних рівнів та робітничих професій» [209].
№ 507 від 24 травня 1997 р.	Постанова КМУ «Про перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньокваліфікаційними рівнями» [210].
від 25 квітня 1996 р.	Закон України «Про освіту» [205].

1	2
№ 325 від 18 травня 1994 р.	Постановах КМУ «Про Перелік напрямів підготовки фахівців з вищою освітою за професійним спрямуванням, спеціальностей різних кваліфікаційних рівнів та робітничих професій» [209].
№ 507 від 24 травня 1997 р.	Постанова КМУ «Про перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями» [210].
від 25 квітня 1996 р.	Закон України «Про освіту» [205].
№ 65 від 20 січня 1998 р.	Постанова КМУ «Про затвердження 180 Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні [197].
№ 1247 від 07 серпня 1998 р.	Постанова КМУ «Про розроблення державних стандартів вищої освіти» [214].
№ 2984-III від 17 січня 2002 р.	Закон України «Про вищу освіту» [189].

Додаток К
Витяг з моделі курсу «Model course 3.17»

ANNEX
DRAFT MODEL COURSE ON MARITIME ENGLISH
MODEL COURSE 3.17
MARITIME ENGLISH

Contents	Page
Foreword	5
Introduction.....	6
Purpose of IMO model courses.....	6
Structure of IMO model course for Maritime English.....	6
Use of IMO model course for Maritime English.....	8
Lesson plans.....	8
Presentation.....	9
Implementation.....	9
Training and the STCW Convention, 1978, as amended.....	11
Responsibilities of Administrations.....	12
Bibliography	12
IMO references (R).....	12
Textbooks (T)	13
Publications(P)	15
IMO Model Courses (M)	20
Teaching aids.....	20
Video/Computer Based Training (V).....	25
Recommended reading.....	27
Core section 1 General Maritime English (GME)	33
Part A: Course framework.....	33
Part B: Course outline.....	38
Part C: Detailed teaching syllabus.....	52
Core section 2 Specialized Maritime English (SME)	129
Part 2.1: Specialized Maritime English for officers in charge of a navigational watch on ships of 500 gross tonnage or more	129
Part 2.2: Specialized Maritime English for officers in charge of an engineering watch in a manned engine-room or designated duty engineers in a periodically unmanned engine-room.....	146
Part 2.3: Specialized Maritime English for Electro-Technical Officers (ETO).....	160
Part 2.4: Specialized Maritime English for ratings forming part of a navigational watch.....	177
Part 2.5: Specialized Maritime English for GMDSS radio operators...186	186
Part 2.6: Specialized Maritime English for personnel providing direct service to passengers in passenger spaces on passenger ships.....	193

Instructor Manual	200
Appendix A: Summary of references to English language requirements from –the International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers, 1978, as amended.....	330
Appendix B.1: Example of a lesson plan for GME.....	335
Appendix B.2: Example of a lesson plan for SME.....	324
Appendix C: Notes on assessment.....	328

Introduction to model courses

- Purpose of the model courses

The purpose of IMO model courses is to assist maritime training institutes and their teaching staff in organizing and introducing new training courses or in enhancing, updating or supplementing existing training material where the quality and effectiveness of the training courses may thereby be improved. It is not the intention of the model course programme to present instructors with a rigid "teaching package" which they are expected to "follow blindly". Nor is it the intention to substitute audiovisual or "programmed" material for the instructor's presence. As in all training endeavours, the knowledge, skills and dedication of the instructor are the key components in the transfer of knowledge and skills to those being trained through IMO model course material. Because educational systems and the cultural backgrounds of trainees in maritime subjects vary considerably from country to country, the model course material has been designed to identify the basic entry requirements and the trainee target group in universally applicable terms. In order to meet the requirements of the STCW Convention, 1978, as amended, and the minimum standards in the STCW Code both the language and

the maritime content of this model course are clearly set out, along with the levels of language knowledge and the duties of maritime-specific roles.

▪ **Structure of IMO model course for Maritime English**

There are two sections in the revised IMO model course on Maritime English: Core section 1: General Maritime English (GME), and Core section 2: Specialized Maritime English (SME), both of which contain a number of detailed teaching syllabi.

GME means that the first stage of Maritime English instruction could be general. The word "general" here is not the word "general" in general English, but metaphorically "salted" or "marinated" English in the general maritime context. It attaches great importance to the language itself, namely its pronunciation, intonation, vocabulary items, grammatical structures and discoursal organizations. The overall purpose of GME instruction is to teach the language for the language's sake through the application, for example, of maritime scenarios. The GME section contained in this model course is designed for trainees who have an elementary and lower intermediate or intermediate level of English¹.

SME means that the second stage of Maritime English instruction could be maritimespecific. It reduces the central position of the language into a position as a medium: a way by which maritime specific purposes are realized. The overall purpose of SME instruction is to achieve the effective communication competences of specific maritime duties through the application of the English language. The SME section contained in this model course consists of six parts as per the different seafarer ranks or duties whose communication competences regarding the English language are clearly required in the STCW Convention, 1978, as amended, as follows:

Part 2.1: Specialized Maritime English for officers in charge of a navigational watch on ships of 500 gross tonnage or more.

Продовж. дод. К

Part 2.2: Specialized Maritime English for officers in charge of an engineering watch in a manned engine-room or designated duty engineers in a periodically unmanned engine-room

Part 2.3: Specialized Maritime English for Electro-Technical Officers (ETO)

Part 2.4: Specialized Maritime English for ratings forming part of a navigational watch

Part 2.5: Specialized Maritime English for GMDSS radio operators

Part 2.6: Specialized Maritime English for personnel providing direct service to passengers in passenger spaces on passenger ships

The relationship between GME and SME is one of gradation and preparation, with GME leading into SME; the former being the preparation for the latter. Therefore, Core section 1 is intended to prepare trainees for entry into Core section 2. However, it is possible for trainees to enter directly to Core section 2 without following Core section 1, provided that they can demonstrate their competence and satisfy the entry requirements. This arrangement allows trainees to enter the course at a point that suits their level of English competence. In this respect, it is strongly recommended that instructors carry out a pre-course appraisal in order to assess the relevant competences and needs of each trainee.

Appendix C: Notes on assessment

Learning and teaching Maritime English builds on the same objectives and the methodology as English for General Purposes (EGP) and English for Specific Purposes (ESP). Assessment is "the process of gathering and discussing information from multiple and diverse sources in order to develop a deep understanding of what learners know, understand, and can do with their knowledge as a result of their educational experiences".

While IMO's original STCW-78 Convention focused almost entirely on knowledge, the emphasis of the 1995 amendments shifted to practical skills and

competence, underpinned by theoretical knowledge. The 2010 amendments continued to emphasise competence rather than sea service or period of training. So, as far as Maritime Education and Training (MET) is concerned, in the current context the ultimate goal is the assessment of STCW-based language competency, frequently referred to in the STCW Code as "effective communication". Thus, the IMO STCW Convention requires the Maritime English learning and teaching process to be competence-oriented. Competence is achieved, for example, through content-based learning while applying the Communicative Approach as the main methodology.

The assessment of English language ability can take place for various purposes:

- establishing a trainee's level of ability (proficiency testing)
- monitoring a trainee's progress during a course (progress testing)
- providing feedback on the course (course evaluation)
- assessing whether trainees are able to satisfy the required levels of competence set out in the syllabus (final assessment)

There are two main categories of assessment: formative and summative assessment. Formative assessment is often done at the beginning or during a course or programme of studies (proficiency and progress testing). It provides the opportunity for immediate evidence of a learner's learning status in a particular course or at a particular point in a course programme. Summative assessment is comprehensive in nature. It is used to check the level of learning at the end of a programme. Course goals and objectives often reflect the cumulative nature of the learning that takes place in a programme. Summative assessment such as course evaluation or final assessment is conducted at the end of the programme to ensure that students have met the programme goals and objectives, including the learning outcomes. In contrast to assessment, which is a participatory and iterative process, testing is of a more instantaneous nature. It can be equally valid and applicable

both in formative and summative assessment, although it is mainly used in the latter.

▪ **Assessment Tasks**

The most common techniques for testing, including Maritime English tests, are:

- multiple-choice questions
- short answers based on short items or short texts
- short answers based on longer, written texts / on audio texts such as orally narrated conversations or lectures, often referred to as comprehension questions; these are applied most widely in testing both language knowledge and the four communication skills
- 'Yes/No' and 'True/False' items
- gap filling items (often applied in vocabulary, grammar and reading skills tests)
- essay and guided writing (e.g., a letter, a report, a narrative recounting an event)
- identifying the correct picture, video or audio clip to match an oral description (often used in speaking tests)
- summarising the content of a text
- explaining concepts contained in a text
- expressing opinions about information contained in a text
- combinations of the above (listening multiple choice; listening then speaking; reading multiple choice; reading then speaking; listening then writing).

APPENDIX B.1

Appendix B.1: Example of a lesson plan for GME

COURSE: MARITIME English: GME TRAINING AREA: 14 Describe weather conditions LANGUAGE LEVEL OF GROUP: Elementary		LESSON NUMBER SIZE OF A GROUP: 16	Date: Duration: 60 minutes			
Main elements Specific learning objective (in teaching sequence, with memory keys)	Stages Activities (and type of interaction)	INSTRUCTOR GUIDINES/NOTES	Time (mins)	Textbooks /materials/ teaching aids	Language sub-skills practised	
14.2 Vocabulary: months and seasons; adjectives describing weather conditions 1. know and pronounce the names of the months and seasons correctly 2. use various adjectives to describe a wide range of weather patterns 14.1 Grammar: it 1. use it to describe weather conditions 14.3 Phonology 1. pronounce groups of word-final consonants sounds clearly, without interesting extra vowel sounds. 14.4 Listening and Speaking: tide, climate, and weather at sea 1. listen to tide reports	Lead in -elicit today's date in full Present/revise (ss-T./all) -elicit name of months and seasons -drill word stress/pronunciation if necessary Controlled practice (s-s) -ss. ask each other which month & seasons they like best/least/why Present/revise (ss-T./T.-ss) -elicit description of today's weather -present structure <i>it's + adj.</i> then elicit more examples using flashcards of weather symbols -ss. drill structures with flashcards -present and drill the phrase <i>What's the weather like?</i> then elicit question & response exchanges using flash-cards Controlled practice (s-s) -write prompts of months & seasons on board -ss. describe typical weather in different months/seasons/places Less controlled practice (s-s/all) -split pair exchange: give different gap-fill weather reports to pairs -ss. complete the gaps by listening to a recording -ask & answer about time and height of high tide and low tide in different places -answer check & feedback	-Ask student which months are hottest/coldest etc.	10	English calendar		
		-revise functional phrases for stating preferences quickly -start with open pairs, change to closed pairs	5			Speaking accuracy
		-check ss. know <i>it's rainy/windy/foggy/misty/cloudy/sunny/stormy/icy. it's hot/cold/freezing</i> -focus on contracted sounds <i>what's & it's</i>	15	Flash cards showing symbols of different types of weather		Speaking fluency
		-revise <i>usually</i> -ss. ask & answer <i>What's the weather usually like...? It's usually rainy & cold in October</i>	10			Speaking accuracy Speaking accuracy & fluency
		-demonstrate task first -work in closed pairs	20	T1 p.14.2-14.3 2 versions of newspaper report with alternate blank spaces from BBC shipping forecast (podcast)	Reading for detail/listening for detail/speaking/writing notes	

Додаток Л

Основні нормативно-правові документи щодо професійної освіти майбутніх фахівців в частині іншомовної підготовки 2003-2017 рр.

Основні нормативно-правові документи у морській галузі щодо професійної освіти майбутніх фахівців в частині іншомовної підготовки 2003-2017 рр.

Номер та дата ухвалення	Назва та статус документу
№ 38 від 15 січня 2005 р.	Постанова КМУ «Про затвердження Положення про порядок присвоєння звань особам командного складу морських суден» із подальшими редакціями [198].
№ 861 від 07 грудня 2005 р.	Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України «Про внесення змін та доповнень до Випуску 67 «Водний транспорт» (Розділ «Морський транспорт») Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників» [190].
№ 1307 від 7 жовтня 2009 р.	Постанов КМУ «Про затвердження Морської доктрини України на період до 2035 року» [191].
від 25 червня 2010 р.	Манільські поправки до додатка до Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти (ПДМНВ) 1978 року та Кодексу з підготовки і дипломування моряків та несення вахти [146].

Основні нормативно-правові документи у галузі освіти щодо професійної освіти майбутніх фахівців в частині іншомовної підготовки 2003-2017 рр.

Номер та дата ухвалення	Назва та статус документу
№ 839 від 20 червня 2007 р.	Постанова КМУ «Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста» [193]
№ 1341 від 23 листопада 2011 р.	Постанова КМУ «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» [192].
№5/2015 від 12 січня 2015 р.	Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020» [215].
№1556-VII від 1 липня 2014 р.	Закон України «Про вищу освіту» [188].
№344/2013 від 4 липня 2013	Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» [203].
№848-VIII від 26 листопада 2015 р.	Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [202].

Додаток М

Зразки завдань до виконання контрольних робіт

з дисципліни «Ділова англійська мова»

VARIANT 1

I. Give the definitions of the following words and abbreviations. Safe water, underkeel clearance, waypoints, contingencies, GLONASS.

II. Compose a Sea Protest (grounding due to engine failure).

III. Translate the text. Watchkeeping and maintaining a proper lookout demands a balanced assessment between outside view, radar and chart. 18 Experienced watchkeepers are constantly seeking to verify the situation, and part of the reason for this is that it is not possible to predict with certainty what other vessels are going to do based upon past observations. When conducting a visual lookout, the eye is most likely to detect new targets when they break the line of the horizon. Targets can also be obscured in blind arcs and unless the bridge is particularly well designed the watchkeeping officer will need to move to obtain a clear view of the surrounding sea. It must not be forgotten that the watchkeeping officer also has to be vigilant concerning activities on board and the effect of the weather on the ship, crew and equipment. When a lookout is posted the watchkeeping officer should brief him so that he will be involved and encouraged to take an interest in the situation and develop more effective lookout practices.

IV. Answer the following questions.

1. What is to be done if the cargo short-landed?
2. How do you define the location of the "pivot point"?
3. How can the OOW best assist the Master when approaching the anchorage?
4. How do you calculate the length of the tow line? What must you take into account?
5. When can you use parallel indexing?

V. Grammar Circle the proper variant.

1. The claim ..., including the cargo damage, disposal of the cargo and associated costs, ... over \$650,000. a) submitting, was b) is submitted, is c) submitted, have been d) submitted, was

2. In the past it ... practice that the ship was loaded to the Captain's requirements and many CharterParties ... this. a) accepted, stated b) was accepting, states c) was accepted, stated d) accepts, states

3. Some inspections may require the hold ... specially ...with lime for salt or sulphur cargo. a) to be... coated b) be... coating c) to have been ...coated d) be... coat

4. On reefers, it is particularly important that all traces of odours from previous cargoes... using an 'ozonator' to remove toxic gas in the hold. a) are removed b) must remove c) were removed d) removed

5. Initially the degree of cleanliness... on the nature of both the previous cargo and the next cargo. a) depended b) is depending c) depends d) was depending

VI. Correct the mistakes.

1. Cargo must been discharge or load as efficiently and safely as possible.

2. Yesterday the ship failed the inspection as loose rust scale to be present on the tank top.

3. For break bulk cargoes and some dirty dry-bulk cargoes, it may be sufficient for the holds to be sweep by the crew.

4. Some days ago an inspection take place on arrival at the load port and all seven holds are rejected because of the presence of residue and dust from previous cargoes.

5. The Captain have an obligation to place the safety of his vessel and crew before all other interests.

VARIANT 2

I. Give the definitions of the following words and abbreviations. Radar targets, leading lines, survivors, squat, EPIRB.

II. Compose a letter about claims concerning dead freight.

III. Translate the text. 19 The bridge watchkeeper has the responsibility to ensure the safe conduct of the ship along the planned track. This is achieved through monitoring and directing the navigation of the ship in relation to the availability of safe water and the movement of other vessels. Track control in confined waters can be achieved through pilotage techniques which include the use of headmarks transits and radar parallel index methods. The use of parallel index techniques enable cross-track error to be monitored from the radar work station. This technique has particular value in times of reduced visibility, but needs to be practised and applied where appropriate radar conspicuous targets are available. The need to confirm the ship's position frequently is the statement which needs further examination. A fix should be taken whenever the vessel completes a turn to a new track and at regular intervals thereafter.

IV. Answer the following questions.

1. List the items to be checked and monitored by the OOW each hour.
2. What manoeuvres must be used in Williamson turn?
3. What are general precautions when transiting a piracy risk area?
4. Why is it necessary for the OOW to adjust the allowances of the tidal streams?
5. What is an Insurance Policy?

V. Reading

At 4:30 a.m. on October 30, 2000, the Italian chemical tanker Ievoli Sun reported a leak in the bow section. The ship was carrying 4,000 tonnes of styrene and 1,000 tonnes each of methyl ethyl ketone and isopropyl alcohol in cargo tanks. After consideration of the gravity of the situation, the crew was evacuated by a

helicopter. The risk of grounding was obvious and as this might lead to pollution of the nearby coastline, the favoured option was to tow the ship to shelter. The towing began at 5:15 p.m. to the North-East. On the morning of October 31, the *Ievoli Sun* sank at a depth of 70 metres during towing. The ship had then reached a position 12 n.m. from Alderney. General surveillance of the area was started due to the risk of pollution. The wreck was marked out with beacon buoys and maritime traffic was diverted. After a complete survey of the wreck had been done it was decided that the most appropriate solution would be to pump up the styrene and the heavy fuel. The methyl ethyl ketone and the isopropyl alcohol could be released if monitored closely. This was done by a hired salvage team in April- May 2001. The release of methyl ethyl ketone and the isopropyl alcohol showed no evidence of environmental impact. The styrene and the fuel was pumped up with the help of a remote operated offloading system. Both air and sea samples were taken throughout the area during the operation but tests showed no traces of a styrene leak. The operation was finished in May 2001

VI. Mark the sentences as True or False. Correct the false ones.

1. The ship carried 5,000 tonnes of dangerous cargo.

2. The spillage in the stern section caused accident.

3. The crew was evacuated because of the risk of explosion.

4. The wreck was towed to prevent coastline pollution.

5. The ship grounded because of changing her course to the North-East.
